

irodalmi és kulturális folyóirat

5

XIX. évf. 1965. máj.

Cisza tav

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

AKÁCZ LÁSZLÓ
BIHARI SÁNDOR
BUDAY GYÖRGY
CSERHALMI IMRE
CSERTUS JÁNOS
DEMÉNY JÁNOS
FEHÉR KÁLMÁN
FISCHER ERNŐ
GREZSA FERENC
KAPOSI MÁRTON
KÁLMÁN LÁSZLÓ
KÁROLYI MIHÁLYNÉ
KOVÁCS PÉTER
KÖRNER ÉVA
KRAJKÓ ANDRÁS
LŐKÖS ZOLTÁN
ORTUTAY GYULA
PAPP ZOLTÁN
PASS LAJOS
PATAKI LAJOS
PATAY LÁSZLÓ
RAFFAI SAROLTA
RIGÓ BÉLA
RUSZOLY JÓZSEF
SOLYMÁR ISTVÁN
SZAUDER JÓZSEF
TAMÁS ATTILA
TÓTH BÉLA
URBÁN GYULA
VÁNTUS ISTVÁN
VINKLER LÁSZLÓ
VÖRÖS LÁSZLÓ

irodalmi és kulturális folyóirat

Tiszatáj

XIX. évfolyam 5. szám 1965. május

TARTALOM

PASS LAJOS: Elvtársaimnak, viharban (vers)	323
RAFFAI SAROLTA: Versek	324
URBÁN GYULA: Tavasz (vers)	324
CSERTUS JÁNOS: Hétvége	325
RIGÓ BÉLA: Versek	329
BIHARI SÁNDOR: Valamit még (vers)	330
CSERHALMI IMRE: Cédula nélkül (TV-filmforgató- könyv) I. rész	331

HAZAI TÜKÖR

TÓTH BÉLA: Gépek, emberek I. rész	346
AKÁCS LÁSZLÓ: Falu az üveg alatt	352
RUSZOLY JÓZSEF: Buza László nyolcvan éves	354
GREZSA FERENC: Gimnáziumi oktatásunk néhány problémája	358
FEHÉR KÁLMÁN: Az MTSZ és a szegedi műszaki élet	360

MŰVÉSZET

VÁNTUS ISTVÁN: „Álmom egy európai színvonalú zenei gócpont megteremtése”	362
LÓKÓS ZOLTÁN: Két új magyar darab	363
KÁLMÁN LÁSZLÓ: Shaw: Tanner John házassága ...	365
KÖRNER ÉVA: Patay László	366
KOVÁCS PÉTER: A Csontváry életmű értékelése ...	368
SOLYMÁR ISTVÁN: A Szegedi Állami Tanárképző Főiskola képzőművész tanárainak kiállítására	369

TANULMÁNY

SZAUDEK JÓZSEF: Dante a XIX. század magyar iro- dalmában	370
---	-----

ÖRÖKSÉG

KÁROLYI MIHÁLYNÉ: Emigrációban	376
DEMÉNY JÁNOS: Balázs Béla életrajza	382
ORTUTAY GYULA: Radnóti tréfás versei közül	384

KRITIKA

PAPP ZOLTÁN: Irodalmunk húsz éve — két antológia tükrében	388
KAPOSI MÁRTON: Irányzatok a modern polgári filozófiában	391
TAMÁS ATTILA: Gondolatok egy tanulmánygyűjteményről	394
VÖRÖS LÁSZLÓ: Egy regénytrilógia új kötete	396
PATAKI LAJOS: Életünk és a stressz	397
KRAJKÓ ANDRÁS: Üvegcserepek	399

ILLUSZTRÁCIÓK

BUDAY GYÖRGY	357, 361, 384, 390, 400
FISCHER ERNŐ	Műmelléklet IV.
PATAY LÁSZLÓ	367 és Műmelléklet III.
VINKLER LÁSZLÓ	354, 362, 376 és a hátsó borítón

TISZATÁJ

Irodalmi és kulturális folyóirat

A Magyar Írók Szövetsége Dél-Magyarországi Csoportja és a Csongrád megyei Tanács lapja

Megjelenik havonként

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Főszerkesztő: **ANDRÁSSY LAJOS**

Kiadja a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: **KOVÁCS LÁSZLÓ**

Szerkesztőség: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Táviratcím: Tiszatáj, Szeged, Sajtóház. Telefon: 23-30, 51-98. Postafiók 153. Kiadóhivatal: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Telefon: 31-16, 35-00. Postafiók: 153. Terjeszti a Magyar Posta. Egyes szám ára 5 forint. Előfizetési díja: negyedévre 15. fél évre 30, egy évre 60 forint. Előfizethető a Posta Központi Hírlapirodában (Budapest, V. József Nádor tér 1.) és bármely kézbesítő postahivatalnál). Egyéni előfizetések a 61.260, közületi előfizetések a 61.066 csokkbefizetési lapra (átutalások az MNB 8. egyszámlára) küldhetők be. Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza. **Indexszám: 25916.** — Szegedi Nyomda Vállalat

ELVTÁRSAIMNAK, VIHARBAN

„... jövőnk hegyoldalain
az elvirágzott
vörös virágok
megfogant gyümölcsei
kinek érnek...”

V á c i

*Becsukódnak az ablakok már
Ágaskodik a fű*

a bokor a kerítés vibrál

*Sápadt jegenyék levelei közt reszket a porrátört ég
S már a habok a habok is bontják már a gátat
Könyörtelen szél-paripák vágnak a partra
Megátalkodott ez a víz ez a százezer éves hullám
Megátalkodott ez a villám ez a százezer éves kisülés
S már a habok*

a habok is bontják már a gátat

S a túlpart oly közeli

*Csak ülök magamban én is magamban a szürke falak közt
Csak cigarettám vöröslök
Csak a füst bágyadt karikája
Kigyózik groteszk glóriát homlokom köré*

Pedig kiáltanék már kiáltanék

Eltárs

*Hova lett fogaink közül az út mentén szakított ének
Jövőt-emelő karunk mire ernyedt
S ki gépén egykor a forradalmat fonta
Kinek szövi selymét
Miért lett válaszolatlan szava annak
Ki keblére tűzött szívvel állta a harcot*

Csak ülök magamban

Én is magamban s kiált előttem a papír

Eltárs

*Ha nem enyészett el még benned a hit
Ha hallod éjeiden még a messzehívó dalt
Emeld szavaid kalapács-zubogását
Alkura horgadt fejeket sorakoztat a múlt
Eltárs tűröd-e még
Sápadt jegenyék levelei közt reszket a porrátört ég
Már a habok már a habok is bontják a gátat
S a túlpart oly közeli*

HAGYJÁTOK HINNEM

Hogy elkezdődik: bennünk, velünk,
általunk is nő szakadatlan.
Habja zubogva kicsapódik
nevetésben és sikolyokban,

gödörbe zúdul hömpölyögve
egyenetni lemaradt árkot —
mélyén, felszínén, lényegében
pamacsos fürtök s vad husángok.

Tudom: mindennek előzménye,
következménye, oka is van,
összefüggés szétzilált s újra
egyéjfogózó utainkban,

tudom. Mégis, hagyjátok hinniem:
csoda az élet s az marad,
csoda, hogy teremtő erőként
bensőmben hordtam, mint a vak,

csoda, hogy lettem s úgy fogózom
önnön testembe boldogan,
míg hinni tudok csak a létben:
nem hagyom elmúlni magam.

URBÁN GYULA

TAVASZ

Indul a fű: friss, jószagú roham.
Mezőkké álló indulata van.

Vájt partra víz — a hóra csap a fény.
S a bokrok lucskos vesszeje hegyén

kettős tüzesnyelvű sistereg, lobog.
Levelek úsznak: keskeny csónakok.

S barkák, csodák rohannak sorra
[rám
Szívem farkastól bolygatott karám.

A madár érzi — verdes odafent —
de csak az ember tudja: ez a rend.

TŰZHARC

Már nem üt vissza, amit én püföltem.
a régi rugók sora megkopott,
csak lehuppannak egyenként,
[törötten,
s megszelídülten én is hallgatok.

Nem bújócskázik tudott, ismeretlen,
kibékültünk a mérlegelv, meg én,
s ha sok jel közül párat elfeledtem,
most gyakorlottan csak megfejteném.

Míg ónnal mértem minden vizek
[mélyét,
eltorzult arcom ringatta a hab . . .
napozom. Egyre kedvesebb a kék ég,
s a tükörképek elhullámzanak.

Napozom. Bennem melegebb a láva,
elevenebb a tűzgolyó, s a nap
erőlködik. Csak mosolygok, kívárva,
hogy sugarai elpiruljanak.

Hogy láz rázza a fákat mind belül
és fájjanak, akár a nő, ha szül.

Ha rügy repeszti őket, sirjanak,
egek szélébe kapaszkodjanak.

Csak én tudhatom, ki hull itt ma el,
hogy nem marad utána nyom, se jel.

Az árkok szélén máglyák inganak.
És fényesebbek, szebbek, mint a Nap

Itt állok. Fénylő gyűrűjük övez.
Rontás nekem kést hiába szegez.

Mert megmarad, ki áll, s hasadt
[szeme
e boldog félelemnek részese.

HÉTVÉGE

Fáradtan ballagok, markomban sajog a napi munka. Szívós volt az öntvény, a reszelő görcsös nyele hólyagot tört a tenyeremen. Ilyenkor mindig megy a hajtás. A határidő rohamlépésben közeledik, a félévi terv pedig sehol. Tizenhatóráztunk. Megéri. Mert nemcsak a főnök prémiuma ugorhat, a miénk is. Soha nem kellett a pénz annyira, mint éppen most. Fiatalok vagyunk, a munka és a kereset fogalma eggyé forrott bennünk. Ami azon túl van, az ábrándok csalóka délibábja, nem egyéb, mint székelynivaló. Ezt nemcsak én mondom. Inaskori oktatónk is mondta, pedig tőzsdeügynök volt negyvenöt előtt.

Ebben a hónapban újabb ezres vándorol a takarédba.

Mert Rita is túlórázik, őket is kergeti a határidő. A szövőipar sosem járt az élvonalban, a versenyszellem nem tartozik a nők erényei közé. El sem tudom képzelni munka közben. Olyan lehet, mint a Csipkerózsika olajos overallban. Helyes lány. Tüdő első látásra azt mondta róla: „ha ezt a lányt is dobod, szájba verlek. Ez arra született, hogy a feleséged legyen. Ilyet akkor sem találsz, ha a város összes nőstényének karikagyűrűt húzol az ujjára”. Józsi bácsi is mondta, pedig ő falusi ember, más szemmel nézi a nőket: „jó vásárt csináltál, öcsém. Isten engem úgy se-géljen, igazat beszélék”.

Fáradtan ballagok, borús ég tornyosul a fejem fölé. Csontjaimban érzem: rövidesen megered az eső.

Alattomban zuhan nyakamba a zápor. Futva menekülök, nem is tudom hová. Hatkerekű bódé van a fák közé lökve — nem tudom, lacikonyha vagy mozgósöntés — az eresze alá állok.

Csendesül a zápor, túlnan, a vasút fölött, felszakad az összefüggő felhőzet. Kisüt a nap. Nedvesen fénylik az úttest, csillog az árkok fenekén tócsákba gyűlt esővíz. Této ázva indulok — aggódom az új ruha miatt —, átvágok az úton. Néhány perc alatt megérkezem. Előttem hever az óriási porta, üdén és gondozottan, látszat szerint minden célszerűség híján. Gyep, hársak, akácok, virágoskert és frissen nyírt bozótok a vaskerítés mögött. Piros fedelű épület a hatalmas fák árnyékában: Sándor bátyám háza. Tévéantenna a tetőn, almazöld Opel a kijárat előtt, bőség és nyugalom: megannyi bizonyítéka Sándor igazának. Nem nyugtalanít: örömtelen pénz, haszontalan élet, ötperces szerelme: hazája ez. Mégis kalapál a szívem, mikor markomban érzem a vaskilincset.

Az előszobában hosszú hajú nő fésülködik a tükör előtt.

— Na? — kérdi mérsékelt érdeklődéssel. Pongyolája szétnyílik a hasán, amint felém fordul.

— Sándort keresem — mondom. Konokul elfordítom a fejem a húsos combok látványáról.

— Keresd csak — szól, és elfordul. Aztán előnti a részvét. Ez még jobban fáj. Szólna, de félrelököm, és benyitok.

— Nos? — kérdi Sándor köszönés helyett. Hangja kiszáradt folyómeder, poshadt közöny szívárog az alján.

A heverőn ül, arca gondterhelt, szórakozottan rágja egy kialudt cigaretta filteres végét. Nála a Vörös is. Szeplős arcú, széthízott, negyvenes férfi, dudor van a feje búbján, a ritkás haj között. Csak az isten tudja, hol és mikor akaszzkodott Sándor nyakába, úgy él itt, mint egy kitarzott. Kulcsa van a lakáshoz, a kocsihoz, a bárszekrényhez, gyakran itt is alszik. Ritkán beszél, többnyire csak vigyorog. Pofacsontján vastagon gyűrődik a haj.

Felbontott palackok az asztalon: pálinka, whisky, gin, szamorodni; többnyire üresek. Palackok a könyvespolcon, az ablakpárkányon, a szőnyegen, talpas pezsgős-pohár a fűtőtesten, benne két szál fonnyadt virág. És poharak mindenfelé a palackok körül, rúzsosak, ragacsosak egytől egyig. Töltök. Vaktában nyúlok a poharak közé, fogalmam sincs róla, mit iszok. Az ital égeti, marja a torkom, köhögés ingerel.

— Döntöttem — mondom.

- Végre – sóhajt Sándor, és felemelkedik. – Ezt is megértük ép ésszel.
- Döntöttem – szólok újra. – Megnősülök. – Nem nézek rá, lehajtom a fejem.
- Mi?!
- Mondtam!

Elém áll, felemeli az állam, hogy a szemembe nézhessen. Vörös foltok sajognak a szeme körül: a bátyó dühös. Szorítanak az ujjai, mintha satuba fogták volna a fejem. Nem tudom elfordítani. A háttérben kifakul a Vörös elégedett rózsaszínű képe. Farkasszemét nézünk. Lassan párolog a mérge. Elfásult arccal, elváltozott, fülsértő hangon szólal meg újra.

- Anyánk?
- Megvannak – mondom hülyén. Nem tudom követni a gondolatmenetét. Válla vastag, sötét árnyékát nézem a falon.
- Ez teljesen meghülyült – ... igyál! – morogja. Megkerüli az asztalt, jóságos, atyáskodó mosoly oldódik az arcán, a szeme is felvidul. Gonosz pillantást vált a Vörössel. Tölt, egy hajtásra kiisszuk.
- Mondd, Öcsi, ki az a lány – kérdi nyájasan, mint egy prelátus.
- Rita – dadogom –, Pataki Rita.
- No jó, jó.
- Fonólány.
- Gyári lány, mi? – Lefittyed az ajka.
- Helyes lány.

Csend. Pipafüst. Vaskos tengerészpipa lóg a Vörös sárga agyarán, füstfelhő mögött sejlik az arca. Szólni készül. Megfigyeltem, legutóbb is így szólt. Slukkolt, megvárta, amíg szétoszlik a füst, mögötte tisztulttá, bölcsévé vált a tekintete. Magasra emelte a pipát, úgy mondta: „Nem úgy lesz az, öcskös, jobb sorsot szántunk mi neked.” Most nem szól. Szeme tisztasága mégis zavarba ejt. Sándor törli meg a csendet.

– Helyes lány! – kong a hangja, mint az üres hordó. – Nem adhatod magad ilyen olcsón.

- A Vörös hitetlenkedve csóválja a fejét. Magasba lendül a pipa. Megrohannak
- Vigyázz, az asszony legyőzhetetlen ellenfél.
- Úgy kezdi, hogy leszüli a gyereket.
- Ha keveselli az egyet, jön a második, a harmadik.
- És nincs menekülés.
- Szoba, konyha, túlóra, krumplileves.
- Mire magadhoz térsz, homlokig ülsz a gondokban.
- Nőt mindig kapsz, akár szeretőnek, akár feleségnek.
- De életed csak egy van, nem pocsókolhatod.
- Nem pocsókolom – mondom –, hogy véget vessek a szóáradatnak.
- Vagyis?
- Megnősülök.

– Nézd – szólt Sándor –, és elhúzta a függönyt
Látom, az ablakhoz lépek én is. Szép a kert. Vörös salak az utakon, zöld a fű, komoran szürkék a fák lombjai: átpiroslik rajtuk a naplemente. Túl a völgyön pedig már áll a műhely. Mellette, mint valami bunker, a kocsimosó és garázs. Innen nem látni, de én tudom: valahol ott van a gombapince is. És benne a vén Náni. Reszkető, elszáradt kezekkel szedegeti naponta a friss árut a piacra. Náni ott sárgult el a pincében, de sohasem tellett neki almazöld Opelre.

- Lakatos vagyok – mondom –, nem értek a kocsihoz.
- Karosszéria-lakatos. Bízd rám. Zsebemben az iparengedély. Tíz forintért annyi szakembert kapok, hogy a Dunát elrekesztem velük.
- Megnősülök – ismétlem konokul.
- Mit tudsz arról a nőről?
- Jó feleség lesz belőle. Tüdő is mondta, meg mindenki.
- Ki az isten az a Tüdő?
- A barátom, esztergályos.
- Az anyja istenit.

Éjszakai szagok a szobában, pacsulit himbál az erőtlen huzat. Sándor hallgat, ráncot vet homlokán az aggodalom. A nő matat az előszobában, a Vörös előrehajolva

mered rám, mintha szuggerálni akarna. Félek. Kimondták mindazt, ami kimondhatatlanul és naphosszat kínoz. Borzalmas az a csend. Ülök érvek nélkül, de makacsul, igazannak megfoghatkozott tudatával. Zúg a fejem az elfogyasztott italtól. A csend Sándor szövetségese: tizezres madonnakép vigyorgor rám a szemközi falról, a sarokból a televízió csillogó üvegpopfája. Anyámékkal otthon egy üzlethelyiségben lakunk, a mai napig sem sikerült lakássá alakítani. Télen sugárzik a hideg a kirakat ablakán keresztül. Anyám abroszba csomagolja esténként zsábás lábát, apám hősiessen tűri a hideget. Egy lópokróckba csavargódvá didérgi át a hosszú hónapokat. Néha a vízcsaphoz sántikál, hogy megmossa fogságban elüszkösödött béna bal lábát. Ezek meg végigmulatják az életet. Nem, én nem válhatok ilyené. Rettenetes ez a csend. A Vörösnek felderül az arca, mintha agyamba látna. Töltök neki is, Sándornak is, nagy zajt csapok a poharakkal. Észre sem veszik.

– Szeretem – nyögöm ki végül, elhaló hangon.

A nő lép be az ajtón álmatagon, dúdolva. Haja kócosabb, mint valaha. A körmeit reszelgeti. Lábujjhegyen lépked a szőnyegen, Sándor mögé lopakszik, és a vállának támaszkodik.

– Nézd meg ezt a lányt – mondja Sándor, és átöleli a derekát. – Rendes, intelligens, jó családból való, akkor jön hozzám feleségül, amikor akarom, de nem kell. Nem nősülök.

– Pedig szeretem – fejezi be, és megpaskolja a nő telt hátsó felét.

A Vörös felemelkedik, száaszt emel ki Sándor kabátjából, vidáman integet.

– Mulassatok jól, gyerekek, vacsorára itthon vagyok.

Sándor követi. Mentegetőzik.

– Egyedül maradok a nővel. A bársekreényben rakosgat, mozdulatain látszik: céltalan ez a pakolászás. Csak csinál valamit, hogy hátat fordíthasson. Szégyelli magát.

– Ez a mi sorsunk – mondja szomorúan.

– A tiétek – gondolom, de nem merem kimondani. A játszma még nem ért véget.

– Tényleg szereted azt a lányt?

– Igen.

– Érdekes. Én már el sem tudom képzelni, hogy egy férfi is tud szerelmes lenni.

Lenn felbűg a motor, kinézek az ablakon. Megmagyarázhatatlan, indokolatlan düh szorítja ökölbe a kezem. Most gyűlölöm leginkább a Vöröst. Talán abból fakad, hogy Sándor ugrik, mint egy szolga, hogy kitérje előtte a nehéz vaskapu mindkét szárnyát. Valamiféle összefüggést sejtnek meg Sándor alázata és pénze között. A Vörös kihajt, valami üdvözlésféle motoszkál az ajkán. Haja meglobban a szélvédő dupla üvege mögött. Elcsodálkozom. Mióta van dupla üvege a szélvédőnek?

A nő aggódva néz rám, mikor megfordulok.

– Rosszul érzed magad? – kérdi.

Sándor tölt, újra isznak.

– Tegnap találkám volt – meséli kedélyesen, és a nőre sandít. – Állok a Boráros téren, tudod, a Népbüfé előtt. Megered az eső. Bemegyek, hogy majd a kirakaton keresztül figyelem a pasast. Figyeltem is egy ideig, aztán egy fiatal ember pár telepedett a szomszédos fakkhoz. Rosszul voltak öltözve. Fiatal házások lehetnek, csillogott ujjukon a karikagyűrű és csillogott a szemük, ha egymásra néztek. Levest hoztak, meg tökfőzeléket. Faltak, fél szemmel ellenőrizve egymást. Mikor mindketten a feléhez értek, csókolóztak és cseréltek.

– Értem – mondom.

– Na látod. Nem szabad így nekivágni. Nem lehet az nektek olyan sürgős.

Elgondolkozom. Az ital szétfeszíti a fejem. Várni. Ez a lehetőség még eszembe se jutott. Hányingerűt érzek. Valóban: nem is olyan sürgős. Rita mindössze tizenhét éves. Túlórával sem keresi meg az ezrest havonta. Jó lenne még inni valamit. Mire nősülök? Enni csak lesz mit, de hol fogunk lakni? Mikor telik újra színházjegyre? Tölteni kéne, csak tudnám, melyik a pálinkásüveg. Rita imád táncolni, és falja az édességet. Én se vetem meg az effélét. Ha nem maradok ki havonta négy-szer, nem érzem jól magam. Tétován nyúlok egy pohár felé, mindegy micsoda, kiiszom. Tüdők is isznak, hogy mondjam le a fizetésnap sörivászatot?

Sándor közel hajol, bizakodó mosoly táncol az ajkán.

– Beindul ez a kóceráj – mondja –, papírt adok ide: fifty-fifty osztozunk a hasznon. Jut is, marad is. Talán még az öregeknek is sikerül lökni valamit. Bár engem komiszul kivágtak annak idején.

– Talán sikerül – nyöszörgöm.

– Na – mondja elégedetten dörzsölgetve a kezeit. – Ide a telefonszámát, had beszéljek vele okosan.

– Nem is olyan sürgős – morfondírozok magamban.

– Nem is olyan fontos – morogja Sándor.

Csukott ajtó mögött tárcsáz, reszkető cimpákkal hallgatok. Már megbántam, hogy rábízta a dolgot. Bajt csinál. A nőnek hirtelen elered a szava. Magyaráz a rohadt pamutpulóverről, a vászonnadrágról, mely széthasadt a fenekén lovaglás közben. Magyaráz, nem értek egyebet belőle. A szája mozgását követem, de figyelni nem tudok rá. Zavar a hangja. Dobpergés a dobhártyámon. Arcába kellene önteni egy pohár italt, hogy abbahagyja. Feje fölött vihog a tízezres madonna. Jár a szája, nem tudom, beszél-e ő is, vagy hahotázik. Végül felharsan Sándor hangja.

– Maga az, csillagom? Na szálljon le szépen az öcsémről, hallja.

Ökölbe szorul a kezem. Rá kellene törni az ajtót, kiragadni a kagylót a kezéből. Elváltozhatott az arcom. A nő riadtan emeli a szája elé kezét és elhallgat.

– Micsoda házasság lesz ebből – üvölti Sándor.

Szinte hallom Rita gyengécske érveit: a napi munka mellett a takarítást, főzést, mosást is vállalta.

– Mosást? – Sándor hangja gúnyosan csattan – ugyan mit mosna, csillagom? Ennek a gyerekeknek egy rendes gatyája sincs.

Csend.

– A mi családjukban nem lesz koldusparádé!

Kezeit dörzsölgetve lép ki a szoba ajtaján. Szürke arccal nézem. A torkának kellene ugrani.

– Hát ezt szépen elintéztük – mondja –, inni kellene rá valamit.

A távolságot méregetem köztünk és az üveget, amivel majd fejbe csapom.

– Itt ugyan semmit sem találsz már – szól a nő sírós hangon.

– Leugrunk a „Gyopár”-ba, leöblítjük ezt a sok felesleges dumát.

Némán, lógó karokkal követem. Az előszobában elém áll.

– Lefeküdt veled? – kérdi, és bizalmaskodva átkarolja a vállam.

– Igen.

Százásokat gyűr a zsebembe.

– Ezt majd csúsztasd a markába alkalomadtán.

Ütök, nem nézem, hogy hová. A homlokát éri, megütközve néz rám. Ütök. A száját találom el, ajkai szétlapulnak, öklömön érzem a fogainak élet. Aztán nem érzek egyebet, mint hasító fájdalmat a halántékom táján. Mély dübörgést hallok és idegen idegesítő csivitelését.

*

Fehér szobában ébredek. Fehérek a falak, az ágyak, a nővérek mintha úsznának a levegőben. Zúg a fejem, az állkapcsom sajog.

– Agyrázkódás egyetlen pofontól – erre emlékszem. Nem tudom, hogy ki, hol és mikor mondta, de emlékszem rá. Rita ül az ágyam mellett, fogja a kezem.

– Na – mondja elégedetten, mikor felismerem.

– Érted tettem – dadogom.

– Csacsi – mondja ő –, beszéltem Sándorral.

– Igen?

– Bocsánatot kért.

– Szép tőle.

Közelebb hajol.

– Hidd el, igaza van. Nem olyan sürgős ez a házasság, hiszen semmink sincs. Kihangsúlyozta: a személyem ellen semmi kifogása, sőt elragadónak tart.

– Elragadónak?

– Azt is mondta: ha kiköltözöl hozzá, akkor látogatlak meg, amikor akarom. Akár éjszakára is ott maradhatok. Figyelmeztetett: csak egyre vigyázzunk... nehogy idő előtt gyerek legyen. Hát nem édes?

– Édes – mondom. – Visítani tudnék a fájdalomtól.

MIKOR AZ EMBER

*bűnére eszmél,
 undorítóbb a tegnapi szesznél,
 melyből lopva elillant a pára,
 és csak a szégyen száradt rá a mára.
 Fájdó nyakad magadba görbül,
 idegen arc néz rád a tükörbül,
 az éjszaka ólomsápadtra mosta,
 fájó árnyékot ver a borosta.
 Jobb volna, ha most a fürdőkádnál
 beteg magadból mindent kiokádnál:
 szitkod, szégyened, haragod, könnyed,
 megvetnek érte... Aztán majd könnyebb...*

EMLÉKSZEL MÉG?

*Emlékszel még? A fények imbolyogtak
 puhán kibomló dombjaidon át.
 S megreszketett, ahogy a székre dobva
 lassan elernyed, suttogó ruhád.*

*És lassabban, mint most eszembe villan
 odatérdeltek vágyaim eléd.
 A tilalom kialudt — mint a villany.
 Bentről parancsot lüktetett a lét.*

*Az ágy végén vasrácsok orgonáltak,
 halkán zendült meg minden mozdulat;
 árnyékokká sejtelmesülve tárgyak
 bujkáltak a vöröslő fény alatt.*

*A kályhában már szétfalták a lángok
 a szilánkká csikorodult görcsöket.
 Rideg szobát bent, kint hideg világot
 melengettünk a melleink felett.*

*Kerestelek, mint gyermekként az istent,
 s féltem, hogy elfutsz, mint megfutott az ég.
 S talán először szégyellve a testem
 lehajtott fejjel osontam eléd,*

*hanyadt hajoltál, én fölébed döltem,
 szemedben tárva láttam az eget.
 Mint források mélyén. Ittam belőled.
 De csak mélyebb szomjúság kergetett.*

*S átszédültem örvénylő pupilládon,
és bent éltem a homlokod mögött.
Tán visszanézve magamat is láttam,
mint csecsemő a tépett köldököt.*

*S hogy az értett örömhöz visszatévedt
testemben lassan megtörpült a múlt.
Közös formákban hültünk, mint a fémek.
A fény bőrünkön cseppekben gurult.*

*Magad jöttél. Könyvek, vasak világa
s hét társ széthagyott gondja várt velem.
Szép volt. Nem mondtam. Kellett a távlat.
Most tornyába hívott a félelem...*

*Most is imbolygó fényekben kereslek.
Megyek az éji Néva-hídon át.
Lent láng szalad. Eléri még a tested?
Éles vizeken tördeli magát.*

BIHARI SÁNDOR

VALAMIT MÉG

*Valamit még, mikor azt mondd: semmit se.
Koratavaszi esőben lépkedek. Egy hentesüzlet:
tíz deka kolbászt veszek vacsorára. Elkerüllek?
Elszakítottad az utat, mely hozzád visszavinne.*

*Állok a megállóban. Mit csinálsz most? Kinek lesz
világa időd, hogy lépteiddel mérd neki az utcán?
Ha jönnél! De nekem már örülni úgy se tudnál.
A kulccsal játszom. Közöm már csak az emlékekhez.*

*Tolongva azokat cipelem. Egyszer azt mondtad nekem,
hogy mindig vacsorázzam. Egy vacsorát nem ér az életem
az idegek zűrzavarában. Nincs kinek szótfogadnom!*

*Dohog a hegynek felfelé a busz. Nehéz neki az árvaságom.
Se jó, se rossz nem lehetek, mint aki túl van a halálon.
Jár az agyam; s érzem, ahogy megmerevedik az arcom.*

CÉDULA NÉLKÜL*

Tv-film

Szereplők:

PIROSKA	HÁZMESTERNE
PÉTER	FŐBÉRLŐ
DÓDI	ÜGYVÉD
JOLÁN	RENDŐRTISZT
ÉVA	RENDŐR ÓRMESTER
BABY	I. ÜLNÖK
DR. VARGA	II. ÜLNÖK
ÖZV. SÁROSINÉ	I. FÉRFI
EGYEDI	II. FÉRFI
BÍRÓ	GÉPÍRÓNÓ
I. ASSZONY	I. ÖREGASSZONY
II. ASSZONY	II. ÖREGASSZONY

Várakozók, hallgatóság, utcai járókelők, lakók.

Történi: napjainkban, Budapesten.

1. JELENET

Péter albréleti szobája, hangsúlyozottan kicsiny. Egy heverő, egy háromajtós szekrény, egy könyvespolc az ágy felett, egy éjjeliszekrénynek alkalmazott zsúrkocsi, egy ócska vaskályha, egy kisebb asztal, egy szék, egy fotel. A kétszárnyú ablak az udvarra, az egyik ajtó a fürdőszobára, a másik az előszobára nyílik.

Szeptemberi délelőtt. A szobát csak a zsúrkocsin álló kislámpa világítja meg, a redőnyt leengedték.

A heverőn — takaró alatt — Baby hasal. Húszéves, egyetemi hallgató, afféle „neorealista” szépség. Szőke, vékony, gyors észjárású, unott. Felkönyököl, s miközben cigarettázik, az ujjait nézegeti.

A fürdőszobából Péter nyit be, papucs, pizzamanadrág van rajta, s a vállára vetett fürdőköpeny. Huszonnyolc éves, nyílt tekintetű, ügyvéd, melankóliára hajlamos, komoly.

BABY (hátra se néz) Tudod mit csinállok? Nézegetem az ujjaimat.

PÉTER (megáll) Mit?

BABY Az ujjaimat.

PÉTER (kedves egykedvűséggel) Ahogy jólesik, gyermekem.

BABY (felül a takaró alatt) Ha otthon csinálnám, apu megkérdezné: „Már megint unatkozol?” Anyu meg rámszólna: „Mikor voltál utoljára manikűrözteni?” Te meg azt mondd... Hm. Talán ezért jó veled.

PÉTER (a székre dobja a fürdőköpenyét, cigarettát vesz az asztalról, rágyújt) Van egy kis tej. Kell?

BABY (nemet int) M-m. (Elneveti magát.) Mindennap iszod?

PÉTER (nevet) Állandóan.

BABY Amikor a feleségeddel éltél, akkor is? (Szünet.) Te! Mondd meg nekem, de abszolút őszintén mondd: gondoltál valaha is arra, hogy engem feleségül végy?

* Cédula a telefonkönyvben címmel 1961-ben mutatta be a televízió a szerző televíziós filmjét. Mihályfi Imre rendezésében. Ez az irdalmi film-forgatókönyv tulajdonképpen a folytatása. Azonosak a szereplők, azonos a helyszín cselekménye, mondanivalója önállóan is megáll. az előző film ismerete nélkül is megérthető. A Cédula nélkül forgatását rövidesen megkezdik a televízió műtermében.

PÉTER (azonnal, meggyőződéssel) Soha.

BABY És arra, hogy szerelmes vagy belém?

PÉTER Nem vagyok.

BABY (diadallal) Én se! Én se! Hogy ezt miért nem lehet megérteni? Egyszerűen jó veled, slussz-passz. Itt nyugalom van, szabadság, őszinteség... Akit előtted ismertem, Tibor, tudod, ő is azzal toltta el, hogy mindent túlbonyolított. Addig kereste „ügyünk mélyén” az érzelmet, míg megtalálta önmagában s attól kezdve elviselhetetlenné vált.

PÉTER Az igazi érzelem keresés nélkül jön, azt hiszem.

BABY De ne jöjjön! Nem kell. Minek! Így sokkal egyszerűbb. Hidd el, mi is azért tudjuk elviselni egymást most már hónapok óta, mert nem akarunk egymástól semmit. Szabadságérzésünk van egymás mellett és ez kell. (Ellenkező hangszállal.) Na, gyere, ülj ide mellém egy kicsit, úgys mindjárt mennem kell.

PÉTER (lepöccenti cigarettájáról a hamvut) Ma mit hazudtál otthon? (Leül a heverőre.)

BABY Ma van az évnnyitó, kérlek. Hering módra áll a nép az aulában, a rektor kezét fog a gólyákkal, és hosszan és ünnepélyesen dumál. Tavaly velem is kezét fogott. Lagymatag volt a keze, kiábrándító. Amíg az én kezemet fogta, már a soron következő gólyára nézett. És te? Csúsztatott szabadnap?

PÉTER (bólint) Ugye még nem meséltem neked Piroskáról?

BABY Kiról?

PÉTER Még senkinek se meséltem. Most se mondanám el, ha reggel... amikor mentem a tejért...

BABY (biztatja) Na, na? Sztori?

Szünet.

PÉTER Fél éve... Dehogyan, több már. Farsang vége volt. Összeismerkedtem az utcán egy lánnyal. Szegedről jött fel, öngyilkos akart lenni, vele császkaláltam egész éjjel, aztán feljött hozzám...

BABY Hát ide éjjel is fel lehet jönni?

PÉTER Akkor még nem itt laktam, hanem egy kollégámmal.

BABY (alig titkolt örömmel) És most valami malacság jön?

PÉTER Semmi malacság. Semmi. Az ég világon semmi nem történt. Csak megérte, hogy visszajön.

BABY (cinikus sóhajjal) És nem jött. Minek engedted ki a markodból? Ne félj, ha... akkor visszajött volna. Ez az a nagy sztori?

PÉTER (lehajtja a fejét) Nem tudom elmesélni.

BABY (érdeklődéssel) Szeretted?

Szünet.

PÉTER Ma, amikor mentem a tejért, mintha őt láttam volna. Egy kisebb bórönd volt nála, nézte a házakat... Akárhogy igyekeztem, nem tudtam jól megfigyelni az arcát. (Belelendül.) A túloldalon ment, és ez a reggeli rohanás az utcán... Olyan izgatott lettem, hogy...

BABY Tehát szeretted.

PÉTER (csendesebben) Mire rászántam magam, hogy átmenjek a másik oldalra, addigra eltűnt a szemem elől. Mint a filmekben. (Megsimogatja Baby arcát.) Ne haragudj, azóta csak ő jár az eszemben.

BABY (hálás az őszinteségért) Főztek egy kávé?

PÉTER (meghökken) Most? Minek?

BABY (mosolyog) Anyai szívjóságba estem. (Belemarkol Péter hajába.) Aranyos vagy, tudod? (Kiugrik az ágyból.) Na, hol a kávé?

PÉTER Nincs itthon egy szem se.

BABY Majd én hozok. (Már öltözik.)

PÉTER Ugyan! Maradj csak.

BABY Mindenképpen mennem kell. Na, engedd meg, hogy hozzak.

PÉTER Hát, ha nagyon akarsz inni... Addig felöltözöm. Aztán majd elkísérlek egy darabig.

BABY Szia. (Kisiet.)

Péter széttárt karral végigdől a heverőn, kezével megkeresi a zsúrkocsin a hamutartót, eloltja a cigarettát. Behunyja a szemét. Nemsokára felugrik, a fürdőszobába megy, nyitva hagyja az ajtót.

Az előszobába vezető üveges ajtón át látni Piroskát, amint a nyitva felejtett lakásajtón belép az előszobába. Húszéves, óvónő, karcsú, barna, nagy szomorú szemekkel. Haja kócos kissé. Alig hallható „jó napot”-ot mond, körülnéz, vár, leteszi a bőröndjét. Aztán Péter ajtajához jön, benéz az üvegen, kopog, vár, újra kopog, lassan lenyomja a kilincset, belép, a fürdőszobából kiszűrődő világosságra figyel. Egyre ijedtebben néz körül, már-már visszalépne, de megembereli magát.

PIROSKA Van itt valaki?

PÉTER (hirtelen lép ki a fürdőszobából, már ing, nadrág, cipő van rajta) Ki az?

PIROSKA Jaj! (Rémülten kapja össze a kezét.)

Szünet.

Péter felismeri a lányt, egy-két tétova lépést tesz felé. Megáll. Szünet. Piroska tekintete kifényesedik.

PIROSKA (súgja) Péter.

PÉTER Szervusz (Piros...

PIROSKA Péter! (Péterhez fut, a nyakába borul.) Péter, Péter!

PÉTER (átölelve tartja) Mégis téged láttalak reggel.

PIROSKA (még öleli) Láttál?

PÉTER Igen, csak nem voltam egész biztos...

PIROSKA Miért nem szóltál?

PÉTER Messze voltál, a másik oldalon, aztán el is vesztettelek szem elől, meg... mondom, hogy...

PIROSKA (két kezébe fogja Péter arcát, a szemébe néz) Tudod, mennyit álmódoztam erről a pillanatról?! Mennyit vártam! Reggel óta járkálok a környéken. Egyszer bemerészkedtem a kapu alá is, hogy megnézzem a névjegyzéket, hátha nem jól mondta a régi házmester a címedet. Úgy szégyelltem bemenni hozzá, de egyáltalán nem emlékezett rám. Képzeld, egyáltalán! De te, ugye, rögtön megismertél?

PÉTER (végre elmosolyodhat) Hát, persze. Téged ne ismertelek volna meg?

Szünet.

PIROSKA Nagy füst van. Csak most keltél fel?

PÉTER Igen... Csúsztatott szabadnapom van éppen.

PIROSKA Még mindig üzemi jogász vagy? Ugyanott?

PÉTER Igen. De ül már le... (Gyorsan.) Vagy megint csak látogatóba jöttél?

PIROSKA Nem, Péter, én végleg jöttem.

PÉTER Akkor miért nem írtál?

PIROSKA Sokszor nekikezdtem, de... Mit ér a holt betű? Amit éreztem, azt úgy se tudtam volna megfogalmazni. Inkább vártam. Te is vártál? Mindig?

PÉTER Vártalak.

PIROSKA Anyám meghalt, eltemettük, a munkakönyvemet kikértem. Szabad vagyok, és hiába él a nővérem is (Pesten, azért most már igazában senkim sincs, csak te. (Ismét a fiúra borul.) Mondd, miért nem írtál, miért nem kerestél?

PÉTER Miért nem adtad meg a címedet?

PIROSKA Azért megkereshetnél volna. Éppen úgy lett volna szép. Emlékszel a cédulára a telefonkönyvben, a cédulára, amelyik megmutatja, hogy kihez tartozunk? Annak is hittem, pedig csak mese volt, amit én találtam ki. De hát nem kell már cédula a boldogsághoz. Nagyon szeretlek, Péter. Szeretlek. Nem tudom másképp mondani.

PÉTER (élénken) Van egy nagyszerű ötletem. Menjünk el abba a presszóba, ahol először ültünk, amikor megismerkedtünk. Gyere!

PIROSKA (körülnéz) Milyen kicsi szoba. Először csináljunk rendet.

PÉTER *(visszatartja a lányt)* Azon a farsangéjszakán azt mondtad: túl nagy az a szoba. Kis szobába több boldogság fér. Ezért költöztem ide.

PIROSKA *(csendesen)* Nem mertem megkérdezni. De elhiszem. Neked mindent elhiszek!

Piroska az ablakhoz fut, felhúzza a redőnyt, ebben a pillanatban toppan be az ajtón Baby. Péter intene neki, de késő, Piroska megfordul.

PIROSKA Udvarra nyílik ez az ab...? *(Észreveszi Babyt.)*

PÉTER *(kínnal)* Engedjétek meg, hogy bemutassalak benneteket egymásnak. *(Babyra mutat.)* Egy ismerősöm, aki... *(Piroskára mutat.)* és Piroska, aki...

BABY *(mosolyog)* Ő az, akiről meséltél? Nahát, igazán kedves. Tényleg.

BABY *(Piroskához siet, barátságosan kezét nyújt)* Baby. *(Szünet.)* Hát, itt van a kávé. És most rohanok, mert... *(Piroskához; kedvesen.)* Tudod, nagyon szigorú anyukám van. *(Az asztalra teszi a kávé, elveszi a fotelról a táskáját, a zsúrkocsiról az öngyújtóját, egy pillanattig megáll, mert nem tudja, hogyan búcsúzzon Pétertől. Aztán fiúsan kezét ráz vele is.)* És fel a fejvel. Igaz? Szia, fiatalok! *(Könnyedén elsiet.)*

Szünet.

PÉTER *(egy lépést tesz Piroska felé)* Nem szeretném, ha félreértenéd. A helyzet kétségtelenül olyan, hogy... hogy... Nézd, dadogok. *(Sóhajtván leül a székre.)* Ülj le. Kérlek szépen. *(Piroska nem mozdul.)* *(Szünet.)* Vártalak, mindig vártalak, ez az igazság. Boldog voltam, hogy rád találtam. Úgy jöttél, mint az álom. És amikor felébredtem, csak ebbe az álomba kapaszkodhattam. Kiszíneztem, kikerekítettem utólag minden részletét. Nem tudtam és nem akartam elfelejteni. És éjszakánként újra vártam az álmot. De két éjszaka között mindig visszatértek a nappalok is. Hét hónapja mentél el, hét hónapig nem jöttél vissza és már erőlködnöm kellett, ha emlékezni akartam a szád vonalára is, a nevetésedre...

PIROSKA *(kitör)* Tudod te, mit mondasz?

PÉTER Magyarázom, hogy...

PIROSKA *(közbevág)* Csupa, csupa... *(Csendesen.)* Csupa múlt idő. *(Szünet.)* Babinak hívják ugye? Milyen egyszerű az egész, istenem.

Piroska sírva fakad, majd kisisiet az előszobába, felkapja a bőröndjét és elmenekül. Péter tehetetlenül nézi, dermedten ül. Aztán az ablakhoz ugrik, kinéz, a szoba közepére jön, megáll, kifut a lakásból.

A lépcsőházban, a korlátnál, kiált: „Piroska”! Senki nem felel, rohan a lépcsőn lefelé. A ház kapuján kilépvél, vakítja a szikrázó napfény. Körülnéz, de Piroskát nem látja sehol. Megfordul, visszalép a kapun, és lassan elnyeli a félhomályos udvar.

2. JELENET

Aznap este. Péter csatangol az utcán. Az árkaóos ház elé ér, ahol Piroska nővére, Jolán és katonatiszt férje lakik. Áll, nézi a kapuban kifüggesztett orvost, kozmetikust, szabót hirdető táblákat. Amikor Dódi hátba veri, ijedten fordul hátra. Dódi szintén 28 éves, nagyon cinikus, de kedves modorú ügyvéd, talpraesett fickó.

DÓDI Apa! No nézd csak, a szent ember!

PÉTER *(nevet)* Szevasz, Dódi. Rég nem láttalak.

DÓDI Te költöztél el, nem én. És hogy érzed magad Szent Ilona szigetén?

PÉTER Hol?

DÓDI Hát minek hívják azt a neorealista szépséget, akivel a múltkor láttalak?

PÉTER Láttál? *(Legyint.)* Á, nem érdekes.

DÓDI Te jóisten. *(Gúnyyal.)* Egy nőre azt mondani: „Nem érdekes?” Egy nőre! Bátyuska, te züllesz.

PÉTER *(türelmetlenül)* Mondd, te örökké marhászkodsz? A születésed óta egyfolytában?

DÓDI És még mindig bírom!

PÉTER Én már nem. *(Elfordul.)*

DÓDI *(a házra néz)* Hanem ez a ház ismerős. Te egyszer már vártál itt egy lányt. Megvan! Éppen azt a lányt, aki elmart tőlem. Hiszen már külön laksz! Miért nem otthon várod?

Szünet.

PÉTER Miért beszélsz olyasmiről, amihez nem értesz? Az egész világ a te agyad szerint forog, azt hiszed? Fogalmad sincs az egészből, de a szád be nem áll.

DÓDI *(vérig sértve)* Ha jól akar neked az ember, akkor...

PÉTER *(gyorsan)* Elhiszem, pensesz. De a te jószágod...

DÓDI Nem kötelező. Isten őrizz, hogy rád erőltessem. Lehet, hogy huligánnak tartasz, de erőszakos nem vagyok. Na, ég veled. *(Elsiet.)*

Péter döbbsenten és egy kicsit bánatosan is néz utána, aztán bemegy a ház kapuján. Modern ház, zárt, fedett udvar, tiszta folyosók, fehér lépcsők. Péter felnéz: a ház négyemeletes. Felmegy az első emeletre, csenget az egyik ajtón. Amíg vár, ruháját igazítja. Belülről kinyitják az ajtó közepén levő hosszúkás üveglakot. Öregasszony dugja ki a fejét.

PÉTER Jó estét kívánok. Nem tudom, hogy...

ÖREGASSZONY *(nagyon hall)* Kit keres?

PÉTER Nem tudom, jó helyen járok-e?

ÖREGASSZONY Nem tudja, kit keres?

PÉTER Piroskát. Itt lakik Piroska?

ÖREGASSZONY Hogy hívják?

PÉTER *(körülnéz, hangosabban)* Piroska!

ÖREGASSZONY Ó, meghalt szegény, még tavaly. Nem volt életrevaló, két hónappal hamarabb hozta a golya néni. Tetszik tudni, a lányom nem is bánta, mert a fiú....

PÉTER *(idegesen)* Köszönöm. Köszönöm, néni. Minden jól.

Péter felmegy a második emeletre. Rövid töprengés után becsönget egy ajtón. Vár. Újra csönget, majd harmadszor is, nem nyitnak ajtót. Most a szomszéd lakásnál próbálkozik. Csengetésére azonnal nyílik az ajtó, melynek nyílásában középkorú, de élveteg arcú nő jelenik meg, pongyolában. Pétert látván, azonnal felderül az arca.

KÖZÉPKORÚ NŐ Tessék. Tessék csak beljebb.

PÉTER Köszönöm szépen, de... Van önnek egy Piroska nevű húga?

KÖZÉPKORÚ NŐ Nincs testvérem. *(Dühösen.)* Nem is volt! *(Becsapja az ajtót.)*

Péter daktat a lépcsőn felfelé. Becsönget egy másik ajtón. Belülről gyerekhang hallatszik.

GYEREK Ki az?

PÉTER Én vagyok. Egy... egy bácsi. Nem nyitod ki?

GYEREK Azt mondta anyukám, nem szabad kinyitni senkinek.

PÉTER És hol van anyukád?

GYEREK Moziba ment apuval.

PÉTER *(mosolyog)* És neked van testvéred?

GYEREK Nincs. *(Öntudatosan.)* Én egyke vagyok.

PÉTER *(sóhaj, leül az ajtó elé, a küszöbre)* Nem ismersz egy Piroska nevű lányt a házban?

GYEREK *(kis szünet)* Nem. Én minden lányt ismerek. De Piroska nincs. Csak egy Piri van.

PÉTER Van? Hány éves?

GYEREK Most megy oviba.

PÉTER És te hány éves vagy, te... te (kisokos?)

GYEREK Hébéves leszek. Elsős.

PÉTER És szeretsz iskolába járni? (Kis szünet.) No, szeretsz?

GYEREK Kicsit.

PÉTER Apukádék miért nem vittek el a moziba?

GYEREK Azt mondták, felnőtteknek való filmet adnak.

PÉTER És nem félsz egyedül itthon?

GYEREK Á... Nézem a tévét.

PÉTER Jó műsor van?

GYEREK Állati klassz. A Meztelen diplomata.

Péter most meglátja a folyosó végén nyíló ajtóból kilépő katonatisztet, aki erre tart. Péter felugrik, s miután a tiszt elment mellette, a folyosó végéhez indul.

GYEREK Bácsi. Bácsi! Nincs itt senki?

Miután nem kap választ, kinyitja az ajtót, kilép, meglátja Pétert a folyosó végén, férfias hangon igyekszik kiáltani:

GYEREK Ott nem civil lakik!

Péter messziről inti csendre, a gyerek vállat von, visszazugad a lakásba. Péter csenget. Jolán nyit ajtót. Harmincéves asszony, a korán virulók és korán hervadók fajtájából. Most ráadásul gondterheltek is látszik.

JOLÁN Tessék.

PÉTER Kezicsókolom. Elnézést kérek a zavarásért. (Piroska itthon van?)

JOLÁN Ma érkezett meg. Milyen ügyben keresi?

PÉTER Én... Tudniillik régi ismerősök vagyunk, és gondoltam, hogy ha nem zavarnék túlságosan...

JOLÁN Jöjjön beljebb. Nem zavar. (A kezét nyújtja.) Kovácsné.

PÉTER (belép) Doktor Juhász Péter.

Jolán előremegy, Péter utána. Péter látja az előszobában Piroska bőrdíkjét.

JOLÁN (már a szobába érve) Vendéget hoztam.

PIROSKA (feltűnik a szobaajtóban) Kicsoda?

PÉTER Szervusz, Piroska.

PIROSKA (elhűlve, de örömmel) Szervusz.

Jolán kissé gyanakvóan néz rájuk, aztán a székre mutat.

JOLÁN Hát üljön le, kedves... ne haragudjon, nem értettem a nevét.

PÉTER Péter. Juhász Péter. (Leül.)

Jolán a Péterével szemben álló székre, Piroska távolabb, a díványra ül.

JOLÁN És honnan ismeri a húgomat?

PIROSKA Ó, már régóta. Járt Szegeden is, sokszor.

PÉTER Legutóbb is találkoztunk, amikor Pesten járt. Bizonyára említette.

JOLÁN (hazudik) Hogyne! Szóval magáról beszélt annyit? Na, végre láthatom is.

PÉTER Többször is készültem jönni, de nem tudtam pontosan, hogy hol laknak.

JOLÁN És most hogyan jött rá?

PÉTER A házat persze, ismertem. Emlékeztem, hogy a férje katonatiszt, láttam, honnan jött ki, és így.

JOLÁN Maga kész nyomozó. Ez a foglalkozása is?

PÉTER Nem, nem. Ügyvéd vagyok.

JOLÁN (nevet) Na, akkor magának sok pénze van.

PÉTER Ilyesmivel nemigen dicskedhetem.

JOLÁN Csak ne szerénykedjen. Egy autót meg egy öröklakást már biztos összekapart magának.

PÉTER Albérletben lakom és autóbuszbérletem van.

JOLÁN *(elkedvetlenül)* Igen. *(Piroskához.)* Nem is szólsz a vendéghez?

PIROSKA Annyira meglepődtem, hogy eljött, hogy...

PÉTER *(gyorsan, Jolánhoz)* Hogy is mondta? Éppen ma jött meg? Nahát, mi-csoda szerencsém van. És meddig marad?

PIROSKA Végleg Pesten maradok.

JOLÁN Nem tud egy óvónői állást valahol?

PÉTER Most éppen nem. Sajnálom. Pedig szoktam tudni. Majd utána nézek.

PIROSKA Kedves vagy, előre is köszönöm.

Szünet.

PÉTER És hogy van a kedves mama?

JOLÁN Augusztusban meghalt.

PÉTER Jaj, bocsánat...

JOLÁN Nincs semmi baj. Nem tudhatta.

Szünet.

PÉTER *(feszeng)* Hát akkor... Még egyszer elnézést, hogy zavartam.

JOLÁN Nem kell sietnie. *(Piroskához.)* Igazán nem értelek, úgy ülsz, mint egy fababa. Vagy... haragban voltatok?

PIROSKA Dehogy. Nagyon rendes fiú. Szorgalmas, komoly, megbízható. Hát nem meséltem?!

JOLÁN *(ingerülten)* Mondtam, hogy mesélted. *(Péterhez.)* Egész nap nem bírok a kisasszonnyal. Talán fáradtság, vagy még a gyász. Ugyanis a temetés óta most látom először. *(Péter feláll.)* Azért jöjjön el máskor is. A férjemmel is megismerkedhetne egyszer.

PÉTER Köszönöm a meghívást. *(Piroskát nézi.)* Még egyszer elnézést a...

JOLÁN *(feláll, kezét fog Péterrel, Piroskához)* Kísérd ki szépen a vendégedet.

PÉTER *(Jolánhoz)* Kezicsókolom.

JOLÁN Viszontlátásra.

Péter megy előre, Piroska utána. Az előszoba ajtajában Péter hirtelen megáll, megfordul, két kezével megszorítja Piroska vállát. Nézi.

PÉTER Tudod, miért kerestelek. Jössz?

Piroska bólint. Péter felkapja a bőröndöt és kisetnek a lakásból.

3. JELENET

Péter lakása, egy héttel később, este. A zsúrasztalon villanyrezsó, rajta konzervdoboz. Piroska most melegíti a vacsorát. Péter az asztalt rendezi. Vidám. Ünnepelesen helyez el rajta két villát, kenyeret. Az asztal közepére régi ezüsttálat talál a szekrény tetején. Erre a tátra teszük majd a konzervet. Péter megáll, a levegőbe szagol.

PÉTER Isteni szaga van.

PIROSKA *(int)* Pssz. Meghallják.

Péter most a villákat nézegeti. Ég a tettvágytól. Tiszta zsebkendőt kerit, azazal fényesíti az evőeszközöket.

Piroska felemelné a konzervdobozt, de azonnal elengedi, felszisszen.

PIROSKA *(ijedten ságja)* Csendben. Meghallják.

Ketten fogják meg és szinte diadalmenetben viszik a dobozt az asztal felé. Kintről éles zörejt hallatszik, hirtelen megállnak. Szünet.

PIROSKA *(ságja)* Borzasztó ez.

PÉTER *(ságja)* Egész nap nincsenek itthon.

PIROSKA De minden este így megy. Mintha loptam, vagy öltem volna.

Leteszi a tátra a dobozt, egymásra nevetnek, Piroska játékos pukedlit csinál.

PIROSKA Uram, a vacsora előállt.

PÉTER *(két kezébe kapja Piroska fejét, nagy csókot nyom az arcára)* Jó étvágyat, te tündér.

Felkapják villájukat s a fejük összeér, amint egyszerre a doboz fölé hajolnak. Ekkor kopogtatnak a fürdőszoba ajtaján.

PÉTER Bújj el.

Piroska Péter kezébe nyomja a villáját, s lábujjhegyen kilopakodik az előszobába, az üveges ajtón kukucskál vissza a szobába. Újabb kopogtatás.

PÉTER Ki az?

FŐBÉRLŐ Bezárkóztott?

PÉTER *(harsányan)* Bezártam? Nahát! Nyitom már. *(Nem tud Piroska villájával mit kezdeni, végül kabátja belső zsebébe dugja. Az ajtóhoz megy, ki nyitja.)* Parancsoljon.

FŐBÉRLŐ *(nem mozdul)* Nem zavarom?

PÉTER *(készséggel)* Dehogy. Tessék parancsolni.

Főbérő 45 év körüli, szigorú arcú kistisztviselő. Gondosan nyirt angol bajusza van, selyem háziköntöst visel, kezében pipa. Lassan, szimatolva jön be.

FŐBÉRLŐ Evett?

PÉTER Igen, éppen vacsorához készülődtem.

FŐBÉRLŐ *(asztalhoz megy, beleszagol a dobozba)* Mi ez?

PÉTER Vesevelő.

FŐBÉRLŐ *(meglátja a villanyrezsót)* Miért nem gázon melegít? Megmondtuk, hogy az benne van a lakásban.

PÉTER Igen, de nem szívesen zavarok. Meg aztán van ebben a kis rezsóban valami romantikus.

FŐBÉRLŐ A villanyrezsó sokat fogyaszt. Kérem, mellőzze a jövőben.

PÉTER Hajlandó vagyok hozzájárulni a villany...

FŐBÉRLŐ A rezsó tűzveszélyes is. Mi sem használunk ilyesmit. Adjon valami papundecklit vagy ilyesmit, legyen szíves.

Péter a divány alól cipődobozt húz ki, annak tetejét veszi le. Amíg lehajol, Főbérő a köntöse csücskével megfogja a konzervesdobozt és leemeli az ezüsttálcáról, aztán a Pétertől kapott lapra teszi. Az ezüsttálcát a hóna alá csapja.

FŐBÉRLŐ Ezt magamhoz veszem, ha nem haragszik. Ez nem erre való.

PÉTER Rendben van. Ezenkívül óhajt még valamit?

FŐBÉRLŐ Óhajtok. *(Leül, rágyújt)* Mondja kérem, fogad itt Ön, hogy úgy mondjam, vendégeket?

PÉTER *(zavarban)* Nem tudom, miért kérdezi?

FŐBÉRLŐ *(kimérten)* Feleljen, kérem. *(Szünet)* Talán még emlékszik a megállapodásunkra. Ön itthon lehet egész nap, éjjel is olvashat, a konyhát, a fürdőszobát használhatja, saját tüzelőjével fűthet és mindez csupán ötszázért. De nő ide be nem teheti a lábát. Ezt egyszer leszögeztük, ugye?

PÉTER *(kitör)* Akár leszögeztük, akár nem, ez embertelenség.

FŐBÉRLŐ Öt hónappal ezelőtt ön nem tiltakozott.

PÉTER És ha véletlenül megszeretek valakit? Én felnőtt ember vagyok, aki...
Hogy lehet ilyet komolyan gondolni?

FŐBÉRLŐ Ebben a lakásban komolyan szokták gondolni, amit mondanak.

PÉTER Hajlandó vagyok többet fizetni.

FŐBÉRLŐ Ez nem pénzkérdés, kérem, ez, hogy úgy mondjam, morális szempont.

PÉTER *(leül a diványra)* Menjek a ligetbe, vagy a hegyre? Az erkölcsösebb?

FŐBÉRLŐ Ez már nem tartozik ránk, ugye?

PÉTER Ez nem? És a feleséget römizni küldeni, amikor jön a bejárónő, az erkölcsösebb? Ez kire tartozik?

FŐBÉRLŐ *(felszisszen)* Legyen okos, fiatalember. Ön stratégiailag, hogy úgy mondjam, nincs offenzív helyzetben.

PÉTER Magukra vagyok utalva. Persze. Értem én. Tehát ne árulkodjak.

FŐBÉRLŐ Egymásra utaltságunk kölcsönös. Nekünk, ugyebár a pénzre van szükségünk. Meg aztán van, ugye, hogy úgy mondjam, férfiszolidaritás is a világon. Nézze *(Körülnéz, halkabban)*, nappal sose vagyunk itthon. Akkor nem jó magának?

PÉTER Nem tudom, miért éppen öt hónap után mondja ezt.

FŐBÉRLŐ De tudja. Újabban, mintha női hangokat hallanánk innen esténként. A feleségem nagyon ideges emiatt. Ő küldött át.

PÉTER Hallgatónak is?

FŐBÉRLŐ Ne gyanúsítson, ügyvéd úr, mert felingerel és arra késztet, hogy bizonyítsak.

PÉTER Nahát! Csak nem hiszi, hogy bűjtatok valakit?

FŐBÉRLŐ Én nem hinni jöttem, kérem, hanem beszélgetni. És most be is fejezem. Nyomatékosan felhívom a figyelmét, hogy ez a lakás nem éjjeli menedékhely. Ami szép lehetett esetleg Gorkijnál, az, he-he, felettébb kellemetlen lehet Juhász Péter doktornál. *(Feláll, Péterhez megy, kedélyesen.)* Nappal azt csinál, amit akar. Nem szólok a feleségemnek. És általában nem szólunk a feleségemnek. Velem lehet tárgyalni, kérem. Emberek vagyunk. Na, rendben van? *(Péter bólint, fel se néz.)* Jó éjszakát.

Főbérő, hóna alatt az ezüstitálcával kivonul. Piroska lassan benyit a szobába. Péter felugrik, átöleli.

PIROSKA *(súgja)* Látod, mennyi bajt okozok neked. Ha lesz állásom, akkor talán bevesznek valami lányszállásra. De ha visszamennék Jolánhoz az igazolványokért, nem engedne el.

PÉTER *(simogatja)* Soha, soha többé nem engedlek el magamtól. Valahogy majd csak elintézzük. Na gyere, együnk.

Az asztalhoz mennek, Péter visszaadja Piroskának a villát. Zavartan mosolyognak. Óvatosan körülnéznek. Piroska leül, nagyot sóhajt, bánatosan súgja.

PIROSKA Te, ez a vacsora kihűlt.

4. JELENET

Másnap délelőtt, Péter albérletében. Piroska port törölget, fején pöttyös kendő. Kirázza a rongyot az ablakon, megnézi magát az ablaktükörben, a haját igazítja: boldog.

Csengetnek. Piroska az ajtóhoz ugrik, figyel. Újabb csengetés. Piroska vár. A harmadik csengetésre kilopakodik az előszobába, ajtót nyit. Jolán lép be. Piroska gyorsan behúzza nővérét a szobába, becsukja az ajtót, liheg az izgalomtól.

PIROSKA Hogy találtál ide?

JOLÁN Egy hete kereslek. Megérdemelted volna, hogy a rendőrséggel nyomoztassalak.

PIROSKA Szerencséd van, nincsenek itthon.

JOLÁN *(hangosan)* Nekem van szerencsém?

PIROSKA Jaj, ne kiabálj. Ül le.

JOLÁN *(leül, alaposan körülnéz)* Mit csinálsz itt?

PIROSKA *(enyhe daccal)* Takarítok.

JOLÁN A kendőd honnan van?

PIROSKA *(lekapja a fejtől, mosolyog)* Pétertől kaptam.

JOLÁN *(élel)* Jegykendő?

PIROSKA Nem, csak... (*Zavarban.*) Én kértem tőle. Tudod, mindig úgy szerettem volna, ha egyszer...

JOLÁN (*közbevág*) Én is. Azt én is szerettem volna.

PIROSKA Szóval, most nyaggatni fogsz. Azért jöttél, hogy visszahívj, hogy parancsolgass, hogy kínozz, ugye? Hát itt lakom azóta, láthatod. Szeretem. Ő is szeret. Kár ezen vitatkozni, hidd el.

Jolán kinyitja a táskáját, összehajtott papírszalvétát bont ki, személyi igazolványt és munkakönyvet vesz ki belőle, leteszi az asztalra.

JOLÁN Az igazolványaid. Ezek nélkül nem mész semmire.

PIROSKA Hát nem haragszol?

JOLÁN De. Haragszom. Na és? Változtat ez a tényeken?

PIROSKA (*Jolán nyakába ugrik*) Sose hittem volna, hogy meg tudsz érteni.

JOLÁN Úgy látszik, még nem vagyok öreg.

PIROSKA Te?! Ne hülyéskedj! (*Kacag.*) Amikor Feri rád néz, még mindig majd kicsik a szeme.

JOLÁN Nana.

PIROSKA Láttam!

JOLÁN Na, jó. Beszéljünk inkább rólad. Van már állásod?

PIROSKA Most hoztad a munkakönyvem, nem?

JOLÁN Tehát téged eltartanak. Értem. És mcndd, boldog vagy?

PIROSKA Nagyon! Péter olyan fiú, te, olyan ember, hogy...

JOLÁN (*közbevág*) Jártatok valamerre egy hét alatt?

PIROSKA Ki se mozdultam innen. Minek? Ő is alig várja, hogy hazajöjjön.

JOLÁN És a főbérő?

PIROSKA (*vállat von*) Még nem találkoztam vele.

JOLÁN Tehát bujkáltok. Értem. Nagyon boldog vagy?

PIROSKA Tökéletesen.

JOLÁN De örökké csak nem akartok itt lakni?

PIROSKA Persze, hogy nem. Már mindent elterveztünk. Csak hallanád Pétert, amikor elkezd, hogy így lesz, úgy lesz.

JOLÁN Az esküvőt mikorra tervezi?

PIROSKA Azt nem tudom. De lehet majd szövetkezeti lakást venni, és...

JOLÁN És csak aztán házasodtok össze?

PIROSKA (*kissé ingerülten*) Azt nem tudom, arról még nem beszéltünk.

JOLÁN Éppen erről nem?

PIROSKA Éppen erről! Mi a fontosabb: az a kis cetli, vagy a boldogság?

JOLÁN És te most nagyon boldog vagy, ugye?

PIROSKA (*indulattal*) Már tízszer megkérdezted és hússzor megmondtam. Boldog vagyok, boldog, boldog. Na, elhiszed?

JOLÁN Persze. Csak azt nem értem, miért nem beszél egy szerelmespár házaságról?

PIROSKA Ő nem beszél... (*Elszólta magát, megijed.*)

Szünet.

JOLÁN Nőtlen?

PIROSKA Egy év óta külön él a feleségétől.

JOLÁN Miért nem válik el?

PIROSKA Nem tudom.

JOLÁN Nem is beszélt róla?

PIROSKA Egyszer... Ügyvéd ő is, látta, milyen gusztustalan egy válóper. Irtózik tőle. És hogy jön ahhoz egy vadidegen ember, hogy beleszóljon, ítélkezzen a legszemélyesebb dolgaiban, azt mondta. És igaza van, teljesen igaza van.

JOLÁN Ezek szerint te scse leszel a felesége?

PIROSKA Én az egyetlen vagyok az életében, a legfontosabb. Nem mindegy, hogy feleségnek hívnak-e?

JOLÁN A főbérőtok szerint is mindegy?

PIROSKA Á, a főbérő. Ez úgyse tart már sokáig.

JOLÁN Gyereketek lesz?

PIROSKA Hát majd egyszer... gondolom.

JOLÁN És mi lesz a neve?

PIROSKA (*mosolyog*) Péter.

JOLÁN És a vezetékneve?

PIROSKA Számít ez?

JOLÁN (*erővel*) Számít, te majom. Én hiszek neked. Neki is. Sőt. Majdnemhogyan irigy... Szegény anyám, ha látná, hogy nekem tetszik egy ilyen törvénytelen ügy. De hát a földön élünk, bogaram. Törvények közt, szabályok, szokások közt.

PIROSKA Nem érdekelnek.

JOLÁN Nem akarsz esküvőt?

PIROSKA Nem akarom, hogy áldozatot hozzon.

JOLÁN Neki a házasság áldozat?

PIROSKA Nem a házasság. A válás.

Szünet.

JOLÁN Nem akartam cipelni a bőröndöt. A ruháid is nálunk maradtak. Bármikor eljöhetsz értük. Különbösen se maradj el tőlünk. Pétert is hozd magaddal. Ne félj, nem fogom agitálni. De azért gondolkozzál. Szép ez így is, lehet. Én nem is mondok, hogy az esküvővel még szebb lesz, de a biztonság is számít, az alkosság is. Értesz engem?

5. JELENET

Aznap este. Pirooska ruhástul fekszik az ágyon, képeslapot forgat. Péter érkezik. Pirooska felugrik, hosszú csók.

PIROSKA Mindig olyan sokat kell várnom rád.

PÉTER Nem rám. A munkaidő végére.

Csók.

PIROSKA Képzeld, itt volt Jolán.

PÉTER Hogy került ide?

PIROSKA Hát mégiscsak a nővérem.

PÉTER Nyomozott?

PIROSKA Persze.

PÉTER És mit akart?

PIROSKA Elhozta a személyit meg a munkakönyvemet. És elhívott minket hozzájuk.

PÉTER (*még mindig gyanakodva*) Kedves.

PIROSKA Nagyon kedves. Nem is álmodtam volna, hogy ilyen rendes.

Péter leteszi a zakóját, kimegy a fürdőszobába. Pirooska kinyitja a szekrényt, válogat a felső polcon levő konzervek között. Kivesz egyet, nyitni kezdi. Péter mossa a kezét, közben megnézi magát a tükörben. A látvány nincs kedvére. Dörzsöli a halántékát, hogy felfrissüljön. Visszamegy a szobába.

PÉTER Még nincsenek itthon?

PIROSKA Nincsenek. Nem tudom ezt a vacakot kinyitni.

PÉTER Nem is kell. Ráér.

PIROSKA Ettél?

PÉTER Ja, te éhes vagy?

PIROSKA Én nem. Jolán hozott süteményt, mert azt hitte: beteg vagyok. Megettük. (*Péter leül, rágyújt. Szünet. Pirooska forgatja a kezében a dobozt. Felneéz.*) Rossz kedved van?

PÉTER (*nem őszinte*) Mmmm.

PIROSKA Fáradtnak látszol.

PÉTER Nehéz nap volt.

PIROSKA És mérges vagy, hogy megint haza kellett jönnöd, itthon kell ülnöd egész este, és konzervet vacsorázni...

PÉTER Bolondokat beszélsz. Ilyesmit gondolni se szabad. Köztünk semmit se „kell”, semmit se „muszáj”. A virágra ráparancsolnak és azért virágzik? Nem. Csak azért, mert ez az ő saját törvénye. És ászerint él.

Szünet.

PIROSKA És ha nem kap esőt?

PÉTER *(nem figyelt oda)* Esik az eső?

PIROSKA A virágot kérdeztem. Ha nem kap esőt, mit csinál?

PÉTER Elhervad. Nem érted, mit akartam mondani?

PIROSKA Dehogynem. Megmondtad.

PÉTER Na, ne filozofáljunk, inkább mesélek a praxisból, azt úgys szereted. Jó? Gyere a díványra. *(Mosolyog.)* Gyere, siess!

Leülnek a díványra, hosszú csók.

PIROSKA *(alig kap levegőt)* Na, meséj már. Meséj.

PÉTER *(hanyatt fekszik)* Bejött hozzám egy munkásnő tanácsért. Vidékről jár be, az ottani bíróság alaposan elintézte.

PIROSKA Mit csinált?

PÉTER Összeállt egy munkással, több mint húsz éve. A munkást előzőleg ott hagyta a felesége és a férfinál maradt a két éves kisfiú is. Ez az asszony felnevelte a fiút, több mint húsz évig élt együtt a férfival, szépen, békében és a munkás nemrég hirtelen meghalt. Volt életbiztosítása, az most már szép summa. Erre a törvényes feleség, aki húsz évig még a gyereke felé se nézett, most jelentkezett a pénzért. És megkapta, mert a munkás nem vált el, és mert nem volt ideje másként végrendelkezni. Az asszony még a lakásra is igényt tartott. Az ügy húzódik, de lehet, hogy teljesen kismizmizik az élet-társat, aki hűséges volt a munkáshoz, csak éppen nem volt papírja róla.

PIROSKA És mit tanácsoltál neki?

PÉTER Fellebbezni, fellebbezni.

PIROSKA Sikerülhet?

PÉTER Nem vagyok specialista ilyen ügyekben, de azt tudom, hogy civilizált államban mindenre van törvény... Mint az asztal, stabil, kemény, merev. Rajta nyúlik, alakul a rétestészta, mint az élet. Ha valahol nem jól illeszkedik a törvényhez, hát megsérül. Az ő baja. Az asztal marad.

PIROSKA Mintha az asztalt nem emberek csinálnák. *(Felül.)* Ez a történet bántott, mikor megjöttél?

PÉTER Ez.

PIROSKA Hamarabb mesélhetted volna. Kibeszélted volna magadból.

PÉTER Nem tudtam elkezdeni. Én nagyon nehezen szánom el valamire magam.

PIROSKA Kényelmes vagy?

PÉTER Nem. Talán azért, mert biztosna akarok menni. És előzőleg fontolgatok, méregetem az erőket...

PIROSKA Meddig?

PÉTER *(hirtelen felül, sokáig nézi Piroskát)* Nem tudom. Látod, ezt nem tudom.

PIROSKA *(megijed attól, hogy akaratlanul is a gondjára terelte a szót)* Komolyan mondom, mióta megvan a személyi igazolványom, egészen másként érzem magam. Jobban. Nem furcsa?

PÉTER Holnaptól kereshetünk állást, igaz? Kimehetünk az utcára.

PIROSKA És ma nem?

PÉTER Dehogynem. Tényleg! *(Felderül.)* Elmegyünk valahová?

PIROSKA Jó.

PÉTER Megvacsorázunk. Nagyszerű.

PIROSKA *(nevet)* Ugye, hogy éhes vagy?

PÉTER Emlékszel arra a kisvendéglőre Óbudán, mikor először találkoztunk? Hogy is hívták? Na... nem jut az eszembe...

PIROSKA Vén Diófa.
PÉTER *(lelkesen)* Az.

6. JELENET

A Cédula a telefonkönyvből ismert óbudai kisvendéglő helyiségeiben sok a vendég. Piroska és Péter asztaláról most emeli el a pincér a használt edényeket.

PÉTER Két duplát is kérek.

PINCÉR Azonnal, kérem.

Péter bort tölt. Koccintanak.

PIROSKA Mire igyunk?

PÉTER Most a... Vén Diófára.

Isznak.

PIROSKA Bár a múltkor mintha kedvesebb lett volna. Családiasabb.

PÉTER Farsang volt.

PIROSKA Azt a kis sapkát nyomták egymás fejébe. Mindenki énekelt. *(Kuncog.)*
Te, ne haragudj, de rémes látvány voltál abban a sapkában.

Egy nő átszalad a hátuk mögött a helyiségben, és eltűnik a terem végén.

PIROSKA Hova fut?

PÉTER Szerintem hasmenése van.

Nevetnek.

Aztán elkomolyodva nézik egymást. Péter keze kinyúl az asztal alatt, Piroska az ölében, két kezében tartja Péter kezét.

PÉTER Szeretlek.

PIROSKA *(bólint, halkán)* Tudom.

ÖRMESTER *(határozott hangja, felülről)* Jó estét kívánok. A személyi igazolványokat kérem.

A fiatalok szétrebbennek.

PIROSKA Tessék?

PÉTER *(halkán)* Mutasd meg a személyi igazolványodat.

PIROSKA Minek az?

PÉTER *(átnyújtja Örmesternek az igazolványát)* Razzia van.

Piroska előveszi táskáját, s amíg igazolványát keresi, látja, hogy a teremben máshol is igazoltatnak. Az egyik rendőr éppen a kijárat felé terel egy élénken ellenkező, agyonfestett fiatal nőt.

ÖRMESTER *(visszaadja Péter igazolványát)* Köszönöm. *(Elveszi Piroska igazolványát, lapozgatja.)* Neve?

PIROSKA Tóth Piroska.

RENDŐR Hol lakik?

PIROSKA Most a...

PÉTER *(közbevág)* Szegeden.

RENDŐR *(felnéz)* Szegeden, de hol?

PIROSKA *(értetlenül)* Bajcsy-Zsilinszky u. 97.

ÖRMESTER *(tovább lapoz)* Hol dolgozik?

PIROSKA Most nem dolgozom, mert...

ÖRMESTER És mit csinál Pesten?

PIROSKA Állást keresek.

ÖRMESTER *(már határozott)* Itt?

PIROSKA Dehogyan itt. Hanem...

ÖRMESTER Melyik szállodában lakik? (Szünet.) Rokonnál? (Szünet.) Na, tessék kérem, kifáradni. A bejáratnál várakozzék.

PÉTER De kérem! Semmi okuk, hogy gyanúsítsák. Ez a lány velem van, rendesen viselkedik. Tessék megkérdezni a körülményeit...

ÖRMESTER Majd megkérdezzük, ne féljen, fiatalember. Addig is, keresse talán másik lányt (Elmegy.)

PÉTER (tajtétkzik) Ez hallatlan!

PIROSKA (réműlten) Péter! Most mi lesz?

PÉTER Semmi, az égvilágon semmi. Menj csak ki, utánad jövök, ne félj.

Piroska lassan kimegy.

PÉTER (kiált) Pincér!

PINCÉR Itt vagyok kérem, ne tessék úgy kiabálni. (Leteszi a két duplát az asztalra.) Nem elég, hogy a rendőrség csinálja a cirkuszt?

PÉTER (állandóan a kijáratot nézi) Fizetek.

Pincér számol, a cédulát Péter elé teszi. Péter kitesz az asztalra egy ötvenest, feláll és a kijárat felé indul. A Pincér fejcsóválva néz utána, aztán ismét tálcára teszi a két kávét és elviszi.

7. JELENET

A bejárat előtt 7—8 lány áll egy csoportban, három-négy rendőr áll körülötük, távol tartja tőlük a kíváncsiskodókat. Péter egyenesen a lányok csoportja felé tart, de az egyik rendőr nem engedi oda. Integet Piroskának, vár. Megérkezik az Örmester is, a lányokhoz megy, és átnyújtja a személyi igazolványokat a Rendőrtisztnek. A Tiszt nézegeti őket. Aztán felneéz.

TISZT Melyik az a Tóth Piroska?

PIROSKA Én vagyok.

TISZT (Örmesterhez) Ezt miért hozta ide?

ÖRMESTER Egy hete nincs munkahelye, szegedi bejelentett lakás...

TISZT (türelmetlenül) Ugyan! (Piroska kezébe nyomja az igazolványt.) Jól néznénk ki, ha minden ilyen nőt összeszednénk.

Piroska véréig sértve, letaglózva áll. Tulajdonképpen csak most értette meg teljesen, hogy mi történt vele.

ÖRMESTER (rászól) Na, mire vár? Mondták, hogy elmehet.

Piroska megfordul, lassan Péter felé megy. Péter eléje siet, átöleli.

PÉTER Ha nem engednek el, bementem volna a belügyminiszterhez is. A legnagyobb disznóság.

Lassan baktatnak az utcán.

PIROSKA Az ilyesmit miért csinálják?

PÉTER Erkölcsrendészet.

Piroska sírva fakad és Péter mellére borul. Állnak.

8. JELENET

Késő este, aznap este a ház kapujában. Piroska egészen Péterhez bújik, amikor a Házmesterné a kaput nyitja.

PÉTER Jó estét kívánok.

HÁZMESTERNÉ Jó estét. (Tartja a kezét.)

PÉTER (pénzt ad neki, Piroskával indul tovább) Jó éjszakát.

HÁZMESTERNÉ (még bajlódik a zárral) Juhász úr!

PÉTER (a lépcső alján megáll) Tessék.

HÁZMESTERNÉ Egy pillanatra, legyen szíves.

Piroska a lépcsőnél marad, Péter visszajön a Házmesternéhez.

HÁZMESTERNÉ (Piroskára mutat, halkán) Legközelebb nem fogom beengedni.

PÉTER Hogy-hogy nem fogja beengedni?

HÁZMESTERNÉ Mert szabálytalan.

PÉTER Mióta nem fogadhat az ember vendéget?

HÁZMESTERNÉ Ez a vendég nem vendég. Már itt lakik.

PÉTER Honnan veszi ezt?

HÁZMESTERNÉ Én mindent tudok. Ez a dolgom. Ha továbbra is itt marad, és a főbérő is beleegyezik, akkor be kell jelentkezni. Juhász úr ügyvéd, tudhatná.

PÉTER Mit számít egy-két nap? Ugyis el fogom venni feleségül.

HÁZMESTERNÉ (elnézően mosolyog) Tudom, kérem, mindenki ezt mondja.

PÉTER (elkeseredetten) Én nem vagyok mindenki, érti? Hagyjon engem békén.

HÁZMESTERNÉ Kultúremberek meg szokták érteni a rendet.

PÉTER Jól van, legközelebb kultúremler leszek, és a kapupénzt papírban fizetem. Jó éjszakát. (Elsiet.)

HÁZMESTERNÉ (kiált) Szégyellje magát! Szé... (Látja, hogy Péter már eltűnt a lépcsőnél, hát legyint, hiába nem fárasztja magát.)

9. JELENET

Két nap múlva, éjjel, Péter és Piroska fekszik az ágyban.

PIROSKA Hogy lehet, hogy ma nem csinált cirkuszt a házmester?

PÉTER Papírban fizettem a kapupénzt.

PIROSKA (megdöbben) Papírban?

PÉTER Papírban, papírban... Mert a papír számít. Vagyis: papíron nem a papír számít, de a gyakorlatban csak a papír...

PIROSKA (nevet) Az ipafai papnak fapipája van, tehát az ipafai papi pipa...

PÉTER (elmosolyodik, végtelen gyönyörűséggel) Te, te... Kis óvónő. Kis kereső, kis önálló... Te...

Eloltja a lámpát.

(A tv-film befejező részét júniusi számunkban közöljük.)

GÉPEK, EMBEREK

Régi újságíró barát, akinek sok vonatkozásban lekötöztettségem volt, hívott, segítsen ki, fotózzak a riportjához. Jártuk a megyét, és fényképeztünk alvó erdőt, menekülő tanyát, téiben talicskázó kubikos-csapatot, városi víztorny-alapozást, modern falusi eszpresszót, palotaszépségű tyúkházat és gépjavitó állomást. Előre készült tervek alapján kopogtattunk a felsoroltakhoz. Kérdezősködtünk, jegyeztünk. A riporthoz nem kell túl mélyre ásni. Néhány adat, s megérzések, az arcok beszéde, a munka látása. Kis ráébredés, kicsi fantázia, kicsi hangulatadagolás, egy-két kép, jó arc, vagy el nem csépejtett mozdulat, s a riport él, beszél, ismeretet nyújt, ha elolvassák. A bútorgyárba is így állítottunk be. Kicsit érdeklődtünk, szétnéztünk, felcsíptünk jól hangzó és mégis igaz számadatokat, s aztán kész. Az újságíró számára. De nemem?...

Puskás Ferkónak egykori nagycsontú sárga lova még a második világháború idején huszároknál szolgált. Aztán Ferkó befogta, hámba szoktatta, kasfarból etette, favödörből itatta. Nem is volt vele baj semmi. Csak amikor a kanász reggelenként megfújta egykori katonai kürtjét, a háború után már a kondának — úgy lehet, a kanász is katonáéknál tanult dallamokat eregetett a rézbe —, a Ferkó lova felkapta a fejét, s lett légyen bármilyen fontos elfoglaltsága, rúgott, vágott, nyerített, kötőféket s istrángot szakított, s ha tehetette, elfutott. Olyan vadul, hogy az hihette az ember, ez legalább kiszalad a világból. Ferkó kínját-baját nem részletezem én a sárgával, hiszen szociográfiafélet szándékozom írni, csak annyit, hogy afféle huszárló tempók szöktek idegimbe nekem is, ahogy ebbe a bútorgyárba régi asztalos emlékeimmel beléptem. Fenyőfaillatok. És politúrok. És meleg enyvek, és asztaloslegények füttye. És hätzres fordulattal sivalkodó áteresztők, fürge cirkulák, hetykén harapdáló marók. Nekem az anyyi mint ex huszárlónak a billentyű nélküli rézkürt szava. Szerettem volna körülzaladni a gyárat, akár a sárga, és kapálózni, vagy egyből lenyelni, megtudni, megemészteni mindent. Tizenöt év óta kezdte ellepni bennem az idevaló emlékeket a közben megélt élmények, gondok, bajok, kinok, törekvések, lezuhanások és újfönt való kapaszkodások pora, szemete.

Így maradtam a gyárban. Belátva, hogy húsz-huszonöt riportnyi idő is kevés ahhoz, hogy mindent apróra, kedvére végigtapogasson az ember. Meg kell merülköznöm a gyári életben, hogy a pórusaimon át is felszívhassam a titkot, az ismeretlent, ami mozgásban tartja az itteni világot. És még egy, ami lehamvadó emlékeparaszaimat lánggra lobbantotta. Két év óta az országban egyedül ez az üzem gyárt külföldiek számára konyhabútort. De milyet!

Azelőtt? Azelőtt katonai őrbódékat, lőszeresládákat, kenyérpalcokat, kocsmaszalokat, hagyományos bútorokat. Azelőtt meg egyszerű fűrésztelep volt itt csupán. Azt megelőzően fatépj üzem a szolnoki papírgyár leányvállalataként. És egyszer, 2 évvel ezelőtt, elkezdtek funderből meg formikából remek, saját tervezésű konyhákat gyártani, olyanokat, hogy a dánok, belgák és franciák jönnek el értük.

Az üzem összlétszáma 860 ember. 739 termelő munkás. 227 nő. 369 fő harminc éven aluli, 58 nyugdíjas, 27 ipari tanuló. Januári átlagkeresetük 1350—1400 Ft. A dolgozók 10%-a a környékből jár az üzembe. Szentes, Kiskunfélegyháza, Gátér, Csanytelek. Gyuláról és távolabbról 15—20 ember. Közlekedési eszközük vonat, busz, kerékpár. A MÁV hivatalnokvonatokat járat a környéken, munkásvonatokat nem. Például Szentesnek külön tisztviselővonatot indít hat-fél hétkor. Külön korai munkásvonat nincs.

1963-ban hozzájárulással 73 fő hagyta el az üzemet, önkényesen 10 fő. 1964-ben

114 ember távozott hozzájárulással, önkényesen 19 ember. Fegyelmi úton 4. A hozzájárulással távozóknak nagy többsége a vidékről bejárókból tevődött össze. Szakmunkásai többségét a város és a környék adja, töredék részét az üzemben képezik. 27 tanulónál többet nem tudnak képezni, mert sem helyük, sem pénzük nincs rá. Egy szakszervezeti jelentés szerint a szakmunkás-utánpótlást a helyi általános iskolákból igyekeznek felszívni. Itt jelentkezőkben nincs is hiány.

1965-ben szakmunkásképző tanfolyamot a vállalat nem indított, mert alacsony volt az üzemem belüli jelentkezők száma. Főleg festő- és kárpitósszakmákra jelentkeztek segéd munkások. 1964-ben két ember szerzett szakmunkás-képesítést magánúton.

Az üzemben 626 olyan ember dolgozik, aki nem az eredeti szakmáját folytatja. Ezek között találunk szabó-, cipész-, cukrász-, kefekötő-, muzsikus-, molnár-, fényképész-, bányászszakmájú embereket. A vállalatnál jelenleg asztalos- és festőszakmákban mutatkozik szakemberhiány. 1964—1965-ben a vállalat célul tűzte ki, hogy érettségizett fiatalembereket vész fel a szakmunkáshiány pótlására. Egyetlen embert sem tudtak a vállalathoz szelídíteni.

A fenyő 30—40 év alatt válik bútorrá. Tavasz első meleg napjára felnyílnak a fenyőtobozok. A szárnas magvak újjukra indulnak. Repülnek, lehetőleg szülőanyjuktól távol, hogyha éltető talajra lelnek majdani magasságuknak, lombjuknak tágas tereket nyerjenek. Azután nőnek. Erdészek méregetik őket, ágaikat nyesik, jámbor szelek és halk fűrészek igazgatják. Őzek fülelnek alattuk, fácánok ülnek vállainkon, s egyszer csak leterítik őket villogó fogú motoros fűrészek. Nagy jajjal zuhannak a földre, büszkén viselt örökzöldjeiket siető és éles balták harapják le róluk. Előrekészült vályúkon csúsznak le a szelíd folyópartokra, ahol tutajokká pászítja gyantás testüket az értők keze. Falánk gáterek szelik őket gép alá kívánczó engedelmes deszkákká. Aztán magas máglyákban ülnek, ahol megszáradnak, nem vemednek. Innét sorakoznak a gyár felszabó műhelybe.

Fehér fejű öreg, akivel otthonában ülve érthetek szót, régi újságokat szed elő.
(Fotokópiájukat lásd műmelléklet I., II.)

— Sokszor megszidnak a fiatalok, hogy mi, öregek, már csak kussolunk. Örök félelem az életünk. Kérem szépen, minket úgy megijesztett az élet, hogy már halálunkig nem áll ki tagjainkból a reszketés. Valaki csak betűzze meg ezeket a lapokat, nem munkások, papok írták. Én 16 éves voltam akkor, apámmal és négy bátyámmal munkanélküli. A háborús évek löktek valamit rajtunk. Gondolhatja, mennyire ordíthatott itt a nyomor, ha ilyen sokat kénytelenek voltak leírni belőle. Ha én ezt megemlítem, a mai fiatal erre int. Propaganda. Elég legyen belőle. Minket sem fürdetnek tejben, vajban. Igaz. Látom, hogy különösen az asszonynépeknek nem jut még nálunk elég munka. A férfinak mér jut. Abból inkább hiány van. Persze egy-két asszonyokat dolgoztató üzem még elkelne a városban. Van is rá terv. Én nem csinálók propagandát. Ki hallgatna énám? Az enyém most is az, hogy fogjuk, vigyünk, húzzuk, vonjuk. Itt az anyagtéren rakosgatom a deszkákat. Felmáglyázzuk a nedvesét, gép alá pásztorítjuk a szárazát. Olyant álmomban sem érzek, hogy én már kijárjak ebből a munkából. Hatvan felé közeledő ember összefelé megy szépen. Aki nem akar fiatalon meghalni, az megöregszik. Az embernek csak ez a két útja van. De a hétvégétől már nem félek, hogy hátha fölmondanak. Abban bizonyos vagyok, hogy nem mondanak föl. De még annak sem, akinek már nagyon ki kellene adják az útilaput. Sok a haszontalan ember. Aki csak szédeleg, két fillért nem érdemel a munkája. Fizetéskor meg morog, rövid a pénz. Ha szólók, igaz, nincs rám bízva, hogy szóljak, meg hogy propagandázzak, én nem tartozok sehová sem, de elfordult, hogy nem álltam meg szó nélkül. Nem érdemes szólni. Leszidják érte az embert. Hogy a kend anyja istenit, mit avatkozik kend ebbe? Hát jobb is nem avatkozni, mert nem az én dolgom. Csak úgy néha feltápaszkodik bennem a fájás meg a félelem, meg sok minden, hogy hová jutunk, ha így csináljuk.

— Maga szerint honnét veszik az emberek a bátorságot például a lógásra?

— Honnét? Onnét, hogyhát nem félnék. A kapun ott a tábla, hogy munkásokfölvétel nincs. Mármost, aki akkor munkát kapott, az úgy meglapult, hogy még az édesanyját is feláldozta volna, csak maradhasson a zsákolóban, vagy akár udvar-söpörgetőnek. Most nem fél senki. Még nekik áll följobb. Ha több kettőnél, odébb állnak. Mindenütt keresik az embert. Meg azután én úgy látom, hogy más szemmel nézik az emberek a világot. Bizonyos, hogy 16—20 éves legénykéék többet tudnak manapság, mint mi 40 éves korunkban. Ismerik a motorokat, kottából muzsikálnak, a világűrbeli dolgokról társalognak, nyakbanhordós rádióval állnak a

főtér sarkán, tökmagot rágnak, s azt hiszik, nagyon rossz soruk van, mert Csongrádon kell dolgozniok. Sokat vitatkozom én a velem korosokkal, hogy lehet, talán nekünk kicsi az igényünk. Lehet, hogy a mostani fiataloknak már nem elég a jó étel, a biztos pénz, meg a folt nélküli ruha. Ezt már én nem értem meg. Mibenünk talán több volt az állat, mint az ember. Ha kérdeznék, hogy násülés előtt milyen szép emlékeim vannak, hát mit mondhatnék. Amit egy tehén mond. Ha jóllakhattam, ha kedvesre tele rakhattam a bődöm, boldog voltam. Ma erről nem lehet beszélni, körülrohógnének, ha valakinek azt mondhatnám, hogy örüljön, hogy jóllakhat. Körülrohógnének? Meg is vernének érte. Megy a világ. Mi meg csak nézzük, mint a Tiszát. Jön fentről, messziről. Egy pillanatra elballag a szemünk előtt. Visz valamit. Siet vele. Látjuk egy ideig. Aztán elvesz a szemünk elől. Allunk a parton. Csodáljuk.

A szabászoknál több ezer hosszúságon vágnak a célok és a deszkák szabványainak megfelelően, hogy hulladék se legyen, de a megrendelést is milliméternyi pontossággal teljesítik. A szakmunkás a művezetőhöz befutó kívánalmat ráméri a kiválasztott anyagra. Beállítja a gépet, és indul a keresztiszabás. A gépmunkással sietek szót váltani, amíg a hagyományos széria asztallábaiknak való anyagot megválasztják. Nem nagyon ér rá beszélni. Az első darabnál ráhúzza a fűrész, amely úgy szeli az anyagot, mintha aludtjében járna. A fűrészről 10 centiméteres átmérőjű gégecső húzza el a faport s a levegő mégis teli van finom lepedékkel, amely beföd mindent, akár öreg malmok lisztpora. Kabátja ujjait rojtosra rágja a szőrös, mindenbe beleakadozó deszka. Szíjnyaklón nehéz ponyvakötény lóg előtte. Ruhája zugaiban ül a fapor. Füle mögött ceruza. Gépétől nem mozdul el. Segéd-munkások csúsztatják keze alá az anyagot. Fél mozdulatot sem tesz haszontalanul. Vajon álmában, vagy otthon a családban használja-e ezeket a mozdulatokat? Be nyúl a gép karjáért, ráereszti az anyagra, visszataszítja azzal a gyorsasággal, ahogy Panni robogók beugrasztó karját szokták kezelni az emberek. Bal kézzel a kocsi csapja a levágott részt, tenyerével a többihez igazítja a végét. Inkább csak üti, mert ideje nincs a cirógatásra. A kocsin úgy áll a levágott fenyőhalom, mint jó kőműves keze után a téglafal. Zsinórban és vízimértékben. Pedig annak a kocsinak mindegy, hogy 5—10 cm-es eltolódásokkal ülnek-e rajta az anyagok. De ez a rend.

Háromszólamú sziréna bődül ebédre. A hangok betörnek ebbe a nagyzinatú műhelybe is. A szöggre akasztott karórán egymásra másztak a mutatók. Dél van. Nem áll meg. Két sor híja, hogy teli legyen a kocsi. Más gépekből a gözduda hangjára kiapad az erő. Itt meg kell lenni a hiányzó két sornak. A segéd-munkások adogatják kéz alá a pallót. Öt percel 12 után megáll. Terpentinnel mos kezét. Fűrészporban törli le. Aztán csap alatt szappanoz. Felül egy halom deszkára, kinyitja kiszolgált aktatáskáját, bicskája zugából kiveri a fűrészport. Kenyerét oda-szorítja a disznófőaszajhoz. Rág. Cipőjét nézi, míg megkérdi tőlem:

- Ne csináljak egy katonát? — S kezével odakínál felém.
- Van jegyem az üzemi konyhára.
- Nem rossz. Én is ott szoktam ebédelni, de így disznóvágások idején, hogy az idő is gyenge, hát pusztítani kell a hazait, mert ha én nem eszem meg, meg-eszi a fene. A feleségem nem szereti, a gyerek meg még kicsi hozzá.
- A felesége dolgozik?
- Gittelő a szellőzőműveknél.
- Hogy keres.
- Volt már, hogy többet hozott haza mint én. Igaz, akkor beteges voltam.
- Mióta fűrészelsz itt?
- Lassan két éve.
- Azelőtt?
- Kubikoltam. Apámmal jártam. Főleg ártéri, vízi munkákban voltunk, de lassan múzeumba megy már a talicska is. Meg a kubikos. Akkora dózerek dűrják manapság a földet, hogy azzal az isten kubikoscsapata nem versenyez.
- Gondolja, hogy kimúlhat a talicska?
- Kisebb, motyogó munkákra biztosan megmarad, de hát hogy Tiszát rekesz-szenek vele, mint régen, olyan már nem lesz többet. Lehet, hogy a talicska is örök kategória. Valahol olvastam, talán az Élet és Tudományban, hogy a kalapács meg a harapófog ötezer évvel ezelőtt is megvolt a rómaiaknál. Még a formája is olyan volt, mint a mostaniaknak. Ismerték azok a szöget is. Gondolom, a számszámokban is lehetnek örök kategóriák, hogy a filozófia tanítja.
- Foglalkozik filozófiával?

— Én az ideológiai továbbképzésben a filozófián vagyok.
— Ne lepődjön meg, minek az magának?
— Megmondom én. A kíváncsiság hajtott oda. Mindenféle alap- meg közép-
fokot elvégeztem már. Minek rágcsgáljam előlről. A filozófiát meg csak kerülget-
tem, mint macska a forró kását. Úgy a szó maga sokszor előjött a kubikon is. De
hogy mit kell alatta érteni, azt mindenki csak tapogatta. Egyszóval, hogy a mi faj-
tánk is megértés, senki sem tudta jól megmondani. Pedig volt a bandánkban igen
próbált okos ember is. Nem egy. Aztán, hogy kezdtek a filozófia szakot, én azt
mondtam, belekóstolok. Legalább megtudom, 35 éves fejjel, amit a bandámban
50 ember sem tudott megdefiniálni. Nem akarok én ebből kenyeret enni. De a
kíváncsiság sok mindenre ráhajlíja az embert.

A keresztszabóktól a szalagfűrészek alá sorakoznak az anyagok. Szalagfűrész-
szek, pároscirculák, körfűrészek között veszik majd nem végleges méretüket a kü-
lönöző rendeltetésű darabok. Itt olyan zaj van, hogy lehetetlen a beszéd. Csak
nézni lehet. Ha beszélni kezdek az emberekkel, megakad a munka. A gép üresen
fut. És az idő. A teljesítményre vigyáznunk kell. Asszonynepek is fűrészelnék itt.
Asszonynak való kicsi szalagfűrészszel, rövid darabokat. Lábukat éppúgy neki-
fesztik az állásnak, mint a férfiak. Nem nagyon tekintenek el munkájuktól. Hiába
minden védőburkolat, egy véletlen mozdulat, folyik a vér, kiírás, kiesés, bo-
nyodalom.

A felfűrészelt alkatrészek tornyos garmadákból ülnek a tolókokcsikon. Szem-
nek is szépek ezek a fenyővégek, a rajzos szálfák. Minden gépnél két rakomány
gyülekezik. Az egyikben az ép darabok, a másikkban a hibásak. Amelyekben kieső
görcsök vagy repedésre hajlamos csomók vannak. Ezek asszonyok által irányított
lyukfűrészek alá kerülnek. Itt elfúrják a ronda csomót, s a másik gépnél már ütik is
helyükre a dugót. Szemfényvesztő gyorsasággal megy ez a munka. Egy perc alatt
húsz szépségflastromszerű szelíd fenyődugó kerül a hibás, vörös görcsök helyébe.
A mozdulatok kiszámítottak. Bal kézzel a párolgó nyves badellába dugómerítés.
Ballal a lyuk fölé. Egyetlen kiszámított tolóútással színtest buggyan a folt a lyuk-
ban. Nyolc óra alatt több ezer folt megjavul. Energikus mozdulatok kellenek ide.
A lyukfűrészek kétkézre fogva tartják gép alá az anyagot. Az ítélet is, a mozdulat
is határozott. Nincs sok simogatás. Csomós vagy, ki veled!

Egy szépitgető asszonnyal szót váltok, míg elfogyott fűrnivalója helyére új
rakományt vonszol az anyagmozgató.

— Mióta?
— Két éve.
— Azelőtt?
— Nem dolgoztam.
— Hogy került ide?
— Csongrádra jöttem férjhez.
— Kereset?
— Hatvanöt-hetven forint.
— Szokott-e az ujjára ütni?
— Eleinte. Az első fél évben két körmöt is elrúgtam. Most már haragudnék
a kalapácsra, ha oda ütne, ahová nem kell. Nem szabad neki.
— Az ember hol dolgozik?
— Más vállalatnál.
— Mikor beszélhetünk?
— Ne haragudjon, nem sok beszédünk van egymással.
— Hátha.
— Sose lehet tudni.
— Tolakodásnak venné, ha elmennék?...
— De ne máma!
— Ma mit csinál otthon?
— Leseprúzóm az utcafronti falat.
— Holnap?
— Jó.

Arcukon is látom, hogy vártak. Meg az asztalterítón, az anyós tiszta kötényén,
a férj frissen borotvált állán. A férj szimpatikus, erős kezű vasas. Amilyennek
plakátfestők ábrázolták az öntudatos munkást. Pedig gondolom, nem róla mintáz-
ták az öt éves tervkölcson munkásfiguráját.

— Mivel foglalkozik?
— Most éppen fusizok. Muszáj. Mi még fiatalok vagyunk. Semmink sincs.

— Lakatos?
 — Géplakatos.
 — Mit tud fuszni?
 — Éppen egy benzínmotort javítok maszek kertésznek. Szeretem is csinálni, meg hát a pénzmag is érdekel. De ha nem haragszik, én le is lépek, mert nem haladok. Maga nem én miattam jött. — Nevet, fehér a foga.
 — Hát tessék — tárja szét kezét a fiatalasszony —, kérdezzen. Azért jött, nem?
 — Igen. Kérdezem. Milyen álmai voltak lánykorában? Mielőtt a férjnekvalót megismerte.
 — Különösebb nem lehetett.
 — Azt képzelte 16 éves korában, hogy csomót fúr majd hónapról hónapra a bútorgyárban?
 — Miért? Rossz munka? Vagy csúnya, alávaló?
 — Nem. Minden munka szép, ha megszereti az ember benne a szépet.
 — Én nagy bolondja vagyok a szépek. A szép ruhát, lakást, filmet, könyvet, verset nagyon szeretem.
 — Ma is olvas verseket?
 — Nemcsak olvasok, de a rádióműsorban direkt vadászok rá, hogy hallhassam.
 — Hogy kapott rá a versre?
 — Még az iskolában. Apácák tanítottak. Adyról azt mondták, hogy a legisten-
 teienebb költő. Felhívták rá a figyelmemet. Egyik osztálytársam, akinek orvos volt a papája, elhozta Ady összes verseit. Rögtön nekiestem. Ami tetszett, azt kiírkáltam, megtanultam. Húsz versét is betanultam egy hónap alatt.
 — S melyik tetszett a legjobban?
 — Szamárság, de elmondom. Párisban járt az ősz című verséért a lábam is kitértem.
 — Nem értem.
 — Gyerekpajtásaim szerettek nálunk játszani. Nagy udvarunk volt. Sokszor körbe ültettem őket, verseltem nekik. Amikor Adynak ez a verse kezembe került, ájult voltam a szépségétől. Ahogy virágillattól elszedül az ember. Szóltam a gyerekeknek, hogy szavalok nekik olyan szép verset mindjárt, amilyen csak az imádság tud lenni. Felmentem a garádcsra. Gondoltam, ezt csak magasból szabad elmondani. Mondtam. Amikor odaértem: züm, züm, a harmadik versszak utolsó előtti sorához, a gyerekek elkezdtek kórusban kacagni. Megzavarodtam. Bántóan nevettek, és felkiáltottak: ez neked szép? Dühös lettem. Igenis szép. Gyönyörű. Bolondok, nem értitek! Csúnya, csúnya, kiáltották. Toporzékoltam. Igenis szép. A világ legszebb verse. Nem értem el semmit érveimmel. Pucoljatok haza, hülyék! Nem siettek. Még jobban vihogtak, hemperegtek a földön. Sirtam. Nem hiszitek el, hogy szép? Nem! Nem szép, kiáltották. És ha leugrok innét, elhiszitek? Akkor el! És leugrottam! Eltört a lábam.
 — Azután elhitték?
 — Máig is hiszik.
 — Van olyan vers, amiért ma is leugrana?
 — Lassan benő a fejem lágya, de a szép, ma is szép. Szeretem a szép verseket meg a muzsikát. Nem vagyunk mi zeneileg műveltek, meg irodalmilag sem, de szoktunk kortyolgatni a szépből. Mert az azért van, hogy gyönyörködjön benne az ember. Szegény az, aki nem ismeri fel valamiben a szépet. Maga azt látja, hogy verjük a dugókat, csupa enyv a kezünk, a környezetünk, sietünk, hogy... Én nem tudom, ki mint van vele, de nekem ezek a gépek mindenféle muzsikát elővarázsolnak. Az áteresztő úgy dörömböl, mint nagybögők Szmétana hazájában. A páros cirkulák pikulaszólókat utánóznak, néha úgy érzem: a János vitézből. Mikor minden gép zuhog, egész orgonaverseny zúdul ki a zsinatból. Az uram azt mondja, szeretek képzelődni. Hát szeretek, persze. Gyerekkoromban is így voltam. Én sose unatkoztam, mert mindenbe beleképzeltem valamit, ami szép. A libapász-torságba is. Persze gyerekségeket. Ha fújt a szél, és bólogattak a fák, azt képzeltem, hogy beszélgetnek. Magamban voltam. Még azt is tisztán hallottam, amiről szó esett közöttük. Most is, ahogy külföldnek szállítjuk ezeket a gyönyörű konyhákát, elképelem, milyen fiatalasszonyok illenek közéjük. Szépek, finom lelkűek, szeszélyesek, sírósak, kikapósak, urokat szeretők, bajok között vergődők, belenyugvók, boldogok és boldogtalanok. Szeretnék belopakodni hozzájuk. Képzletben meg is teszem sokszor. Én képzletben mindenütt jártam már, és mindent megértem. Kielégítettem kíváncsiságát? Miről beszéljek még? Most már egészen belejöttem.

A sziszegő fűrészcsonda közül habfehér folyamként vándorol az anyag a gyalusok és marósok termei felé. Az áteresztők magas hangon zúgatják át hengereik között az engedelmes fenyőt. A gépek nagy fordulatszámú fontos, hogy ne szálkázzák föl az anyagot. Itt végleges vastagságot és szélességet nyernek a munkadarabok. Mindenütt vastos elszívó csövek. Egy-egy műhely mennyezete némi beleképzeléssel olyan, akár valami százkarú polip. Kecesen ráhajolnak a karok a gépekre. Onnét közös ülepitőbe rántják az ártalmas faport. Az elszívásra és szellőztetésre a hasznos munkára fordított energiának egyharmadát számítják. A gyalusok között már duruzsolnak a csapozó, fogazó gépek. Végtelen falánk masinák. Tovább tart beléjük rakni az anyagot, mint ameddig ők a kívánt műveleteket elvégzik rajta. Mintha lehetne valamit újítani ezen a gépen. Kértem is a kezelőjét.

— Igen. Lehetne. Egy perc berakás, egy perc kiszedés, s a művelet fél percig tart csupán.

— És?

— Akartam. Megcsináltam az újítást rá, de az idén új gép kerül be helyette, amelyik folyamatosan szedi fel és adja le az anyagot. Ez már öreg csotrogány. Ötéves. Nem érdemes vele kinlődni.

— Öt év nem nagy idő, még a festék is egészen új rajta.

— Az igaz, ez a látszat. De a faipar hamar kinövi a gépeket.

A műhelyekbe szürke zsulugáteres dobozok okádják be a meleget. Ahol vonalukba ér az ember, ott tisztá, langyos levegővel cirógat meg egy láthatatlan sugár. Megkívánom megismerni azt az embert, aki valahol csöndben, számomra észrevétlenül felszabadítja és ránk árasztja a hőt, amiben ingujjra vetkőzve dolgozhatunk.

Muzsikus. Primás volt. Az emberek azt tartják róla, hogy az igazi muzsikát ő hozta Csongrádra. Addig a bandák csak ricsajoztak, zajt csaptak. Ő tanította meg a csongrádiakat arra, hogy mi a hegedű, a nóta, a dal. Most fűt. Kiszuperált, kerék nélküli vasúti mozdonyból adja a meleget a műhelyeknek. Az élet végtelenül összekarmolászta az arcát a primásnak. Fajtája-e a ráncosoknak, vagy az éjszakai munka mart bele, nem kérdezem tőle. Riasztóan ráncos az öreg. Fűt. Bámulja a parazsat meg a feszmérőt. Magától nem beszél. Odakünt püspöklilába megy át a hőlepte este. Jó behúzódni a kazánházba. Egyedül van ezzel a rengeteg lábatlan jószággal. Gyenge lámpa ég a feje fölött. Felülről esik fejere a fény. Orra árnyéka lecsüng mellére, elidőzik majdnem új, világosszürke pufajkáján. Mostani sorsát egy pillanatra — mit össze tud képzelődni az ember! — szimbólumnak érzem. Most is fűt. Egész életében fűtött. Szíveket.

— Miért fűt?

— Hogy meleg legyen! — Nevet! Ráncai más redőkbe rándulnak. Törődött feketé szemében jószággal vegyes melankólia. — Meg pénzért. Valamiből élnem kell, ha lopni nem merek járni, koldulni meg szégyenlős vagyok.

— Miért nem muzsikál?

Sóhaj, de nevet hozzá. Lapáttal nyitja ki a tűzszekrény ajtaját, belekotor a parázsba, „megdobja” a kazánt.

— Mert nem kell.

— Nem értem. Mióta itt vagyok, a vendéglőkből mindig hallom a muzsikaszót.

— De milyet? Modern zenét. Én cigányprimás voltam. A modern zenekarokban a dobok, a szaxofonok, a berregők elnyomják a hegedűt. Nem kell. Modern, trappolós zene kell. Ricsaj. Ritmus. Primás voltam én, kérem. Bándám volt. Meglúrt csibának lenni, s hallgatni a csörömpölést? Nekem ez nem muzsika. S főleg nem úgy, hogy nem én adom meg a hangot. Lehettem volna dobos vagy bőgős: ebben a mostani zenekarban. Inkább fűtök. Iskolázott primás vagyok. Szegeden születtem, zenébe is ott jártam. Csongrádra én hoztam az első Dankó-nótát. Azt, hogy Irom levelemet Balog Máriának. Kérem szépen, akkoriban, a húszas években nagyon kellett itt a muzsika. Örökké a torkunkban lakott a bánat. Éhen forogtak föl az emberek. Muzsikaszó kellett. Ha most annyi forintom lenne, ahányszor eldaloltam, hogy Magas a kaszárnya, száz szoba van benne, de az én bánatom mégsem fér el benne, mégsem fér el benne. Volt bánat. Nekem szomorú, vénségemre ütötte ki kezemből a hegedűt az élet. Kit okolhatok velem? Senki sem bűnös ebben. Átlépett rajtam a kor, a kívánalom. Én ezt belátom, iskolázott ember vagyok. De nekem szomorú. Persze, ha rá gondolok, sokszor muzsikáltam én úgy toporzékolós vidám nótákat, hogy majd megölt a bánat. A gyerekmek feküdt halva. Muzsikáltam. Nem azért, mintha én nem lettem volna érző ember. Pénz kellett. Vidám nótákért fizettek. Kit érdekelt az én bajom. Húztam. Otthon halva feküdt a gyerek.

TÓTH BÉLA

(Folytatjuk.)

FALU AZ ÜVEG ALATT

Alomfalu – egyelőre még a budapesti Városépítő és Tervező Vállalat ügyes kezű dekoratív által elkészített mintatábló üveglapja alatt.

A kétszer egyméteres alomfalu ott áll a valóságos falu – Székkutas – kultúrházának egyik emeleti termében. A szokatlan szemletárgynak gyakran van látogatója: garabolyokkal megrakott piaci népek ballagnak fel a lépcsőn falunézni, postára jött tanyaiak állják körül a kirajzolt utakkal, gipszből öntött házcskákkal teli asztalfélét. Nézik a táblát, nézik a jövőjüket. Mert a jelenlegi Székkutas átalakul...

Néhány évvel ezelőtt úgy döntött a Minisztertanács, hogy a szövetkezeti mozgalom megerősödése következtében a faluba húzódó tanyaiak számára néhány mintaközséget kell kialakítani, azzal a céllal, hogy a többi megduzzadó falu is a lehetőségekhez mérten hasonló igényességgel kialakított és hasonlóan rendezett formát vegyen fel.

A kérdés önként adódik: miért éppen Székkutas lesz az első ilyen „mintafalu”.

A tények így felelnek: ez a Hódmezővásárhelytől 20 kilométerre fekvő, jelenleg még alig ezerlakosú kisközség éppen most van azon a ponton, hogy igazi faluvá fejlődjön. Jelenleg még csak amolyan településembrió, a házai messze szóródtak egymástól, de a már meglévő szervezettsége, földrajzi elhelyezkedése, természeti adottságai mind azt mutatják: érdemes itt letelepedni. A másik fontos indok: a község határában még éppen 3500 ember él mintegy 850 tanyán. Az ő betelepülésük biztosítaná a mintafalu mintatervének megvalósulását.

Mintafalu, mintaterv...

Segítsünk a jövő lexikon címszóiróinak! Próbáljuk összefoglalni, mi is az a szocialista község?

Tehát: „Szocialista községnek nevezzük azokat a megfelelő terv alapján épült, központosított, közművesített településeket, amelyek a tanyai lét szükségtelenné válása következtében jönnek létre. Mivel a magángazdálkodás kellékei, a nagy gazdasági udvar, az istállók, a fészerek, az ólak feleslegessé válnak, a szocialista község házai már *nem munkahelyek*, hanem pihenésre, művelődésre szolgáló *otthonok*. A szocialista községnek korszerű iskolája, napközi otthona, művelődési háza, orvosi rendelője, fürdője, mosodája s minden olyan kelléke megvan, ami a kulturált élethez szükséges.”

Valahogy így...

Most néhány szót a jövő Székkutasáról!

A mintaközséget körülbelül háromezer lakos számára tervezik. Ennyi ember ugyanis éppen elegendő a falu határának megműveléséhez – lévén Székkutas most is és a jövőben is főleg mezőgazdasággal foglalkozó község. Ennek a háromezer embernek hozzávetőleg *ezer lakásra* lesz szüksége. A lakásokat részben *kertes családi házak*, részben *ikerházak*, részben *többlakásos, egyemeletes épületek* adják. Ez utóbbiak készülnének el leghamarabb, hiszen ide a nem mezőgazdasággal foglalkozó lakosok költöznének, s ezek áttelepítése okozza a legkevesebb gondot. A többi ház később épül fel, 100–160 négyszögöles portákon.

Az elkészült házakat fokozatosan minden szükséges kultúrahordozóval – *vízvezetékekkel, villannyal, később gázzal* is – felszerelik, sőt a háztömbök közé még *garázs-sor* is épül, ahol elhelyezhetik s javíthatják kocsijaikat a székkutasiak.

A falu a Hódmezővásárhelyről Orosháza felé futó 43-as számú közlekedési főútvonalról északra, valamint az út és a vasútvonal közti területen épül majd fel. A kijelölt helyen már jó néhány, az utóbbi években épült ház áll, ezek szervesen illeszkednek majd az új falu képébe.

A műút északi oldalán több olyan középület is van, amely a szocialista községnek is díszé lesz. Így elsősorban az *egyemeletes, 500 személy befogadására alkalmas művelődési ház* – népszerű nevén az „alföldi opera” –, amely a megnövekedő kulturális igényeket is ki tudja majd elégíteni, s amelynek egyik emeleti termében helyezték el ezt a bizonyos jövőidéző makettet.

A Városépítő és Tervező Vállalat szakemberei a faluépítés *ütemtervét* is elkészítették. A legelső lépés a *csatornázás*, majd sorban elkészülnek a középületek, az *orvosi rendelő, a gyógyszerár, a 16 tantermes általános iskola, a bölcsőde, az óvoda, az üzletház, az étterem, az eszpresszó, a posta, a tisztasági fürdő, a játszótér, a sportpálya, a szabadtéri színpad, az új piac*, aztán a tágas-ablakos lakóépületek.

Ha a falu elkészül, *Kaszta* Dénesen, a Városépítő és Tervező Vállalat mérnökén – az új Székkutas megtervezőjén – kívül még éppen 37 szerv szakemberei lesznek büszkék rá. Tervezői, szervezői, tanácsadói munkával segíti az első szocialista község felépítését az *Országos Tervhivatal, az Építésügyi Minisztérium, a Vízügyi Főigazgatóság, az Országos Közegészségügyi Intézet* és még éppen 33 más intézmény.

Eddig a logarléc-szülte álmok!
Most jöjjön a valóság: mit szólnak ehhez a történelmi változáshoz a szék-
kutasok?

A tablónézés, a tervböngészgetés után most már a szóbeli ismeretszerzés kö-
vetkezik.

— Tudnak a változásokról — mondja *Molnár* Mihály tanácsstítkár, az első
megkérdezett. — Előadásokon ismertettük a terveket, mindenki nagy érdeklő-
déssel fogadta őket...

— És az új Székkutas kialakításához szükséges „bevándorlás” megkezdő-
dött-e már?

— Jöttek *egyen-ketten*...

— Miért nem többen? A felvázolt és ideálisnak mondható körülmények nem
vonzzák a tanyaiakat?

— Vonzzák, vonzzák, csakhát a *telek*...

— Mi van a telekkel?

— *Kicsinek* találják.

— Miért kellene itt a faluban nagyobb telek?

— Hát...

— Ennek a közhangulatjelző „hát”-nak utána kell nézni.

Irány a tanyavilág!

Egy nyárfás, gémeskutas tanya bejáróján bukdácsolunk be először. A kutya-
riasztó köszöngetésekre egy jótartású, negyven körüli asszony kerül elő. Amikor
aztán ott ülünk az almaszagú szoba nylonterítés asztalánál, elhangzik a kérdés:

— Maguk mikor költöznek be?

— Nemigen hiszem, hogy mostanában...

— És miért?

— Idekint *egy hold* van a tanya körül, odabent száz, *vagy százötven négyszög-
öles* telket adnak! Az még zöldséget, krumplit termelni is kevés, nemhogy *állatot
tartani*! Márpedig nekünk az *állat* kell, mert az *hozza a pénzt*! Az uram benne
van a csoportban, egy egységre harminc-egynéhány forintot szokott kapni, de hát
ez a családnak kevés... Ha többet fizet a csoport, akkor beköltöznénk, talán...

A szomszéd tanyában a szecs kavágó mellől mondja a gazda:

— *Nem férünk el* egy akkorácska telken! Hova tegyem akkor a tehenet, a
disznót! Az asszony a libát, a kacsat, a tyúkokat... Dolgozunk a csoportban is, de
azért inkább itt, a tanya körül jön össze az a kis pénz! Tudom én, hogy *más lenne
odabent élni*, különösen úgy, ahogy elsorolták. De hát mit csináljunk! Most még
így alakul a megélhetés!

Még egy próba a falu túlsó szélén. Itt már szinte klasszikus tömörséggel fo-
galmazódik meg a válasz:

— Amíg a tsz nem tud legalább annyi jövedelmet biztosítani, mint amennyi
most a tanyai állattartással együtt összejön, szó sem lehet a beköltözésről! *Minden
attól függ: hogy boldogul a tsz!*

— Nagyobb telket viszont nem mérhetünk — mondja a házhelyügyben ismét
felkeresett tanácsstítkár. — *Törvény szabályozza a teleknagyságot*, meg különben is,
hogy lenne akkor Székkutas mintafalu?

Néhány új ház azért már ott piroslík a gödrös-vizes utak mentén. Az egyik sar-
kon álló, vakolatlan épület ablakain át jól látható a két tágas szoba, beljebb meg a
fürdőszoba falának támasztva a fényesfehér fürdőkád.

Egy nyíratlan bajszú parasztember a kerítés vasbeton oszlopait állítja.

— Megunták a tanyán?

— Elég volt huszonöt évig!

— Maguknak nem kicsi a telek?

— Kicsi, kicsi, de mit csináljunk! Az asszony tart majd néhány aprójószágot, én
a csoportba járok, a fiam traktoros, majd csak megélünk valahogy!

— S amikor elsorolja, hogy mi minden — vízvezeték, beépített konyha, csem-
pezett fürdőszoba — lesz a lakásunkban, amúgy félmosolygósan hozzátesszi:

— Az ám! A mi házunk már *szocialista!*

De akit még hosszú ideig a tanyaóhoz köt a megélhetés, az is beleszól a tervez-
getésbe. Leginkább az új főutca szükségességét vitatják, de van néhány ellenzője
a szabadtéri színpadnak — „Minek erre is költeni, ott a régi!!” — meg a víztoronynak
is. De az ellenvéleményeknek a jószándék a rugója: arra jusson pénz, amire leg-
inkább kell!

Úgy tervezik, hogy Székkutason még az idén megkezdik a csatornázást; aztán
— „ahogy bírjuk” alapon — lassan sor kerül a többi tervrészlet megvalósítására is.

Az álomfalú mégiscsak kilép az üveg alól...

AKÁ CZ LÁSZLÓ

BUZA LÁSZLÓ NYOLCVANÉVES

Buza László akadémikus, a nemzetközi jog tanára nyolcvanéves. Ez alkalomból bensőséges ünnepeken köszöntötték kollégái, munkatársai, régi és jelenlegi tanítványai. A ma is aktív tudóst és tanárt ünnepeltük, aki fáradhatatlanul, fiatalos munkakedvvel dolgozik.

Alkotóműhelye hosszú évtizedek óta az egyetemi tanszék. E tanszék méreteiben mindig kicsiny volt, de *sohasem szűk*, ablakai nyitottak voltak, s helyt kap itt ma is mindaz, ami új és emberi. Ami a népek békes együttélésének az ügyét szolgálja. A személyes kapcsolatok és a nyomtatott betű révén állandó érintkezésben áll a nemzetközi jog hazai s külföldi művelőivel. E tanszék — az egész egyetem — biztosította és biztosítja Buza László professzor számára a munka feltételeit. Az alkotómunkáét, amely nélkül sohasem tudott volna megenni.

Vinkler László rajza

Nem zárkózott és nem zárkózik a tudomány elefántcsont-tornyába, egész életfelfogásában a társadalom embere. Nagy gonddal előkészített egyetemi előadásai mindig tartalmaznak valami új meglátást, eredeti gondolatot. E sorok írója alig három éve hallgatta ezeket az előadásokat, figyelte a professzor szavait és jegyezte gondolatait. Az élmények és benyomások még frissek, s azóta is gyarapodtak. Feladata mégsem könnyű: a tudóst és professzort, *az embert* szeretné bemutatni, egy gazdag élet munkásságát szeretné egy nem szakfolyóirat korlátozott keretei között, ha csak oly vázlatosan is, érzékeltetni. S ha mindezt megpróbálja, akkor sem teheti a tudósi életműhöz mért eszközökkel, csupán a tollrajz és a beszélgetés adta lehetőségekkel élhet.

Buza professzor tudományos és oktatói tevékenysége csaknem hat évtizede kezdődött. Első szakcikke 1907-ben jelent meg, s 1908 őszén lett a közjog, politika és nemzetközi jog tanára a Sárospataki Református Jogakadémián. A fiatal jogtanár tollából néhány éven belül két — szocialista államjogászaink által is mindmáig jelentős figyelemre méltatott — „általános államjogi” monográfia: az *Allamterület és területi felségjog* (1910) és *A miniszterek jogi felelőssége* (1911), látott napvilágot. Mellettük kisebb-nagyobb cikkei, tanulmányai jelentek meg a századelő magyar társadalomtudományi és jogi folyóirataiban: a Huszadik Században, a Magyar Társadalomtudományi Szemlében, a Jogtudományi Közönyben, a Magyar Figyelőben és másokban. E folyóiratokról ma már csak a kutatók törlik le időnként a könyvtárak porát, mint ahogyan Buza László ekkori témái is — Bosznia–Hercegovina államjogi helyzete, az obstrukció jogtana, a korabeli választójog, az 1967. évi XII. tc. jogi természetű, a királlyal kapcsolatos kérdések stb. — ma már jórészt csak a historikusoknak szolgálnak értékes adalékkul.

Saját idejükben, a század első két évtizedében viszont a magyar politikai élet és a tudományos viták homlokterében állottak e problémák. A napi politika iránt korán megnyilvánuló figyelme, az ellenzéki szellemű családi környezet (apja a sárospataki kollégium tanára volt) s igen alapos felkészültsége mind-mind arra indították, hogy a tudomány akkor leghaladóbb eszközeivel, módszereivel kifejtse véleményét: *állást foglaljon*. Buza László e korai — s általában egész felszabadulás előtti működésével — a polgári magyar közjogi pozitívizmus nehezen érvényesülő, kicsiny táborába tartozott. Azok közé, akik egyenlőtlen harcot vívtak a feudális

vonásokkal elcsúfított polgári jogintézmények megtisztításáért, az új, demokratikusabb intézmények bevezetéséért. A szentkorona-tan, az „ezeréves állameszme” és más, a feudalizmus talajából átplántált, s a Magyar Ugaron viruló-burjánzó „eszmék”, de különösen a nekik megfelelő intézmények korhadtságukkal is erősebbeknek bizonyultak. A meggyőző jogi érvelés, a fogalmak tiszta és precíz körülhatárolása, az európai látókör csak azt tették lehetővé a fiatal Buza László számára is, hogy elemzéseit „általános államjogi” szinten fejtsse ki, s ezáltal elkerülje „eretnekké” nyilvánítását.¹

A világháború befejezéséig döntően belső, közjogi érdeklődésű működési területe a húszas években megváltozik. Néhány cikk erejéig kifejti ugyan álláspontját az ellenforradalmi államrend oly sokat vitatott kérdéseiben (jogfolytonosság, királykérdés stb.), figyelme azonban mindinkább a nemzetközi jog felé fordul, amelynek 1923-tól a szegedi egyetemen nyilvános rendes tanára. Az első magyar nemzetközi jogász, aki nyilvánosan is kifejti, hogy a trianoni imperialista béke jogilag érvényes nemzetközi szerződésen alapszik. Tudományos meggyőződése nem találkozott a háborús revízió „elvi” alapjait éppen a trianoni „békeparancs” jogellenességére építő hivatalos nézetek hiveinek egyértelműségével. Voltak, akik egyenesen Herczeg Ferenc „ékeszszólan bizonyított” álláspontjának követésére hívták fel, a nemzetközi jog tételei alapján viszont senki sem cáfolta megállapításait.

Az évtizedes „aprómunka”, a különböző hazai és külföldi folyóiratokban elhelyeztet, nagy műgondal megírt cikke anyaga a 30-as években ötvöződött egységes rendszerré. 1930-ban jelenik meg nagy munkája *A kisebbségek jogi helyzete a békeszerződések és más nemzetközi egyezmények értelmében* c. monográfiája, néhány évvel később pedig *A nemzetközi jog tankönyve* (1935) kerül ki tolla alól. E tankönyvét, amely a nemzetközi jog egyik első jelentős hazai összefoglalása, ma is tanulságokkal forgathatja az olvasó.

A jog és a politika egybefoldása a nemzetközi életben, a jogellenes magatartások elleplezésére irányuló törekvések nem mindig teszik lehetővé a biztos eligazodást. Ezért is kértük Buza professzort, hogy maga mondja el ezzel, nemkülönben az utóbbi idők nemzetközi jogával kapcsolatos alapfogolatait.

A nemzetközi jog, amelynek professzora vagyok — kezdte nyilatkozatát —, azoknak a jogszabályoknak az összessége, melyek az államok egymás közötti kapcsolatát rendezik. A nemzetközi jog tehát az államok külpolitikai tevékenységének szabályait állapítja meg. A nemzetközi jog és a külpolitika természetesen nem azonos. Az államok külpolitikai tevékenysége sokszor élesen eltér a nemzetközi jog rendelkezéseitől. A nemzetközi életben a törvényesség elve nem érvényesül olyan mértékben, mint az államon belüli jogban, ahol a jogszabályok érvényességét az állam mögött álló államhatalom biztosítja.

A nemzetközi jogot is államok hozzák létre, de nem egy államnak, hanem több, legalább két állam közötti akaratmegegyezés útján. A nemzetközi jog mögött is áll hatalom, ez a hatalom azonban nem rendelkezik egy meghatározott szervezettel. A legtöbbször bizonytalan, hogy melyik államnál, illetőleg az államok melyik csoportjánál van a nemzetközi életben a hatalmi túlsúly. A háborúkat éppen azért indítják, hogy a hatalom kérdése megállapítást nyerjen, s a győztes állam a háborúban megszerzett hatalmi túlsúlya birtokában a maga akaratát rákényszerítse a legyőzött félre, s saját érdekeinek megfelelő nemzetközi jogszabályokat alakítson ki.

A békekötés után azonban újból megindul az államok között a nemzetközi hatalomért való küzdelem, s így a háborúban megszerzett nemzetközi hatalmi túlsúly nem állandó jellegű, sőt tartósnak sem mondható. A II. világháború is a nemzetközi hatalom birtokáért folyt. A hitlerizmus, az ő érdekeinek megfelelő új nemzetközi jogot akart kialakítani, az ún. „életér” elmélete alapján. A II. világháború a szövetséges és társult hatalmak győzelmével végződött, s a győzelem kivívásában a döntő szerepet a Vörös Hadsereg játszotta.

Megalakult az ENSZ — folytatta tovább —, s annak Alapokmánya új nemzetközi jog alapelveit fektette le. Ezek az elvek lényegileg azok, amelyeket az államon belüli életre vonatkozóan a Nagy Októberi Szocialista Forradalom proklamált. Elsősorban a béke, és az egyenlőtlen nemzetközi szerződések elvetése. Ez utóbbi az államok tényleges szuverenitását és egyenlőségét van hivatva biztosítani a nemzetközi életben. Ezek az elvek már a megelőző nemzetközi jognak is alapelveiként szerepeltek, anélkül azonban, hogy ténylegesen is érvényesültek volna. Ezeknek az elveknek ugyanaz volt a nemzetközi életben a szerepük, mint a nekik megfelelő elveknek: a szabadság és az egyenjogúság elvének a kapitalista államok belső jogában. Az új szellemű nemzetközi jog eltiltotta az erőszak alkalmazását és az erőszakkal való fenyegetést a nemzetközi életben. Eltörölte az államok korlátlan háborúindítási jogát, azt, hogy az állam tetszése szerint bármikor és az ellen az állam

¹ Vö. Kovács István: *A magyar közjogi pozitivizmus és Buza László első monográfiái* (Buza László Emlékkönyv, Szeged, 1958.)

ellen indíthatott háborút, mely ellen akart. Ez az erősebb hatalmát biztosította a nemzetközi életben, éppen úgy, mint az államon belül is a gazdaságilag erősebb hatalom érvényesül a gyengébbel szemben. Az ENSZ Alapokmánya a kapitalista államok aktív közreműködésével jött létre, s az az ő hozzájárulásuk alapján rájuk is kötelező erővel lépett hatályba. Ők azonban minden eszközzel igyekeznek az új nemzetközi jog, tényleges érvényesülését megakadályozni, s azt a régi nemzetközi jogot akarják érvényesíteni, mely az erősebb állam hatalmát biztosítja, s így az ő érdekeiket szolgálja. A nemzetközi életben most is erős harc folyik a régi és az új nemzetközi jog között. Jogilag az új nemzetközi jog érvényes, de az imperialista hatalmak visszahúzó ereje miatt az nehezen tud ténylegesen is érvényesülni. Ez a harc a nemzetközi jog terén sok érdekes problémát vet fel.

Tudományos és tanári működésében különös figyelemmel kísérem ennek a harcnak a jelenségeit, ezeket igyekszem tudományosan megvilágítani és ezzel előmozdítani az új szellemű nemzetközi jog minél előbbi tényleges érvényesülését.

Buza professzor szavai egy újabb, gyökeresen megváltozott társadalmi viszonyok közepette kifejtett hűszéves tevékenységet takarnak. Múltán elmondhatjuk, hogy felszabadulás utáni alkotásai jelentős, e kor színvonalán álló hozzájárulások a megújódott, szocialista magyar nemzetközi jog tudománya előreviteléhez.

Az első magyar jogászprofesszor, aki a felszabadulás után a Szovjetunióval foglalkozott. A kolozsvári magyar egyetem és az Erdélyi Múzeum Egyesület rendezte szabadegyetemen 1945. február 12-én tartott előadásában — *A Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója mint összetett állam* — ha közvetett források alapján is, de már az új típusú szocialista alkotmány elemeit vizsgálja, s meglátja a szovjet állam jövődő szerepét „a háború után kialakuló új nemzetközi jogi rendben”. Arra természetesen nem vállalkozhatunk, hogy e számunkra jelentősebb korszak irodalmi munkásságát értékeljük — bizonyára illetékesebbek is elvégzik majd ezt —, a bibliográfus alaposágával sem sorakoztathatjuk itt fel cikkeit s tanulmányait. Csak a jelentősebbeket említjük: *Új nemzetközi jogi elvek az ENSZ San Franciscó-i Alapokmányában* (1946), *A nemzetközi közhatalom szervezete az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szerint* (1949), *A non-intervenció elvének szocialista és imperialista koncepciója* (1953), *A törvényesség és igazságosság elve a nemzetközi jogban* (1957), *The State of Necessity in International Law* (1959), *Az ENSZ főttkárának nemzetközi jogi helyzete* (1961), *A nemzetközi jogi normák kialakulásának útja*. — *A fejlődésnek az ENSZ alapokmányában meghatározott iránya a békés egymás mellett élés s a jószomszédi és baráti együttműködés szellemében* (1963). Közülük bármelyiket lapozzuk is fel, mind igazolja azt a különös figyelmet, amellyel szerzőjük a változó világot szemléli.

E speciális problémákat elemző tanulmányai mellett feltétlenül ki kell emelni a szocialista magyar nemzetközi jog tudományának két legjelentősebb felszabadulás utáni vállalkozásában való igen jelentős közreműködését. Mint munkatárs, részt vett a magyar *Diplomáciai és Nemzetközi Jogi Lezikon* megalkotásában, s az eddig három kiadásban megjelent új nemzetközi jogi tankönyvnek is társszerzője.

Buza László munkásságáról alkotott rövid áttekintésünk egyoldalú lenne, ha nem szólnánk a tanárról, a pedagógusról. Nála a tudomány művelése és az új eredmények továbbadása a szó igazi értelmében feltételezik egymást. Számára az univerzitás több mint munkahely, az egyetemi munkálkodás már több mint hivatás. Mindez életformájává vált. Fél évszázadot meghaladó tanári pályafutása alatt nemzedékeket oktatott és nevelt, sok-sok indexbe írta már be a jó vagy kevésbé jó minősítést.

A nemzetközi jog tanára, aki az emberi jogokról szólva a haladás illusztrálásaként a rabszolga-kereskedelem eltiltásáról gyermekkorában olvasottakat említheti fel, aki a mindenkor napisajtóból is megismerhette az imperializmus *valamennyi* háborúját. A jogtudós, aki fél évszázada írt cikket a repülőgépek és léghajók nemzetközi jogi helyzetéről, aki kortársként szemlélhette nemcsak az Egyesült Nemzetek, hanem a Nemzetek Szövetsége (Népszövetség) létrejöttét is. E körülmények is lehetővé teszik számára, hogy előadásaiban a nemzetközi jog szabályainak megismertetésére és a jogászai gondolkodás kialakítására irányuló törekvései a hallgatók történeti szemléletének elmélyülését is eredményezzék.

Óráinak sajátos légköre, mondatnánk hangulata van, melyre oly szívesen emlékeznek vissza volt hallgatói. Előadásaiból tudományának becsülete mellett még egy dolog sugárzik: a hallgatóknak s magának az egyetemnek szenvedélyes szeretete.

Az egyetemi előadásokról s a fiatalokkal való törődésről mindig szívesen beszél. Ezért kértük mi is, mondja el gondolatait az egyetemi oktatás és nevelés kérdéseiről:

Az egyetemi professzor oktatói és nevelői munkájának sikere azon fordul meg, hogy tud-e közvetlen és személyes kapcsolatot létesíteni a hallgatókkal. Az állam- és jogtudományi kar professzorai számára a helyzet kedvezőtlenebb, mint pl. a

CSONGRÁDI UJSÁG

Politikai, társadalmi és közgazdasági lap. — Megjelenik kedden, pénteken és vasárnap reggel.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
CSONGRÁD Kossuth ter. 9. szám.

Felkiadó szerkesztő: BARTÓSS KÁROLY.
Felkiadó kiadó: SZILBER J. ANTAL

Előfizetel ár havonta 1 P 50 f. (16.750 korona.)
Nyomatott a lapfajtáj. Szilber J. A. könyvnyomdájában.

Csongrád szociális problémái.

Van egy város. Nagy ercekkel és nagy hibákkal! Olyan különösen érdekes történelmi múlttal és társadalmi berendezkedéssel, amely képessé teszi arra, hogy az egész Alföldön kézbe vegye az irányítást! A társadalmi összetétele olyan, amellyel nem rendelkezik egyetlen alföldi város sem. Azon a helyen, ahol valmikor "szeregyény"-hany éve megalapították a hazát!

A magyar nemzet ismét válságos óráit éli! El kell jönni egy újabb honfoglalásnak!

Erre az újabb honfoglalásra, illetve az azt megindító folyamatra az első honfoglalás utolsó aktusának a helye, Csongrád vármegye és különösen Csongrád van hivatalva a fentebb említett okoknál fogva.

Howy Csongrád ezt a nagy hivatást méltón keresztül tudja vinni szükség van arra, hogy a modern kor legfontosabb problémájának, a szociális kérdésnek megoldására példát mutasson az egész országnak és ebben a tekintetben s általában az alföldi kérdés tekintetében mintavárosává legyen az országnak.

Ha Csongrád a maga keretein belül a saját szociális és alföldi problémáit mintaszerűen meg tudja oldani, akkor már az első lépést megtette az új honfoglalásban. Megtette azért, mert gyakorlati példákkal igazolta azt, hogy igenis lehet ezeket a kérdéseket gyakorlatilag helyesen megoldani.

Csongrádon van szociális kérdés. Hiszen a kubikos fővárosban az eddigi szociális tevékenység után még ez a kérdés nincs megoldva!

Azt kérdezhetne valaki, hogy hát mi az a csongrádi szociális kérdés? Megmondom.

Szociális kérdés ebben a városban az a nyomor, amely dühöng a külvárosokban. Amely dühöng az úgynevezett "Belvárosban", amely dühöng a munkásnegyedben, a Cika városban, a Proska városban, a Válykos telepen, a putriban, az Újostáson, az Újtelepeken.

Szociális kérdés ebben a városban az igazán aranyú munkanélküliség. Szociális kérdés a még mindig meglevő nagyarányú cégesmunkálandóság, amelyet a társadalom támogatása nélkül a Stefania és legmegfélelt munkával sem tud még kiküszöbölni. Szociális kérdés az alacsony nivójú közegészségügy. Szociális kérdés a tömeges kórosok egészségtelen levegője. Szociális kérdés a közérkölcök hanyatlása.

Szociális kérdés a tanyavilág elhanyagolt állapota. Szociális kérdés a nagyarányú analfabéták ügye. Szociális kérdés az a közöny, az a megeméretés, az az önző önérdék, amellyel igen sokan megakadályozzák a közérdekért való munkáját az önzitleneknek.

Ha esetleg meg ez nem elég tudunk mi még több szociális kérdést is felvetni.

Ezeket a problémákat meg lehet és meg kell intézményesen oldani! Csak hozzá kell fogni a társadalom minden rétegének egyaránt! Kezdve a legzsigorogtabb rétegektől a legszegényebb tömegekig.

A Haza, a Nemzet és a Város egyetemes érdekeit követelik, hogy Csongrádon ezek a kérdések minél hamarabb meg legyenek oldva. Ha másként nem megy a megoldás, a közgyűlés adja meg a feleltalmazást a tanácsnak, hogy a kérdések megoldásának a módjaitra hívjon össze egy anketot és ezen az anketon pontpótpontra részletesen tárgyalják le ezeket az ügyeket, különös tekintettel a gyakorlatra és azt aonnal valósítsák meg!

Itt nem a amizsnázkodásra, nem koldusok támogatására, nem egyszerű adományra van szükség, ide **intézményeket kell alkotni amelyek kiküszöbölnek a munkanélküliséget, amelyek megszüntetik a koldulást, amelyek megsemmisítik a nyomortanyákat, amelyek munkára kényszerítik a munkakerülőket, amelyek csökkentik a gyermekhalandóságot, amelyek életre keltik a régi jó erkölcsöket, amelyek eltiporják az analfabétizmust, amelyek szociális tekintetben mintavárosává teszik Csongrádot, amelyek megalapozzák Nagy-Csongrádot.**

Számítunk ebben a munkában legelső sorban is a katolikus egyház támogatására. Reméljük, hogy ezen munkának a véghezvitelére, amely nem egyéb, mint a Rerum Novarum enciklikának a végrehajtása, **minél hamarabb létrejön a csongrádi katolikus egyháztanács, amely már ugyiszóval minden nagyobb katolikus helyen megvan, hogy hirteleneben mást ne mondhat megvan szentesen is, pedig szentesen kevésbb katolikus, el, mint Csongrádon.**

Számítunk ebben a munkában Csongrád társadalmi egyesületeinek a támogatására és reméljük, hogy **Csongrád egyesületei egyszer már tényleg abban hajgják az egymással való pártoskodást és összelogva dolgoznak a közös célért.**

Számítunk ebben a munkában Csongrád város társadalmának vezető

térfiára, akik úgy érkö csöleg, mint gyakorlatilag támogatni fogják a mi munkálkodásunkat, mert támogatniuk kell, aki társadalmi vezető, annak kötelességei is vannak a társadalommal szemben.

Számítunk ebben a munkában Csongrád város ifjuságára, hogy segítségünkre lesz agútiásával. Ha valakit az ifjuság egyöntudén akar, azt keresztül is kell tudni vinnie és keresztül is viszi! Ifju barátainknak nem szabad elfelednie, hogy ennek a városnak valamikor ők lesznek a vezetői s így tehát már most meg kell kezdeniök azt a munkát, hogy majd az az alluk vezett város tényleg nagy és hatalmas legyen, amelyre büszkén gondolhatnak mindig és mindenkor.

Számítunk ebben a munkában arra a rétegre is, amely rétegen való segítség a cél! Számítunk rajtuk még pedig azért, hogy nem fognak minden mitőlünk várni, nem tognak minden isteni csodától várni, hanem eszükbe vésik a mondást "Segíts magadon, Isten is megsegít!"

Számítunk ebben a munkában mindenre és mindenkire, akiben csak egy szikrányi érzés van a Haza, a Nemzet és a Város iránt.

Addig nem fogunk nyugodni, amíg ez a kérdés meg nincs oldva. Addig nem gondolunk másra, amíg ebben a városban szociális kérdés lesz! Addig küzdünk és harcolunk és fújuk a riadót, ha százszor süket fülekre is találunk! Addig nem hagyunk békét senkinek sem, amíg nem teljesíti kötelességét a Hazával, a Nemzetel és a Várossal szemben.

Es ha majd egyszer el fog jönni az idő, mikor Csongrád már megtette a maga kötelességet és mintaváros lett a szociális kérdésekben, akkor pedig majd hozzáfogunk megmutatni az egész országnak, hogy lártják, mit tett egy város a maga erejéül, tegyét ez t is meg. S ha majd a Csongrádon megindult új honalapítás sikerre vezet, akkor majd az egész országban, az egész Nagy Magyarországon fogják engedni az emberek és tanulják a gyerekek az iskolában, hogy Csongrád volt az, amely megmutatta, hogyan lehet a szociális kérdéseket egy városnak a maga erejéből megoldani.

Megyünk előre rendületlenül az úton, amely kijelöltetett a mi számunkra. Amilyen mennünk is kell.

A vezetőnk és az irányítónk pedig Jézus Krisztus és aki nincs Vele, az elene van. Övele pedig keresztül vágunk minden poklokban.

Ki jön velünk?

Figyelő.

Időszerű kérdések

A csecsemő.

Csongrádon nagyon nagy a gyermek és csecsemőhalandóság. És még nagyobb volt azelőtt, amíg áldottszívű Nagyasszonyunk *Dr. Schandl* Károlyné ömértóságának kezdeményezésére és fáradhatatlan munkásságára létre nem jött a csongrádi anya- és csecsemővédő intézet és ide nem jött az intézet agilis vezetőnöje *Orsonics* Mária, akinek nagyon sokat köszönhet Csongrád.

Csongrád külvárosában rettentő a nyomor. Egy nyirkos, egészségtelen szobában születik meg a csecsemő. Élete első órájában már szenved, mert nincs egy darab rongy, amibe betakarják, szívja a dögleletes levegőt, ami egy felnőtt ember egészségét is megtámadja. Élete első órájában megismeri a koplalást, mert éhez, legyötört anyja emléje k. száradt. Szenvet, nyomorog, szegény kis ártatlan, végre elpusztul. A csecsemővédő nem tud rajta segíteni, mert mit ér az orvosi segély, ha nem tud az éhes csecsemőnek tejet adni. Mit ér a jó tanács, ha nem tudja azt a csecsemőt friss levegőjü, tiszta és jól fűtött szobában elhelyezni?

A csongrádi csecsemő védőnők mindent megtesznek, ami tőlük telik. Saját szűkös keresményükből vesznek tejet a csecsemőknek. A csecsemővédelemhez pénz is kell. *Pénze pedig a Stefánia csongrádi fiókjának sajnos: nincs*

Kongregánisták! Szűz Mária kertjének ékes virágai! Hozzátok fordulok és titeket kérlek, hogy szerető szivetek egész melegével gondoljátok azokra a kicsi, kis ártatlanságokra, akikre leselkedik a halál, mert nincs tiszta levegő, nincs meleg ruha, nincs tej, az életet, az erőt, az egészséget adó tej.

Ti, akik nem tudjátok azt, hogy mi a nyomor, hogy mit jelent az: éhezni, egy lyukban lenni a lóval és disznóval. Ti segítetek, hogy ne haljon meg annyi csecsemő, hogy ne szaporodjon a kicsi kis kereszték száma odakünn a temetőben! Az a sok kicsi, kis testvér, ne halljon meg időelőtt, hanem azokból is legyen boldog, élő ember.

Kongregánisták! Ami nektek semmi, az a csecsemőknek életet jelent! Kérdezzétek meg a sziveteket s az megmondja, mi a tenni valótok!

Katholikus szeretettel

Figyelő.

Csongrád szociális problémái.

10. közlemény.

»De Profundis«.

„A Mélységekből kiáltunk fel Hozzád Uram! Uram, hallgasd meg szavunkat!”

Könyörülj meg rajtunk Uram, a Te nagy irgalmasságod szerint.

Árassz el bennünket kegyelmeddel és töltsd meg a mi szívünket az erények italával.

Hogy eltávozzon belőlünk a Gonosz és mindannyian a Te szolgálid lehessünk Uram, amiként azt Te elrendelted.

Adj erőt mindannyiunknak, hogy bátran végigküzdhesünk a harcot, a Te harcodat Uram, amit magunkra vállaltunk.

Árassz kegyelmedet a mi vezetőinkre, hogy megvívassák küzdelmüket a Nyomorral, a Bűnrel és a Tudatlansággal.

Áldd meg Uram a Nyelvünket, hogy apostolaid lehessünk mindannyian.

Áldd meg Uram a kezünket, hogy lángbetűkkel írassuk Belzázár falára a Mene Tekel Fareszt.

Áldd meg Uram szívünket, hogy mindig testvéreinkért dobogjon és tüzeljen bennünket a küzdelemre.

Áldd meg Uram Városunk és Hazánk minden polgárát, hogy együttes erővel küzdenek és haladjanak azon az uton, melyet Szent Fiad kijelölt a számunkra.

Áldd meg Uram a mi szegény, szerencsétlen, száz sebből vérző Magyar Hazánkat.

És küldd el rólunk a Megpróbáltatások és szorongatások idejét.

„A mélységekből kiáltunk Hozzád Uram! Uram, hallgasd meg szavunkat.”

Könyörülj meg rajtunk Uram, a Te nagy irgalmasságod szerint.

Figyelő.

*Cikkek a korabeli sajtóban (Csongrádi Újság 1927. okt.—nov.)
a Szociális problémákról. Vö. Tóth Béla: Gépek, emberek*

természettudományi karon, ahol a laboratóriumi gyakorlatok biztosítják a professzor és a hallgatók között a szinte naponkénti személyes érintkezést.

Az állam- és jogtudományi karon a személyes érintkezésre bizonyos mértékben a gyakorlatok adnak lehetőséget, az előadásokon erre alig van alkalom. Az egyetemi előadás feladata nem az, hogy az oktató „leadja az anyagot” s elmondja vagy elolvassa az esetleg más által írt jegyzetet, vagy tankönyvet. Ha ez volna, ezt éppen olyan jól el tudná végezni egy gép is, legfeljebb a fegyelem fenntartásáról kellene gondoskodni. Az előadásokon a hallgatóknak nem passzív magatartást kell tanúsítaniuk. Nem elég az előadások meghallgatása, vagy éppen a megfigyelést is mellőző személyes jelenlét. A professzornak a hallgatókat aktivizálni kell. Ez az előadások keretében kívánatosabb teszi, hogy a professzor a tárgyalt kérdésekkel összefüggő problémákat vessen fel, és kérje a hallgatók hozzászólását. Az előadások célja nemcsak az, hogy a joghallgatókkal megismertesse a tétéles joganyagot és elemezze azt, hanem rá kell szoktatni őket az önálló gondolkodásra és a jogász érzéket kell kifejleszteni bennük.

A nevelés munkája az állam- és jogtudományi karokon még nehezebb feladat, mint az oktatás. Ez még fokozottabb mértékben feltételezi a hallgatók személyes körülményeinek ismeretét. Erre is csak a gyakorlati összejövetelek adnak bizonyos lehetőséget. A kollégiumok látogatása például nem tudja a célt tökéletesen elérni. A professzor látogatása mindig rendkívüli helyzetet idéz elő, a nevelői munkára sokkal alkalmasabb a megszokott helyzet, és annak lehetőségét rendszerint anélkül kell megteremtenie, hogy a nevelő szándék észrevehető legyen.

A nevelés szempontjából igen lényeges a személyes példamutatás. Ezért fontos a professzor részéről a pontosság és magánéletében is az erős felelősségérzet.

Buza László a társadalom embere — irtuk bevezető sorainkban. Tudományos munkásságának kvalitása és gondos oktató-nevelő tevékenysége mellett ez sok más területen is megnyilvánul. Az egykori polgári közjogász, aki a kommün idején is vezette jogakadémiáját, a kolozsvári egyetem rektora, aki teljes súlyával megpróbált ellenállni a fájldözésnek, s aki nem „menekítette” egyetemét a felszabadító szovjet csapatok elől, a szocialista Magyarországon találta meg igazi helyét.

Nagy társadalmi aktivitása közismert. Évek óta a Hazafias Népfrent Szeged városi Bizottságának elnöke, korábban a Magyar Jogász Szövetség elnöke is volt, a magyar békemozgalom lelkes aktivistája, s a Magyar Tudományos Akadémia és a József Attila Tudományegyetem keretén belül is számos jelentős megbízatást látott, illetőleg lát el.

Társadalmunk megbecsülte és megbecsüli munkáját. Kétszer részesült a Munka Érdemrend kitüntetésében. Kollégái, kari munkatársai, hallgatói és mindenki, aki ismeri, nagyra értékeli korábbi és mai tevékenységét egyaránt. Gazdag életútja az emberi egyenesség és helytállás nagyszerű példája a fiatalok számára. Egész életműve azt példázza, hogy munkát csak teljes odaadással és kitartással lehet végezni. Csak „pontosan, szépen” érdemes dolgozni.

RUSZOLY JÓZSEF

Buday György fametszete.
Vergilius: Az Aeneis új fordítása
(címlap)

W. F. Jackson Knight fordítása
Penguin books kiadása
(Klasszikus sorozat) London, 1956.

GIMNÁZIUMI OKTATÁSUNK NÉHÁNY PROBLÉMÁJA

A korábbi években hozzászoktunk, hogy gimnáziumi oktatásunk fejlődését csak mennyiségi tényezőkn mérjük; a bővülő létszámban, a tanulmányi átlag statisztikájában, az új létesítmények adataiban. Pedig a fejlődés elsősorban minőségi fogalom: csak a középiskolát végzett ifjúság műveltségében, modern marxista szellemében, az önálló és eredményes gondolkodás képességében, a választott szak alapos és mély ismeretében testesül meg. A párt kultúrpolitikájának friss légköre köteletségünkkel teszi, hogy a számok mögé nézzünk, küzdjünk a tömegiskolává váló gimnázium színvonalcsökkenése, főlhígulása ellen. Ebben az irányban sok minden történt már: korszerűbb lett a tananyag, modernebb és rugalmasabb a tanítási módszer, demokratikusabb a vezetés, humánusabb a diák és a tanár viszonya, igényesebb az értékelés, tartalmasabb a jellemnevelés. Mégsem lehetünk elégedettek; különösképp akkor nem, ha oktatásunk eredményességét a felsőoktatás felől nézzük. Erről per tangensem, ötletszerűen és vázlatosan néhány problémára szeretnék utalni.

A *tanterv* szabja meg a gimnáziumi oktatás tartalmát; sokak szerint maximalista mértékben. A szomorú valóságot azonban kár leplezni a maximalizmus jelszavával és vádjával; ha van is túlméretezettség, csak az ismeretanyag lexikális zsúfoltságában van: ha a követelményt az önálló gondolkodás képességének, az írásbeli és a szóbeli kifejezés készségének, a problémálatásnak eredményességében vizsgáljuk, könnyű konstatálni oktatásunk igénytelen minimalizmusát. Kevesebb ismeretet mélyebben földolgozva, készséggé formálva – ez lenne a feladat! Sajnos, az egyes tárgyak ismeretanyagát a szaktudomány szempontjai rendezik: sok tankönyv egyetemesi jegyzet lerövidítése csak. Mintha az ismeretanyag ki. álasztásában nem érvényesülnének kellőképp a pedagógia aspektusai: a tanterv az értelmi nevelést szolgálja-e, a gondolkodási formák automatizálását vagy etikai célok megvalósulását, a tankönyv alkalmazkodik-e a serdülőkör pszichológiájához, érdekfeszítő-e a 14–18 éves diáknak stb. Tanterv és tankönyv gyakran egyetlen szellemi képesség működtetésére irányul csak: a memóriára. (Pedig a tananyagbeosztás levegősebb válása nélkül a jellemnevelés sem oldható meg megnyugtatóan; ennek súlypontja is a tanítási órára kellene hogy essék!)

A *magyartanítás* túlzottan az irodalomtörténet oktatásán alapszik. Tantárgyszerű tanítása a művészeti tárgyakban oly fontos élményszerűséget béklyózza. Nem ad elég indítást az irodalom olvasásához (ifjúságunk mintegy ötöde olvas csak rendszeresen, fölül a kötelező olvasmányokon!), nem fejleszti eléggé az esztétikai ízlést és ítéletképeséget. Magyarórán csupa remekművet tanítunk; üdvös lenne, ha a jó mellett a rossz, a giccs, a fércmű is helyet kapna, mindjárt stabilabb lenne diákjaink kritikai érzéke! E célt szolgálná, ha az életrajzi adatok, keletkezéstörténetek, sommás általánosítások helyett az órákon a műelemzés uralkodna, az irodalomolvasás. Ha a társművészetek: a zene, a képzőművészet, a színházkultúra szervesebben kapcsolódna az irodalmi stíluskorszakokhoz. (Így kissé komplex tárgy lenne a magyar: például Vörösmarty lírája Liszt zenéjével, Petőfi vagy Arany költészete Bartók és Kodály muzsikájával, Kosztolányi prózája Freud lélektanával, Juhász verse az impresszionista piktúrával fűződne egybe.) A legfájóbb hiány mégis, hogy a fogalmazástanításnak nincs helye. A nyelvtanórákon a magyarosság szabályainak tanítása folyik, az irodalomórán siettet az óriási, csak hajszás munkával elvégezhető irodalomtörténeti anyag, a latin nyelvtanítás mellőzése még inkább növeli a bajt. Tán sokat jelentene a régi módszer föllevenítése: irodalmi-verses művek önképző-körszerű íratása.

A *történelem* tananyaga túl felnöttes; a könyvek – esemény- és ideológiatörténet – tele elvont absztrakcióval. A legnehezebb a dolgok az elsősöknek; ókort tanulnak, fölfele haladva viszont a diákok szellemi képessége és tárgyak nehézségi foka fordított arányban nő. Pedig sokkal könnyebb lenne a történelemszemlélet kialakítása, ha az elvont fogalmakat érdekes-különös tényekben tanítanánk. A humanista életkultuszt jobban megjegyeznék a tanulók, ha ismernének néhány kulisszatitkot például Petrarca magánéletéből; a középkor transzcendens világképe könnyebben emlékezetükbe vésődne, ha hallanának a flagellánsok rendi szabályzatából. Általában sokkal több kultúrtörténetre, az egyes korok filozófiai-tudományos-művészi világképének szintetikus összefoglalásaira lenne szükség. (Most a kultúrtörténeti fejezetek csak nevek, művek címjegyzékei jobbára!)

A *természettudományok* tanítása sokat bővült az elmúlt két évtizedben, de a kísérletes oktatás nagy akadálya, hogy az iskolák az egyszerűbb műszerekből-eszközökből is legfeljebb egy példánnyal rendelkeznek, s a tanulói kísérlet tanári bemu-

tatássá szegényül. Egy-egy tantárgy, például a fizika, tele van alkalmazott matematikával, feladat- és példamegoldással, kevés a hely a gyakorlati fizikára. A matematikatanítás így túl absztrakt irányú, a tanulók sokának nehezen érthető, a természettudományos tárgyakban viszont — a kísérletes rész felől nézve — e helyzet nagy teherterét. Sokáig az sem tartható, hogy a biológia tantervében ne essék szó Darwin életművéről vagy a genetikáról, hogy a tankönyvekből hiányozzék a modern biokémia vagy az atomfizika.

A művészeti oktatás mégis tán a legelhanyagoltabb területe a középiskolának. Énekóra első évben heti egy óra van, énektanulás és szolmizálás tölti ki. A fakultatív műtörténet negyedikben enciklopédikus adathalmaz. Innen van, hogy gimnazistáink legalább 70%-ának ízlése giccses; zenében a sláger vagy a magyar nóta, az építészetben a cikornyás szecesszió, a piktúrában pedig az érzélgős-naturalista tájkép az eszményük. A népdalt nemcsak hogy nem szeretik, már alig ismerik; közvéleménykutatások során Kálmán Imre több szavazatot szokott kapni, mint Kodály vagy Bartók! Égető szükség lenne évfolyamonként legalább heti egy órára, ahol nem műtörténeti ismereteket tanítanának, hanem zenei és képzőművészeti alkotásokat élveznének és értelmeznének!

A tervezés tehát a bajok egyik forrása; e tekintetben az 50-es évek formalizmusát nem sokban haladtuk túl. A pedagógia mostani tervezése „csak” két tényezőt nem vesz figyelembe: a tanárt és a diákot. A tanmenetkészítés a központi utasítás mechanikus lebontása csupán. Például a magyar irodalom tanterve oly feszes, hogy óráról órára kicentízi, melyik költőtől milyen című verset taníthat meg a tanár, sőt: egy óra alatt hányat! (Vajon néha nem lenne hatásosabb és sikeresebb, ha a tanár az adott témakörből egy másik, szívéhez jobban hozzánőtt verset is bemutathatna?) Általában föltételezik, hogy ugyanaz a tananyag az ország összes középiskolájában, valamennyi diákkal megtanítható. Pedig milyen különbségek vannak iskolák és osztályok között! A hódmezővásárhelyi Bethlen gimnázium öt első osztálya közül háromban a helyesírás átlag 2,7; a diákok egyharmada annyira nem tud írni, hogy az általános iskola alsó tagozatának a mércéjét sem üti meg. Van-e értelme az ilyen gyenge osztályokban ugyanazt a tantervet tanítani ugyanúgy, mint a jól fölkészült, erős osztályokban? Nem volna-e helyesebb a kerettanterv rugalmassága, annak szabadsága, hogy az oktatás tervezése ne csak a központi tantervhez, hanem a reális alaphoz is igazodhassék? Anélkül, hogy tantervi anarchiát teremtenék, a pedagógiai légvárak gyakori építgetése helyett nagyobb önállóságot lehetne biztosítani a tanár számára!

A tanár- és tanteremhiány is nagy megterhelés a gimnáziumi oktatásban. Lassan-lassan tipikus a 30-as heti óraszám; a Bethlen gimnázium harminc tanárának kötelező óraszama 651 óra, de még ezen fölül is 238 túlóra nehezedik rájuk. A gimnázium épületét annak idején 300 tanulóra tervezték; most délelőtt 830, délután — az esti és a levelező oktatásban — 620 diák zsúfolódik a tantermekben. A tanárokat az alacsony fizetés az oktatás színvonalára káros túlórázásra készíti. Egyre nehezebb előcsalogatni a pedagógusokból a tanítás nélkülözhetetlen elemét, a lelkesedést, az önművelés ambícióját, a kísérletezés, az alkotás szenvedélyét.

Pecunia est nervus scholae: az iskolára is időszerű lesz a régi szólás. A korszerű oktatás technikai alapjának megteremtése (nyelvi laboratórium, fizikai-kémiai-biológiai előadó, tanműhely) nem olcsó. 1957 óta egészségesnek mondható a középiskolák pénzügyi ellátottsága, s a népgazdaság helyzete miatt a takarékoskodás időszakában meg gondolatlanúság lenne a túlzott követelődzés. De sokat javítana a helyzeten, ha a pénzügyi ellenőrzésben oktatási szakember is részt venne, s a költségvetés felhasználását nemcsak a forma szabályossága, hanem az oktatás szükséglete felől is vizsgálná. Ily módon meg lehetne szüntetni a káros egyenlősdi; annak az iskolának lenne magasabb a költségvetése, amely az oktatásban nagyobb mértékben kamatoztatja a pénzt. Nagyobb önállóság illetné az igazgatót is a rovatok és alrovatok fölötti gazdálkodásban; vannak iskolák, ahol van pénz a kétvétenkénti újrafestésre, de alapvető elektromos mérőműszerek vásárlására már nincs. Miért nehéz az ésszerű átcsoportosítás?

A színvonal emelésére az elmúlt években sok jó intézkedés született: a gimnáziumi tagozatokon lehetőség nyílt a finomabb rezdülésű, elmélyültebb oktatásra; valóságos mozgalommá terebélyesedett a tanítási módszerek korszerűsítésének igénye; a legtöbb iskolában pezsgő, munkára ösztönző légkör alakult ki. A további teendők közül mégis kiemelnék néhányat. Az egyik: a társadalom ne rövid, hanem hosszú távon értékelje a gimnázium munkáját; a takarékoskodikás mozgalom, az őszi mezőgazdasági munka, a papírgyűjtés, a rendezvények külsősége stb., stb. sokat mond egy-egy intézetről, de a pedagógia eredményességét mégiscsak az dönti el, hogy az egyetemeken, a gyárakban és a földeken, életpályájukon hogyan állják meg végzett diákjaink a helyüket. A másik: sokkal árnyaltabbnak kellene lennie

világnézetépítő munkáinknak. Szocialista nevelésünk meglehetősen sematikus; a földrajzkönyvek például lakkozott képet festenek mezőgazdaságunk színvonaláról, a magyarkönyv Móra *Szeptemberi emlék*-éből kihagyja azt a bekezdést, amelyben az *Unus es Deus* elhangzik, Liszenko értékelésében előbb jár a napisajtó, mint a biológia tankönyv stb. Bonyolultabban, realiztikusabban, dialektikusabban kellene szólnunk korunk nagy világnézeti kérdéseiről! És végül: a középiskolai oktatás irányításában a hivatali (aktagyártó, üres értekezletet rendező, örökösen szervezgető) vezetés rovására a pedagógiai tudományosságnak kell túlsúlyra jutnia. Azonban mindennek föltétele: a gimnázium jellegének, céljának szabatosabb meghatározása, a heterogén tudásszint kiegyenlítése — az elméleti tárgyak iránt kevésbé fogékony tanulórétegek szakmunkásképző iskolákba történő irányításával.

GREZSA FERENC

AZ MTESZ ÉS A SZEGEDI MŰSZAKI ÉLET

EGY ÉVKÖNYV ÜRÜGYÉN

A múlt hetekben vaskos kötet hagyta el a szegedi nyomdát: egy zöld fedelű évkönyv.* A címlap alján szerény mondat jelzi, hogy ez az MTESZ második szegedi kiadványa. Az első néhány évvel ezelőtt készült, s az országos figyelmet is felkeltő fűrdővárosankét előadásait foglalta egybe. A mostani kötet tartalmánál fogva nem olyan egységes, mivel a benne közölt tanulmányok szinte az egész szegedi természettudományos és műszaki élet egy-egy jelentős eredményét reprezentálják. Az évkönyvet éppen ez az igény hívta életre: publikációs lehetőséget adni annak a munkának, melyet az MTESZ tagegyesületeiben végeznek.

Az MTESZ tizenöt évvel ezelőtt alakult meg Szegeden. „Alapító tagjai” között volt többek között három olyan nagy múltú természettudományi egyesület, mint a matematikusoké a fizikusoké és a kémikusoké. Ma pedig 19 egyesületet fog össze az intéző bizottság, s a természettudományi egyesületek száma bizony eltörpül a műszakiaké mellett. Mi történhetett? Nyilvánvalóan nem a matematikusok, geodéták, a meteorológusok vagy a fizikusok tevékenysége szorult háttérbe e néhány év alatt. Korántsem. Az inkább elméleti jellegű munkát végző tudományos egyesületek létszáma és hatékonysága sohasem volt még olyan erőteljes, mint napjainkban. „Elmaradásuk” tehát viszonylagos. Oka a város gyors ipari-műszaki fejlődése, melynek eredményeképpen Szeged Miskolchoz, Debrecenhez vagy Győrhez hasonló ipari központtá vált. Mérnökök, technikusok és szakmunkások százai dolgoznak az üzemekben, s az ő szakmai műveltségük növelése, társadalmi életük szervezése most az MTESZ legfontosabb feladata. Csaknem négyezer szakemberről van szó, az MTESZ országos létszámának közel öt százalékáról.

Hogyan lehet ennyi és ennyiféle érdeklődésű ember igényének megfelelni? Hogyan lehet a tudományos dolgozók, mérnökök, technikusok és munkások szakmai fejlődését a szükséges színvonalon biztosítani? Ez olyan nagy feladat, amely az MTESZ tevékenységének már a múltban is nagyobbik részét foglalta el, s köti majd le még sokáig. Azért érdemes ezekkel a kérdésekkel foglalkozni, mert egyikük-másikuk országos probléma, vagy esetleg helyi megoldásuk országosan is példát mutathat.

A természettudományokat művelő szakemberek képzése okozza talán a legkevesebb gondot. Szeged egyetemi város, a matematikusok, kémikusok jobbára az egyetemeken vagy a középiskolákban dolgoznak, s tudományos előrehaladásuk általában biztosított. Nem így a mérnököké, hiszen műszaki egyetem Budapesten, Miskolcon és Veszprémben működik. Szeged a textilipar hazája, de például a Gépipari Tudományos Egyesület is 168 tagot számlál. A textiliparból 400, az élelmezésiparból 525, az építőiparból 380, a faiparból 252, a közlekedésből 438 tagot tartanak nyilván az egyesületek. Hogyan képezze magát a vasöntőde kohómérnöke, az építés-, a textil-, a gépész-, a villamosmérnökök sokasága? A szervezett képzést — számos próbálkozás ellenére — mindeddig nem sikerült megvalósítani. Ebben elmaradtak a közgazdászoktól, akik már kiharcoltak egy kihelyezett egyetemi tagozatot. Még csak műszaki könyvtár sem áll rendelkezésükre. Az úgynevezett középiskaderek szakmai művelését viszont kitűnő módszerekkel látja el az MTESZ, illetve az illetékes tagegyesület. Ha szükség van rá, üzemi technikumot hívnak

* A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége szegedi intéző bizottságának évkönyve. Szeged, 1964.

életre, tanfolyamokat, szemináriumokat szerveznek, előadássorozatokat rendeznek számukra, melyeken nemcsak helyi előadók, hanem országos szaktekintélyek is tartanak előadásokat.

A tanuláshoz azonban csupán egy-egy formája a szervezett oktatás. Magas színvonalú előadásokkal, ankétokkal, konferenciákkal még a „legkényesebb igényeknek” is eleget lehet tenni. Jó néhány éve országos, sőt nemzetközi jelentőségű tudományos és műszaki összejövetelek székhelye Szeged. Hogy ezek közül csak néhányat említsünk meg, ilyen volt például a komplex kémiai szimpozion, a szocialista falu kialakítását tárgyaló ankét, a városi közlekedés konferenciája, a húsipari ankét, a hévizek feltárásáról és hasznosításáról szóló ankét, a fürdővárosankét, a gázkonferencia és az egyesületek gyakori vándorgyűlése.

Százszámra rendezik az egy-egy speciális tudományos vagy műszaki kérdést tárgyaló központi vagy tagegyesületi előadásokat is. S talán valamennyi rendezvény-nél fontosabb az idén már negyedszer megrendezett üzemi technika hónapja, mely nemcsak a műszaki szakemberek számára szól, hanem az üzemek munkásait is megismerteti az időszerű és távlati népgazdasági feladatokkal, szakmájuk fejlődésének legújabb nemzetközi és hazai fejlődésével. Nincs az ismeretterjesztésnek olyan formája, melyet fel ne használnának a műszaki propagandára: előadások, ankétok, filmvetítések, klubdelutánok, vetélkedők váltják ilyenkor egymást.

De a természettudományok művelői és a műszaki szakemberek nemcsak kapni akarnak a társadalomtól az MTESZ által, önzetlenül adják szakmai tudásukat is, ha mód kínálkozik rá. Társadalmi munkájukat az állandó és a munkabizottságokban fejtik ki. A különböző szakterületek művelői összefognak ilyenkor a közös eredményért. Többek között kidolgozták a város regionális fejlesztési tervét, az ipartelepítéssel kapcsolatos feladatokat, a közvilágítás korszerűsítését, a távfűtési lehetőségeket. Ezekben és még sok más kérdésben is együttműködtek a pártbizottságokkal, a szakszervezettel, a tanácsokkal, a TIT-tel, a népfronttal. Ha van munka, melyet még hathatósabbá kellene tenni az MTESZ-ben, akkor az a bizottsági munka, hiszen a népgazdaság fejlődése gyakran okoz olyan problémákat, melyek helyi megoldásához közös erőfeszítésekre van szükség.

Hogy az elmondottak milyen összefüggésben vannak azzal az évkönyvvel, amit az MTESZ a közelmúltban megjelentetett? Nemcsak az, hogy megfelelő ürügyet szolgáltatott hozzá — mivel közvetlenül vagy közvetve mindez benne is van ebben a kötetben! Az MTESZ fennállásának tizenötödik évfordulójával foglalkozó előszó, a kötetben szereplő tanulmányok egyképpen azt bizonyítják, hogy pezsgő tudományos és műszaki élet alakult ki az elmúlt másfél évtizedben Szegeden. Olyan pezsgő tudományos és műszaki élet, melyhez fogható itt sohasem volt, hiszen ebben az időszakban vált a város a Dél-Alföld ipari centrumává. Amit az MTESZ e gyors fejlődéssel kapcsolatos munkából magára vállalt, az tiszteletre méltó és számottevő. S a jövő még az eddiginél is többet ígér. (Szeged, 1965.)

FEHÉR KÁLMÁN

Buday György fametszete.
A vízárus (1680)

A „Cries of London” c. kötetből,
London, 1954.

„ÁLMOM: EGY EURÓPAI SZÍNVONALÚ ZENEI GÓCPONT MEGTEREMTÉSE”

TOLLRAJZ A JUBILÁLÓ VASZY VIKTORRÓL

Márciusban ünnepelte művészi pályafutásának 40. évfordulóját Vaszy Viktor, Szeged, egyáltalán Dél-Magyarország kulturális életének legjelentősebb egyénisége, az ország egyik legtekintélyesebb opera-és hangverseny-karmestere.

Vaszy Viktor pályafutása egybeesik a 20. századi magyar zene nagy pillanataival, Bartók, Kodály és az őket követő zeneszerző-nemzedék legjelentősebb műveinek bemutatásával. Ő az, aki elsőként emeli fel szavát a *Cantata Profana* műsorra tüzése ügyében — vállalva a betanítás akkor még hallhatatlanul nehéz munkáját —, s ő az, aki a mű második előadását, az igazi bemutatót vezényli. Az átütő sikerű hangversenyt még emlékezetesebbé teszi Bartók közreműködése, ami egy hosszabb ideig tartó szoros együttműködés fontos állomása.

Vaszy vezényli Kodály *Psalmus Hungaricus*-ának tallini és Budavári Te Deum-ának nápolyi ősbemutatóját is olyan kiváló szólisták elén, mint Basiliades Mária, Báthy Anna, Székelyhidi Ferenc és Kálmán Oszkár.

De nemcsak a 20. századi magyar zene lelkes propagálója. Repertoárjában a zeneirodalom úgyszólván valamennyi nagy alkotása szerepel: Bach H-moll Miséje, Beethoven Missa Solemnis-e, Liszt Szent Erzsébet legendája vagy Brahms Német Requiem-je éppen úgy, mint a vokális kórusművészet egyik legcsodálatosabb remeke, Palestrina Missa Papae Marcelli című műve.

A rendkívül mozgalmas hangverseny-élet mellett Vaszy Viktornak van ideje és energiája arra, hogy Kolozsvárot, majd Szegeden — két ízben is — nagy-szerű operakultúrát teremtsen. A főváros számára is példamutató műsorpolitikája, igényessége, valamint kiváló énekes- és zenekarnevelő munkája országosan elismert.

A Szegedi Szabadtéri Játékok szinte elképzelhetetlen Vaszy Viktor szervező és művészi munkája nélkül, mint ahogyan elképzelhetetlen a szegedi Zenebarátok Kórusának létrejötte és fennállása is. (Mert vajon ki lett volna képes amatőr-együttessel olyan művek bemutatására, mint pl. a IX. szimfónia, az Évszakok, a

Vinkler László rajza

Psalmus Hungaricus, a Hósi ének, a Dávid király, nem is szólva a 40. évforduló ünnepi műsorszámáról, a János-passió-ról.)

És ami a legcsodálatosabb, ennyi munka mellett még jut ideje komponálásra, a képzőművészettel való foglalkozásra, régi művek újrhangszerelésére, egyiptológára és a világirodalom nagyjainak olvasására. S van ideje és energiája tervek, nagy tervek szövésére. ... „*Hogy Szeged a fővárostól független, európai színvonalú zenei gócpont legyen, hogy a város külön operai, filharmóniai és külön operettzenekarral rendelkezék, s hogy az itteni erők a legjobban szolgálják a nagy ügyet, a zene, a művészet, a kultúra ügyét.*”

VÁNTUS ISTVÁN

KÉT ÚJ MAGYAR DARAB

A két szomszédos megye színháza, a békéscsabai Jókai Színház és a Szegedi Nemzeti Színház az elmúlt másfél hónapban egy-egy új magyar darabbal lépett közönsége elé. Mindkettő írója *Cserhalmi Imre*, aki egy kicsit helyi szerzőnek is számít, hiszen harmadik éve dolgozik itt, a Népszabadság Békés—Csongrád megyei tudósítójaként. A két darab műfaja, mondanivalója lényegesen eltér egymástól. Valahol azonban mégis találkozik: napjaink kérdéseinek szenvedélyes feltárásában, az igaz emberi helyzetállás lehetőségeinek kutatásában.

A REGGEL MINDIG VISSZATÉR

Cserhalmi Imre háromfelvonásos színművének legnagyobb értéke abban rejlik, hogy valóban mai darab. Aktuális és élő kérdéseket tesz fel az író, sőt néha zsonglőr virtuozitásával dobja fel gyors egymásutánban ezeket a lelkiismereti, hivatástudati és más kérdéseket. (Nem csoda azután, ha egyiket-másikat el is ejti — hogy az előbbi hasonlatnál maradjunk.)

A cselekmény egy vidéki kisváros gimnáziumában játszódik. Igaztalan vádaskodások alapján helyezték ide Zádor igazgatót, akit nemcsak a jogtalan mellőzöttség bánt, hanem családi gondok is: felesége — ugyancsak tanárnő — állás nélkül marad. Az iskolában csak akkor lenne helye, ha nyugdíjaz egy idős, magános tanárnőt. Ráadásul a helyi intrika is megindul ellene: az igazgatói székre pályázó helyettese rágalmazza lépten-nyomon. Mindezek ellenére az igazi hivatástudat, a nevelés szeretete magával ragadja, amit segít, hogy barátokra is lel. Időközben ügye is tisztázódik, visszahívják a minisztériumba, sőt korábbi legfőbb ellenlábasa kéri föl erre. Az első örömet a tépelődés váltja fel: elfogadja-e a lehetőséget. Ehhez újabb személyes motívum is járul: fia meggondolatlan viselkedése, amelynek korrigálása csak az ottmaradással látszik lehetségesnek. A tépelődést nem zárja le az író: a megoldás nyitva marad a harmadik felvonást lezáró függöny után is.

E csak felvázolt cselekménymag is sejteti, hogy sokszálú a darabban sűrűsödő problematika. Olyan általános igazságoktól — mint a hivatásszeretettől fakadó helyzetállás, — egészen a napi élet apróbb, gyakorlatibb kérdéseig terjed. Ez egyébként egyik titka életizűségének. A végigvonuló fő lelkiismereti kérdés természetesen az igazgatóé: sértődött emberként éljen-e, vagy mindegy hogy hol, de vállalja hivatását. Az író szép emberi indítékokkal áll ki a helyes választás mellett hőse bemutatásával. Kár, hogy végül is éppen ez az egyenesen ívelő vonal törik meg kissé. Nem sematikus jellembrázolást kérünk számon, nem mindenben triumfáló hőst, de valahogyan a szerző kissé sajátmagával került szembe. Azon a ponton, amikor Zádor igazgató megkapja a fővárosba visszahívó rehabilitációt. Addig ugyanis csaknem fokról fokra építette fel a vidéki városban nemcsak régi önmagára lelő, hanem annál is többre, valmi új, szép feladatra bukkanó pedagógus figuráját, s egyszer csak kiderül, hogy ez nem volt sokkal több belenyugvásnál a kényszerű sorsba, hiszen az első szóra otthagyna csapat-papót. Hogy mégsem fut Budapestre, s lehetséges a visszamaradás, az is csupán inkább külső okok, mint belső elhatározás nyomán születik meg. Ezek a külső okok különben éppen a harmadik felvonásra esnek, amely egyébként is visszaejti a darab lendületét, sőt mintha teljesen új régiókba vinné, messze kanyarodik az eredeti kiindulóponttól. Kevésbé szerves beilleszkedése gyengíti a színmű egészének egységét, kis túlzással csaknem valamiféle elnyújtott utójátéknak, mint zárófelvonásnak tűnik.

A mű alakjai nem egy helyen csaknem riportszerű elevenséggel lépnek eléink a színpadon, mint ahogyan magán a művön is érződik valamiféle könnyed riporter megfogalmazás. Ez az életközelséget is jelenti, de azt is, hogy nem mindig mélyül el eléggé; megmarad a megláttatás felületein. A pergő, helyenként rutinosságra valló dramaturgia viszont nagy mértékben elősegítette a szórakoztató, élvezetes előadást.

A békéscsabai Jókai Színház művészegyüttese helyesen élt a kínálkozó alkalmal: a színházul szolgáló művelődés otthon mostoha körülményei között is színvonalas produkciót nyújtott. A rendező *Miszlay István* diktálta tempó és frapírozott helyzetek szerencsében segítettek az írói szándékokat. Különösen kiemelkedő volt Zádor igazgató főszerepében *Szoboszlai Sándor*, aki sikeresen tudta végigvinni a pályáját szerető, becsületos pedagógus vívódásait, magáratalálását. Hasonlóan színvonalas *F. Nagy Imre* (Misel Péter) alakítása is, ízes-derűs, megfontolt, emberi gyarlóságoktól nem mentes, mégis az egyszerű emberek bölcsességét sugárzó, kiengesztelő pártmunkásával. Egy fiatal színész, *Halász László* hívta fel még magára a figyelmet (Csuli), valamint *Köröszti István* (Venczel igazgatóhelyettes)

karakterisztikusan átgondolt játékaival. Egy-egy érdekes, találó alakítással járult az előadáshoz Szentirmai Éva, Dénes Piroska, Gyurcsek Sándor, Jablonkay Mária. Sem figurában, sem hangvételben nem eléggé érezte meg szerepe jellegét Déry Mária (Zádor igazgatóné), egy-két meleg színe ellenére is túljátszotta szerepét Bíró József (Bubor tanár) és önhibáján kívül nehezen birkózott a darab legkevésbé hiteles alakjával (Várkonyi) Dánffy Sándor. A lehetőségekhez alkalmazkodó egyszerű díszleteket Suki Antal tervezte.

SZÁZSZOR IS SZERETLEK

Jazz-musical – ez a meghatározás áll a színlapon a *Szegedi Nemzeti Színházban* bemutatott új darab címe alatt. Ez a manapság kissé divatosabb váló jelölés nem sokat mond, s nem is egészen fedi a jelleget, de valójában nem egyszerű a pontos meghatározása e kétrészes alkotás műfajának. S talán nem is fontos. Nevezhetnénk *kísérletnek* vagy *stúdiumnak* – az a lényeg, hogy mindenesetre érdekes színpadi vállalkozás és – ami több ennél – feltétlenül *figyelemre méltó*.

Már az író szándéka is az. *A mai fiatalok* problémáit vagy azok egy részét, legjellemzőbbjeit feszegeti. Epp így figyelemre méltó a kifejezésbeliség, a műfaji vállalkozás. Közelebről: az a törekvés, amellyel igyekeztek a szerzők szerves egységbe hozni a prózát, a zenét, a táncot és sajátos kifejezési eszközeikkel élve ugyanannak a mondanivalónak és célnak szolgálatába állítani. Mindezek a figyelemre, sőt elismerésre méltó törekvések bár magukban hordozzák a vállalkozás botlásait, mégis – sui generis – sikeresnek mondható produkciót eredményeztek.

Miről szól a darab? Ez szinte nem is lényeges. Láthatóan maga az író, *Cserhalmi Imre* sem törekedett egy *vékony cselekményszálnál* többre: egy fiatal szerelmespár és egy fiatal házaspár konfliktusainak kis történetkéjére. A mesét csupán keretnek szánta, hogy e két pár körül bonyolódó és zajló életdarabok felvillantásával elmondhasson egyet s más általában a fiatalokról, pontosabban a mi, napjainkban élő, fiataljainkról!

Amit mond, rendkívül *életközvetlenül* mondja. Itt is, akárcsak az előbbieken értékelt másik darabjában, megmutatkozik az újságírók életismeret. Itt természetesen még kevésbé mélyedhet el, de egy-egy megállapításával, jellemzésével, helyenként: jelenetsoraival még nagyobb mélységekbe merészkedik, súlyosabb mondatokat fogalmaz. Kitűnő *apró részletmegfigyelések* dicsérik írói erőit, találó megjegyzések, észrevételek tömkelege pereg egymásután, szinte elkápráztatva a nézőt, az ifjúság, a szerelem, a házasság problémaköréből, sőt az életnek csaknem minden területén jelentkező kérdéseiből vet fel gondolatokat. De csak *felvet*, mert ha a végső kicsengés az alapproblémára ad is, nem éppen újkeletű, de mindenkor jóhangzású választ, itt valahol *félbeszakad* az a nagy lélegzet, amelyet a darab indításakor, a kezdeti gondolatfelvetéskor vesz a szerző. Talán túlzott követelmény is lenne drámái alkotásba illő, méltóságteljesen bölcs útmutatásokat várni – a műfaj keretei sem bírnák ezt el. Mégsem elégedhetünk meg azzal, hogy csak „kápráztasson”, kérdéseket tegyen fel, s utána általánosságokkal fizessen ki. Úgy tartják: aki á-t mond, mondjon b-t is. Bizony, ezek a b-k gyakorta elmaradnak...

A konkrétan fogalmazott – helyenként deklaratív – igazságokat a szerző narrátorával mondhatja el, aki többféle alakban jelenik meg a színen, egyúttal dramaturgiai szerepet is betöltve, áthidalva tér- és időgondokat. Ezek az elmondott *igazságok*, *gondolatok* ugyancsak igen sokrétűek, általában *frappánsak*, de sajnos esetenként vezércikk ízűek is, sőt néha afféle *lábjegyzetek* érzetét keltik, mintha azoknak szólnának, akik nem eléggé tudják felfogni az író közölnivalóit. Szükségtelenül engedett az alapvetően jellemző igényességéből is, néhány hatásosabbnak tűnő helyzet vagy jelenet kedvéért. A lélektanilag képtelen helyzetek csak elsilányítják a szép vállalkozást. A közönség egyes rétegeiből velük kiváltott derűltég nem feltétlenül a siker jele. Különösen kirívó a zárókép a fiatal házaspár lakásán, amely – ráadásul rikító színészi teljesítménnyel – igénytelen burleszkbe fullad, elnyújtott, túlhajtott és sekélyes. Ez a darab *sokféle elem keveredését* bírja el, esetleg meg is kívánja, de ökonomikusan és helyes arányérzékkel szabad keverni, hogy a végső ötvözet mégiscsak nemes érc legyen.

A darab sajátosságához tartozik, hogy a *zeneszerző* és a *koreográfus* a szó egyszerűbb értelmében *társ szerzővé* lép elő, sokkalta inkább, mint más színpadi művekben. A táncoknak nemcsak betétszerepe van, hanem bizonyos mértékig cselekményformáló, a szereplők gondolatvilágát tükröző, jellemüket közelebről megvilágító hatása is. A színház tehetséges fiatal koreográfusa, *Imre Zoltán* pompásan megfelelt ennek a feladatnak: vissza-visszatérő táncképei nagy értékei az előadásnak, érzésvilágukkal, gondolatgazdagságukkal, művészi kifejezőerejükkel hatásosan segítik az írói mondanivaló további kibontakoztatását. Az általa betanított tánckar

Patay László: Birkózás (Szikla) 1962

Fischer Ernő: Dunakanyar

is igen eredményesen és látványosan valósította meg a koreográfia követelményeit. Az ismert tánczeneszerző, az ugyancsak fiatal *Stark* Tibor zenéje hasonlóképpen remekül viszi végig az előadást. Modern, jó értelmezésű dzsessz-számait — melyekhez *G. Dénes* György rutinos tudását, dalszövegírói otthonos biztonságát adta hozzá — hangulatfestők és könnyen megkedvelhetők, némelyik számnak máris slágerjövőt jósolhatunk. Bár a karmester, *Benkóczy* István szívvél, lendülettel és jó érzéssel vezényelt, a szokatlan „közegben” mozgó zenekar nem mindenben tudta intencióit követni.

Akkor vagyunk igazságosak, ha ez egybeforrott szerzői együtteshez némiképpen odakapcsoljuk a rendezőt is, akinek ötletességén nagymértékben múltott a lényegében újszerű követelményeket támasztó darab kiformálása. Ezért mindenképpen elismerés illeti *Sándor* Jánost, aki invenciózusan, nagy ügyszeretettel állt a mű mellé, nézett szembe számos — köztük sajnos technikai felkészületlenségből, hiányokból adódó — nehézséggel is. Kár volt viszont, hogy néhol nagyonis engedékenynek bizonyult sztereotíp, olcsó vígjátéki fogásokkal szemben.

A műfaj követelményei a főbb szereplőket *háromszoros feladat* elé állították: beszélő-játkszaniók, énekelniök és táncolniök kellett. Az idei szegedi szezon első musical előadása alkalmával megmutatkozott probléma most fokozottan jelentkezett: senkisem tudott teljes mértékben e hármasnak eleget tenni. (Megnyugtató: ez nemcsak a szegedi színháznál van így. A musical esetleges állandósulása nyilván beleszól majd a színészképzésbe is.) A legérzékletesebb játékot *Torday* Teri nyújtotta a Lány szerepében, sokszínű volt *Jászai* László (Fiú) is, bár nem mindig látszott egyéniségéhez illőnek a figura. A *Férjet Király* Levente — szerepe adottságainál fogva is — inkább az erőteljes vígjátéki hangvétel irányába vitte, egyébként szokott biztonságérzetével játszott. A fiatalasszony alakjának gondolati mélységei fákón jelentkeztek *Kovács* Zsuzsa előadásában. A Valaki narrátori, sokoldalú megjelenítését *Sárosdy* Rezső rokonszenves egyszerűséggel oldotta meg. Említésre méltó rövid szerepében is *Lakky* József mindinkább megnyilvánuló jellemszínészi egyénisége.

Sándor Lajos díszletterve, színpadképe a darab jellegéhez kiválóan alkalmazkodik, és tágas játékkeret, látványos rendezői beállításokat biztosít.

LŐKÖS ZOLTÁN

SHAW: TANNER JOHN HÁZASSÁGA

BEMUTATÓ A SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZBAN

Shawnak ez a vígjátéka (Ottlik Géza avatott tolmácsolásában került színre) a szerzőnek egyik legszemélyesebb, noha ellentmondásos, és a társadalom kritikája szempontjából nem a legmerészebb darabja. Az író támadást intéz benne a polgári erkölcsök képmutatása és előítéletei ellen.

A darab színrevitelének egyik legfőbb problémáját az jelentette, hogy a bőbeszédű, sokszor csak vitatkozó és elmesélő, tehát nem mindig drámai jellegű szöveget úgy kellett meghúzni, hogy a darab színpadi előadása is élvezhető legyen, ugyanakkor azonban az író filozófiai mondanivalója és szellemes társadalomkritikája se szenvedjen csorbát. *Szász* Károly ezen a téren általában jó munkát végzett. Shaw sokszor ugyanazt a gondolatot többféleképpen is kifejezi, az előadás ugyanannak a gondolatnak többféle kifejezéséből csak egyet, rendszerint a legtermészetesebbet tartotta meg, ezzel élénkítette, pergőbbé tette a szöveget. A legnagyobb erőpróbát az átombeíri pokoljelenet színrevitele jelentette. (A legtöbb előadásban vagy kihagyják, vagy a tizedrészére csökkentik ezt a tisztán filozófiai jellegű részt, bár tudunk olyan nyugatnémet és amerikai kísérletekről is, amelyek a pokoljelenetet önállóan, a darab többi részétől függetlenül díszlet nélkül, mint egy kerekasztal-beszélgetést adják elő.) Az eredeti második és harmadik felvonás összevonásával és a pokoljelenet bemutatásával az előadás második felvonása két óráig tartott, ami kissé fásasztó; megrövidítése még akkor is előnyére szolgált volna az előadásnak, ha húzni kellett volna az író szellemességeiből. A színpad elsősorban akciót követel, a pokoljelenet meghagyott, hosszú párbeszédeiben pedig több olyan részlet is van, amelyet Tanner másutt is elmond; ezeket nyugodtan el lehetett volna hagyni az író mondanivalójának csorbítása nélkül.

Szász Károly a rendezés során biztosította az egységes vígjátéki játékstílust, s kellőképpen kiemelte a fordulópontokat. Sikeresen oldotta meg az egyik legnehezebb

feladatot is: a szereplő rablóbanda vitatkozása komikus, anélkül, hogy társadalombíráló jellege csökkent volna. Általában sikerült a jellemek és a helyzetek kettősségéből eredő komikumot is játékszerűen kiaknázni, a második felvonást azonban mozgalmasabbá, színesebbé, a vitatkozást szenvedélyesebbé kellett volna tenni.

A Shaw ábrázolta alakok gazdag sokszínűsége változatos feladatok elé állította az együttes tagjait. Tanner azzal lesz komikussá, hogy állandóan menekül a házasság és Anna elől, de mindhiába. Anna változatos eszközökkel, mint a pók szövi hálóját Tanner körül, Mendoza rablóvezér léteire érzélgős Courts-Mahler-figuraként ostoba szerelmes verseket fuvolázik lágyan az éjszakába. Az ifjú Malone az angol úri világ erkölcseseinek heves bajnoka, aki ezeknek a képmutató erkölcsöknek a vakbuzgó-védelmében teszi magát nevetségessé. — Ramsden nagyképű pózoló, aki haladónak vallja magát, de maradi kispolgár: erénycsósznek játssza meg magát, holott maga nem erényes. Az öreg Malone majd fölényes, majd megalázkodó alakjában a rangkørságot állítja pellengérré az író. A jellemek és a helyzetek állandó kontrasztja a humornak, a derűnek, az iróniának és a komikumnak szinte kiapadhatatlan forrásává lesz a darabban. A színészek és a rendező általában jól megértették és kiaknázták ezt. *Jászai László* Octavius szerepében hangjával, tekintetével, arcjá-tékával kitűnően alakította a naiv, idealista, gyöngéd szívű, lovagias, érzelmes jófiút, akinek alakja a Tannert alakító *Bozóky* István erősen intellektuális, gúnyos és csúfondáros játékkával szemben lett igazán nevetségessé. Anna szerepéből *Barta* Máriának különösen az életerőt sikerült kifejezésre juttatnia; a mindig szerepet játszó — ha kell, hazudó, ha kell, hízelgő, intrikus és őszinte — nő alakja azonban Shaw-nál sokszínűbb és gazdagabb, mint ahogy azt *Barta* alakításában láthattuk. Tanner John szerepe követeli meg a legnagyobbfokú beszédművészetet. *Bozóky* István rendelkezik ezzel a képességgel, a pokoljelenetben azonban már ő sem győzi lendülettel az iramot; a figura humorérzékét, intellektuális beállítottságát, szemtelenségét sikeresen ábrázolta, fiatalságának, nyugtalan ingerlékenységének bemutatásával azonban néha adós maradt.

Talán a feladat nagysága ellenére is alkalmat lehetett volna itt adni egy fiatal színésznek arra, hogy legalább másodszerreposztásban kipróbálja erejét és tehetségét. *Kovács* János Henry Straker szerepében hitelesen viszi színre azt a figurát, akit az író megírt: az öntudatos munkást, aki azonban családi előítéletek rabja. *Mendoza*, az érzelmes rablóvezér túlzásokra csábító figuráját *Kátay* *Endre* mértéktartó eszközökkel sokoldalúan, színesen vitte színre; durva és érzélgős, alázatos pincér és gögős rablóvezér egy személyben. *Katona* *András*, az idősebb *Hector Malone*, és *Ács* *László*, a fiatal *Hector* szerepében fellépésük első perceiben még nem nyújtották az alak teljes és hiteles figuráját, nagy összeveszési jelenetüket azonban az előadás egyik legsikerültebb mozzanatává avatták. *Zádori* *István*, *Szegedi* *Molnár Géza*, *Gémesi* *Imre*, *ifj. Körmives Sándor*, *Décsy* *Györgyi* és *Bányász* *Ilona* jól illeszkedtek bele az együttes munkájába. Violet szerepét eredetileg *Falvay Klárinak* kellett volna játszani, *Bókay* *Mária* szereplése félig-meddig beugrásnak számít. Ezt figyelembe véve aránylag jól megoldotta feladatát, de a figura határozottságát, keménységét, helyenként szinte céltudatos könyörtelenségét, fölényes gögjét inkább csak külsőséges eszközökkel ábrázolta.

Szekely *László* díszletei, *Kemenes* *Fanny* m. v. jelmezei jól szolgálták a kor légkörének megteremtését.

Mindent egybevetve: a szegedi színházi évadnak örvendetes eseménye a Tanner John házasságának bemutatása.

KÁLMÁN LÁSZLÓ

FIATAL MŰVÉSZEK

PATAY LÁSZLÓ

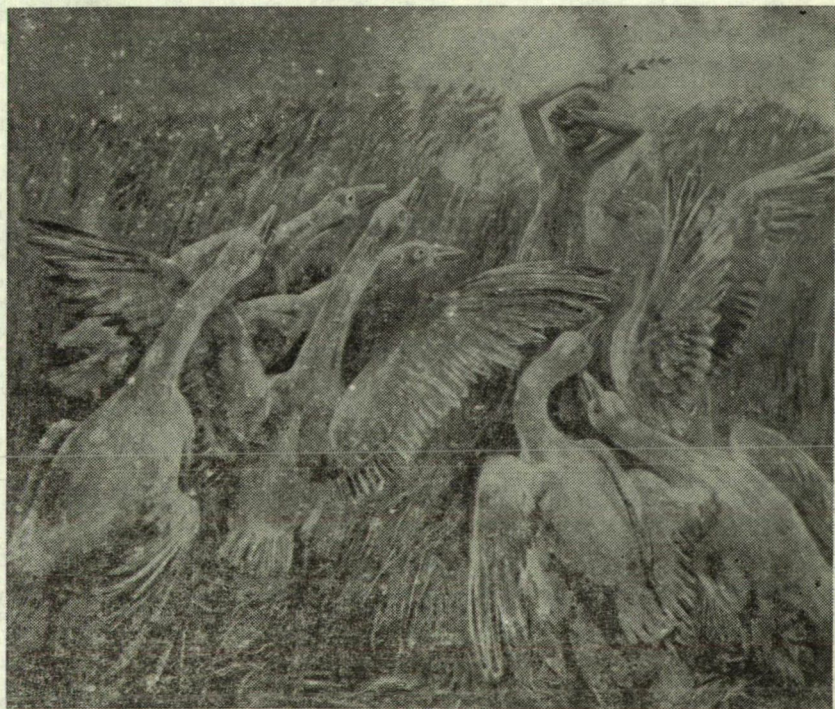
Harminchárom éves, a Képzőművészeti Főiskolán 1956-ban szerezte meg diplomáját, de az Ernst Múzeumban most megrendezett kiállítása már változatos, több-rétegű életművet mutatott be. Korai munkái mesterének, Szőnyi Istvánnak a hatását tükrözik, bár ezekben is kiütözik egyéni látásmódja: a dolgok kevéssé nyilvánvaló tulajdonságai iránti érdeklődése. 1962 közbenso állomás, bár a sajátos tartalom ekkorra kialakította a sajátos formanyelvet. Az 1963–65. évi képek a teljes érés termékei: a kifejezés árnyalt, differenciált, csiszolt.

Mit vallanak Patay képei saját magáról és a világról? Arról a csodálkozásról beszélnek, amelyet a dolgok különös aspektusai keltenek, arról a feszültségről, amelyet a dolgok körültapintásának, tapasztalásának izgalma kelt, arról az erőfeszítésről, amelyet a dolgok és az élet, az idézőjelbe tett élet, az emberi sorsproblémák birtokbavétele követel. A dolgok, az emberek és tárgyak sajátos, belső látás diktálta arányokban és viszonylatokban jelennek meg a képeken: parányi birkózó emberpár óriásira nő, fenyegető méretű sziklafal előtt; a palánk, amelyre az idős asszony könyököl, repedéseivel és rajzolataival saját független életére hívja fel a figyelmet és ugyanakkor értelmezi az emberi lény életét is. Az arcképeken a leghalványabb vonások is felerősödnek, s a részletezésből születő összegezés fokozza, megsokszorozza az ábrázolt egyéniségéből eredő sugallatokat.

Patay boncolja, ízekre szedi a jelenségeket, hogy megismerje, ambivalens, többszörös jelentésük leghalványabb árnyalatait is. Festéstechnikájának, faktúrájának módzatait ez a követelmény alakította ki. A felületeket nem a főiskolán tanult naturalista anyagszerűségi elv szerint oldja meg, hanem a belső jelentést kutató, a többértelműséget felszínre hozó látás követelménye szerint. Így az emberi arcvonásai hasonulnak a fa évgyűrűihez, a szikla anyaga egy bizonyos szituációban egy leomló súlyos lepel anyagára emlékeztet, s valami modern metamorfózisban hasonlító jegyeket visel a termőföld, mint a földműves.

A szemlélődés, a boncolgatás gyakran alakul bölcselkedéssé. Nemegyszer egészen nyilvánvaló a képek allegorikus tartalma, amely a sorskérdések, a gyermekkor és az öregség, a magány, a családi közösség, az emberi viszonylatok talányai körül csomósodik. Egyik legújabb képén, az 1965-ben festett „Élet” (Család) című nagyméretű kompozícióban foglalta össze a fiatal művész mindazt, amihez eddigi töprengései során eljutott: összesítés ez a kép, amely a kérdéset, a bizarrt, kétélút is elfogadva bizakodó, derűs és életigenlő.

KÖRNER ÉVA.

Patay László: *Ember és állat*

A CSONTVÁRY-ÉLETMŰ ÉRTEKELESE

NÉMETH LAJOS MONOGRÁFIÁJÁRÓL

1963-ban abban a szerencsében részesültem, hogy magam is részt vehettem a székesfehérvári Csontváry-kiállítás rendezésében, s utána egy fél évig nap mint nap láthattam a képeket, valóban elmerülhettem élvezetükben, együtt élhettem, lélegezhettem velük. A fél év alatt — bár terveztem — egyetlen sor sem tudtam leírni a kiállításról. Látogatók ezreit kalauzoltam a képek között, de végig azt éreztem, hogy valami tiltott, nem megengedett dolgot teszek.

Miért mondom ezt el? Németh Lajos könyvének bírálói többségükben kifogásolják a „szuperlatívuszokat”, Csontvárynak a legnagyobbakkal való összehasonlítását. Nem érzik eléggé az író objektivitását, úgy látják, nagyobb szerepe van a könyvben az érzelmenek, mint a történetiségnek. Pedig egy írás nem attól lesz objektív, ha az érzelmeiket számúzzuk belőle. Történelem sincs érzelmeik nélkül, s ha az író ezt nem tükrözi, akkor legfeljebb csak száraz lesz, de nem objektív.

Oly könnyű régmúlt korok művészeivel vagy műalkotásaival kapcsolatban a „leg-” szócskát használni. S oly nehéz ezt megtenni, ha hiányzik az idő megnyugtató távollága, különösen, ha ráadásul magyar az illető. Németh Lajosnak volt bátorsága Csontváry művészetét a legnagyobbakéval összevetni, életművét azokéval azonos szinten tárgyalni. Mert látszólag igazuk van az óvatosan fogalmazóknak, akik félnek kimondani a teljes mondatot, akik megijednek ettől a hirtelen nőtt hegytől a magyar művészettörténetben. Valóban nem könnyű kimondani, hogy ez a hegy megvolt a század eleje óta, a Csontváry-életmű keletkezése óta, csak éppen nem néztünk arra. Németh Lajos könyvének legnagyobb érdeme ezért talán az, hogy úgy vezeti végig az olvasót a völgyeken is, hogy akkor is érzékelteti a hegyet; hogy a kezdeti próbálkozások és törések elemzésénél is a csúcokra figyel, s a csúcokra irányítja az olvasó figyelmét is.

Bármilyen nagy is a Csontváryval foglalkozó, korábban megjelent cikkek és tanulmányok száma (az olvasó még is lepődik a könyv végén közölt bibliográfia gazdagságán!), Németh Lajos monográfiája mégis úttörő jellegű. Először történt meg a fellelhető forrásanyag és művek teljes számbavétele, a képek pontos kronológiájának megállapítása, a művész életútjának meggyőző rekonstrukciója. A gazdag jegyzetanyag, a gondos oeuvre-katalógus, a kitűnő bibliográfia példája lehet a tudományos feldolgozásoknak. A gondolatmenet, a sokrétű képelemzések egyaránt kielégítik a szakembert és a művészetszerető laikust. Stílusa olvasmányos, anélkül, hogy ez a tudományosság kárára lenne. Nagyszerű könyv, de nem ment az úttörő jellegből fakadó hibáktól, melyek azonban nagyban összefüggnek azzal az avertióval, amely Csontváry művészetét a köztudatban övezte. A könyv 15. oldalán olvassuk: „nem lehet a művet a művészből kiindulva megérteni, hanem fordítva, a művészt a műből kiindulva kell magyarázni.” Azaz: a képek fontosak elsősorban és nem alkotójuk betegsége. Az örület katalizátora, de nem meghatározója volt Csontváry művészetének — ahogy egy másik helyen, Kampis Antalra hivatkozva megfogalmazza a szerző. És bár igaz, hogy az életmű elemzésekor nem feledkezhetünk meg e katalizátorról, mégis szomorú az, hogy Németh Lajos rákényszerült könyve minden lapján, az elemzett képek mindegyikénél újra meg újra, hogy bizonyítson, magyarázzon. Van Gogh izzó napjaiban, lobogó fáiban nem ég-e az örület tüze? Mit von le ez a mű értékéből, miért kell, vagy kellene védeni ezért a művet? Németh Lajos rákényszerül erre a fölösleges dologra, kénytelen részletes pszichopatológiai vizsgálatokba merülni, bármennyire és bármennyiszor hangsúlyozza, hogy ez nem a művészettörténész feladata. — Persze, a könyv értékét ez nem érinti, csak maga az a tény szomorú, hogy csaknem ötven évvel Csontváry halála után még mindig bizonyítani kell: elsősorban a mű a fontos. Ebből adódik azután, hogy a szerző néha a kelleténél jobban elmerül a pszichologizálásban, s ilyenkor ahelyett, hogy oszlatná, inkább sűrűsíti a homályt a művész körül.

Németh Lajos Csontváry monográfiájával a XX. századi magyar művészettörténetírás egyik legnagyobb adósságát törlesztette. Megbízható tudományos gondossággal rekonstruálta a század legnagyobb magyar festőjének életét és oeuvre-jét. A további kutatás a részletekben bizonyára fog még új eredményekkel szolgálni, de a lényegen, Csontváry helyének a magyar és európai művészetben való megjelölésén aligha változtathat. A Képzőművészeti Kiadó igen gondos, az ügyszó méltóan szép munkát végzett. Kár, hogy a színes reprodukciók szintje nem éri el a valóban elsőrangú fekete-fehérekét. (*Képzőművészeti Alap Kiadó, 1964.*)

KOVÁCS PÉTER

A SZEGEDI ÁLLAMI TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA KÉPZŐMŰVÉSZ TANÁRAINAK KIÁLLÍTÁSA*

(BUDAY LAJOS, FISCHER ERNŐ, CS. PATAJ MIHÁLY,
SZABÓ MIKLÓS, SZATMÁRI GYÖNGYI, VINKLER LÁSZLÓ)

Napjainkban szinte fő kérdéssé válik világszerte a művészetben az etikai kérdés: akar-e és tud-e mondani valamit a művész, vagy pusztán ismételi, utánoz s nem igazi szükségletet, hanem megszokásból vagy divatból táplálkozó keresletet elégít ki? Akar-e, tud-e feladatot vállalni, s feladatával járó kockázatot is vállalni a művész, vagy csak ügyesen lavíroz, hideg fővel számítva ki a pillanatnyi sikerekkel kecsegtető utat?

... De hát választhat-e egyáltalán a művész a lehetőségek között? Mert *válogatni* válogathat; az eklektika éppen a műveltségi követelmény által alig mellőzhető — de hogy választhat-e, az már benső ügy. Látszólag szabad a választás. Mikor a műteremben egyedül marad eszközeivel, sem műkereskedő nem köti meg a kezét, sem kultúrpolitika nem befolyásolja. Mégis vajon csak és egyedül önmaga zárt énjéből kell megszülnie választását? Nem, sőt ellenkezőleg. Minden kor minden nagy művésze igehirdető, forradalmár és pedagógus. Az igazi művész nem ezek gesztusait veszi fel, de választása révén ilyenné lehet ő is...

A művészt tehát irányíthatják lelkesítő eszmék, de nem tehetik ezt meg hivatali regulák. Ez utóbbiak megbosszulják magukat, amint a mi nemzedékünk ezt alaposan megérezte. A jó választásnak azonban csak egyik fontos feltétele az említett őszinteség. Utána mindjárt az a kérdés következik, hogy merre is induljon hát el korunk magyar képzőművésze?

... Ha a kiállító első lépését akarom jellemezni, akkor általánosságban azt mondhatom róluk, hogy felismerték: európai művészet egyúttal a magyar művészet is — az elzártág, elszigeteltség elvét és gyakorlatát tagadniuk kell mai képzőművészeinknek. Elmondhatjuk azonban az előbbi fordítottját is. Mert hiszen könnyű volna a tanulmányutak füzérére fűzni, ellesni és követni a világban látottakat. Tanulni s a tanultakat a maguk talaján értékké növelni azonban sokkal nehezebb, de ez az igazi művész feladata...

A nagyközönség és a művészek között még távolról sincs meg a szükséges kapcsolat. Az iskolai oktatásban érdeménél kisebb szerepet kap az e téren szükséges esztétikai nevelés, nem tudjuk elfogadtatni azt a tényt, hogy a vizuális kultúráltság, a korszerű ízlés termelési, mondhatnánk ipari tényező. Kétségtelen, hogy a közönség ennek ellenére szükségszerűen a korszerűség irányába halad, ez azonban csak tendencia, a tömegek ízlése lényegében még mindig a múlt századi mintákhoz tapad. Mivel azonban az akadémizmus szállította művek ürességét közben minden fórumunk felismerte, s ezt folytatni nem kívánja, sokan úgy érezték: középutat kell találni, hogy a közönség is megérthesse, mit ábrázol egy-egy műalkotás, de az mégse legyen akadémikus jellegű, vagy fotográfiákhoz hasonlóan naturalista. Így jöttek létre nagy számban olyan munkaeszközt tartó, kancsót emelő, táncot lejtő figurák épületeken, kinn és benn, amelyek igazában senkinek sem okoznak örömet; se az elmaradott ízlésnek, se a korszerűnek...

Tévedés pedig általában elítélni valamely művészi irányzatot; akár a naturalizmust, akár absztrakciót, különösen eszközeiket. Egy műalkotásnál sosem az a baj, ha naturalista, vagy absztrakt, hanem az, hogyha nem mond semmit.

Úgy érzem, hogy a Szegedi Tanárképző Főiskola képzőművész tanárai egészében véve nem az ügyes középút, hanem a szintézis felé haladnak. Ha ezen az úton folytatják művészi tevékenységüket, akkor mind több olyan elemet tudnak feltalálni benne, ami alkotásaikat társadalmi érvényűvé teszi. Kívánatos volna, hogy alkotó útjukat erősítsék s ne akadályozzák a művészetüket érő hozzászólások.

SOLYMÁR ISTVÁN

* Részletek a megnyitón elhangzott beszédekből.

SZAUDER JÓZSEF

DANTE A XIX. SZÁZAD MAGYAR IRODALMÁBAN*

SZÁSZ KÁROLY DANTE-FORDÍTÁSA (1872—1899) ÉS PÉTERFY JENŐ

1870 óta foglalkozott Dantéval, 1870—71-tájt fordította le először, német szöveg nyomán, az *Inferno* első énekeit, melyet 1872-ben ki is adott. (*A Pokol első éneke*, Reform. 1872. 302. sz.) Legelőször Arany maga ösztönözhetette a fordításra, illetve keltett benne Dante iránt érdeklődést, azután az Arany-epigonok epikus költészetének hullámain közeledett egyre inkább a világirodalom nagy eposzaihoz, Dantéhoz is; hangsúlyozzuk azt is, hogy egy harmadik, és közvetlenebb indíték lehetett Dante-fordításának gyorsítására Angyalnak fellépése.

Az 1885-ben megjelent *A Pokol*-jának előszavában azt írja, hogy „a szándék, az egészet lefordítani, határozott alakot csak akkor öltött, mikor Tárkányi Béla tiszt. tagtárs nemeskeblű ajánlata kapcsán, az I. osztály megtisztelő felhívását vettem. Akkor a Pokolnak mintegy felével, a másik két részből is, elszórtan bár, mintegy hat-nyolcz énekre menővel készen voltam” (15. l. Az előszó dátuma: Halas, 1883. szept.)

Mikor tette Tárkányi az ajánlatot? Az MTA Értesítője 14. évfolyamának 7. számában (Bp. 1880), a 136. lapon áll a beszámoló arról, hogy Tárkányi, tiszteleti taggá választása alkalmából, Dante magyar fordításának elősegítése és az Akadémia általi közrebocsátása érdekében a tiszteletdíjhoz egyelőre 100 aranyat ajánlott föl... Az „összes ülés”, ahol ezt bejelentették, 1880. okt. 25-én volt.

Ha pedig Szász akkor még csak „mintegy felével” volt készen az *Inferno*-nak, melyen 1871 óta, tehát jó kilenc éven át elmélyülten dolgozhatott, három éve maradt arra, hogy az *Inferno*-nak hátralevő másik felét 1883-ig magyarrá tegye. A 9:3 arány akkor is kedvezőtlen egy kissé, ha tudjuk, hogy már utat tört előtte Angyal. Tehát — siettetett is. De — Angyal miatt is.

Hogy Angyal erősen sürgető hatással lehetett rá, kitűnik annak egy kis nyilatkozatából, melyet *A Divina Commedia* című közleményében (*Figyelő*, szerk. Abafi, 1878. IV. köt. 2. füzet, febr. 130—138. l.) olvasunk (ott közölte először a *Pokol* 33. énekének 90 sorát). Ezt írja, azzal kapcsolatban, hogy Szász már az *Inferno* 5. énekét is lefordította: „E sorok íróját szellemes érzet tölti be, midőn Szász Károly mester tolla alól kikerült ezen V. éneknek létesítése iránt némi érdemet vindicálhat magának” (135. l.). Az egyik kiadatlan levélből (OSZK. 1877. jún. 21.) kitetszik, hogy Szász azután fogott hozzá az V. énekhez, miután Angyal a magáét már a Kisfaludy Társaság elé terjesztette. Angyal és Szász fordításainak összevetéséből az is kiderül, hogy Szász ez énekben 8—10 helyen átvette Angyal fordulatait. A rivalizálás feltétlenül megindul.

Azzal a kijelentéssel tehát, hogy csak Tárkányi ajánlatától, vagyis 1880 ősztől számítva öltött volna határozott alakot az egész műre vonatkozó fordítói szándéka, Szász igazat is mond, de el is takarja azt az impulzust, melyet 1877—78-ban kapott Angyaltól. Ennek tehát s utána az akadémiai felhívásnak szintén komoly szerepe volt Szász művének létrejöttében.

Arra, hogy Dante művészetével és a fordítás kérdéseivel, különösen nehézségeivel elvileg is szembenézzon, Szász szintén az Angyallal kialakult kapcsolatban kényszerült. Angyal 1877 nyarán írt leveléből kitűnik, milyen behatóan bírálta őt Szász már akkor. Első jelentős Dante-dolgozatát is Angyal fordításának bírálatában írta meg s adta ki a *Budapesti Szemle*-ben 1878-ban.

Addigi tudós eredményeivel együtt ez a dolgozat lesz alapjává annak a nagyterjedelmű bevezetésnek — és a fullasztóan elnyúló kommentárnak is —, mellyel *A Pokol* 1885-i kiadását (s aztán a másik két részt is) fogja ellátni.

Érdemes felidézni az 1878-i dolgozatnak (*Budapesti Szemle*, 18. köt. 185—198. l.), néhány tételét. Miután visszatekint Császár, Bálinth, a két Ábrányi (egy-egy énekre

* A tanulmány első részét áprilisi számunkban közöltük.

terjedő) és saját addigi Inferno-fordításaira (ő még csak a *Pokol* első három és az ötödik énekét adta ki), meg néhány tanulmányra, két fontos elvi megállapítást tesz. Az egyik a rimelés fontosságára és visszaadásának nehézségére vonatkozik, a rímek elhelyezésének láncolatossága és összefüggésében. A másik: a fordításról is megkívánható tartalmi-formai egységet hangsúlyozza. „Minden költői műfordítás egy folyamatos, sőt kettős alkudozás: az eredeti és a fordítás nyelve közt egyik, s a tartalom és az alap közt másik felől...” (188. l.). Ez után tér rá Angyal bírálatára, melyet már ismertettünk.

1878-cal tehát Angyal hatására — vele szemben! — különösen azt a formai követelményt állította munkájának középpontjába, mely — Dante esetén — nem is külsőség, bár technikai műveletré csábít: a tercínát a rimeléssel.

1878-ban készült el a tudós művel is: *A világirodalom nagy eposzai* c. kétkötetes monográfiájának anyagával, melyben Dantéra 130 s egynehány nyomtatott lap esik (vö. Szász Károly művei, Centenáriumi kiadás, Révai, é. n. *A világirodalom nagy eposzai*, 2. köt. 263—399. l.). Ez a könyve 1881—82-ben jelent ugyan meg, de tk. azokat az előadásokat fogalmazza át — véglegesítette benne, melyeket 1876-tól (amikor Budapesten az egyetemes világtörténet magántanárává habilitáltak) négy feléven át az egyetemen tartott a világirodalom nagy eposzairól. Tehát 1878-ra ez az anyag is készen állott (l. Novák, id. mű, 88. l.).

A verses-tercínás forma vállalása és a tudós kommentár kiépítése: íme Szász művének két, legnagyobb érdeme — és egyben beárnyékolója —, amint 1878 tájt jórészt már az anyag növekvő mennyiségében áll előttünk.

Babits Szászról szóló bírálat (a *Dante fordítása* c. idézett műhelytanulmányban) azért talált telibe, mert egyfelől a nyomasztó kommentár ellen emelt szót, másrészt Szász rimelése ellen. Odáig nem ment el, hogy Szász munkáját a formalista művészkedés hibái miatt marasztalja el — pedig: a formalista ügyeskedőkre (e szót persze Szász nem érdemli meg) volt mindenha jellemző, hogy játékosan-könnyen folyó, csengő-bongó rímeiket vagy numerusaikat emészthetetlenül fárasztó magyarázatokkal kísérték. Példákat tömegestül lehetne idézni Gyöngyössi János vagy Mátyási 18. század végi, 19. század eleji formalista leoninista költészetéből, melynek szüntelen kísérője volt a bő lapalji kommentár.

Lélektani törvényszerűségnek tetszik, hogy az, aki a műben magában a forma, a külső forma, a techné felé hajlik el erősen, a tartalomnak utólag, tudós kommentár formájában kíván eleget tenni, így akarván helyreállítani a megbillent egyensúlyt. Ilyenféle egyensúlyvesztésre utal találóan Babits, amikor, feltéve a kérdést, miből származik Szász Károly fordításának különös nehézsége, ezt feleli: „a forma és tartalom örök küzdelméből” (id. mű. 208. l.).

Pedig Szász nagyon is tudatában volt — mint az az 1878-i bírálatból kitetszik — a tartalmi-formai egység követelményének. Elvei általában sokkal helyesebbek, mint a gyakorlata, bár vannak elvi tévedései is.

Mit ír *műfordítói feladatáról* az 1885-i *Pokol*-kiadás előszavában, és miféle, milyen szellemű s méretű *kommentárt* fűz a fordítás köré? Erre a két kérdésre kell előbb válaszolnunk, csak azután vesszük szemügyre röviden magát a fordítást is, mint *esztétikai teljesítményt*.

Műfordítói feladatát a rimes-tercínás fordítás megteremtésében látta. „A tercínát oly lényegesnek érzem... Dantéban, — hasonlíthatatlanul lényegesebbnek, mint a költemény egyik vagy másik, a rimelés nehézségei miatt talán elveszendő részletét, vagy egyes sorok kifejezésbeli árnyalatát, hogy a rímtelen Dantét soha egy perczig sem tudtam az igazi Dantének elfogadni.”

A hármas rím s a kimért, szorosan meghatározott, egyetlenegy sorral való túlterjeszkedést sem engedő verssorok hossza és száma: e két verselési nehézségről szól a 6—10. lapon.

Néha legyőzhetetlen nehézségek elé került. „Talán a nyelv oly művésze, mint Arany János, nem érezte volna legyőzhetetleneknek e nehézségeket... Én megvallom... hogy itt-ott könnyítettem a szörenden, vagy lazítottam annak Danténál oly sajátos szorosságán, mely úgy áll nála gyakran, mint az élére vert pénz. De meg kell vallanom azt is, hogy a versek folyamatossága is sokat vesztett nálam. Jambusaim felette terhelvék spondaeusokkal, itt-ott anapaestusokkal... Mindez azonban oly baj, a mi a rímtelen versnél is csak úgy előfordult volna...”

Nem akarja ismételní a panaszokat a magyar nyelv rímekben való szegénységéről. „Mióta Petőfi és Arany János a rím helyén az assonance-ot meghonosították, azóta e szegénység nem is oly nagy s én részemről sohasem panaszkodtam miatta, s némelyek által úgynevezett »kín-rímeim« nekem bizony nem nagy kínomba kerültek... bevallom, hogy a harmadik rím megtalálása sokszor nem kis gondot adott, még azon nagy szabadság mellett is, melylyel az assonance alkalmazásában élni magamnak mindenütt, a hol szükségét éreztem, megengedtem. E részben néha, talán

nem igen sokszor, sokkal túlmentem azokon a határokon, melyeket eddig jobb költőink gyakorlata megengedett s melyeket Arany János ismeretes értekezésében az assonance-ról oly szabatosan kitűzött...

Az olasz s a magyar rímelés közti különbséggel behatóan foglalkozik. Az olasz nem fogad el s nem ismer asszonáncot. Danténak kifogástalan tiszta rímei vannak, éspedig a név- és igeképzők azonosságával. Ezt a magyarnak nem lehet követnie, mondja Szász (pedig Babits: „bizonyos előítélet üldözi a tiszta rímet... Én megvallom, jobb szeretem az ily rímet: szerelemben-türelemben, mint az ilyet: Uramnak – oly nagy, Szász, Pokol, XIII. 82–84.” – Babits id. mű. 225. l.). Tehát Szász tudatosan a szövegben keresi a rím törzsét, nagy változatosságra törekszik, s az egyhangúság elkerülése végett igyekszik az „al- és felhangú rímek” váltogatására is (amivel az olasznak nem kell gondolnia). Arra is ügyel, hogy Dante 11 szótagos sorainak hímrímeit kövesse, de „merte” a sorokat „itt-ott a szükséghez képest, 10 szótaguakkal vegyíteni...”

Jóformán mindent elmond, s elsősorban csak a rímtechnika gondjáról, amit Babits később szóvá tesz nála; és jó önkritikával mondotta el – látta fordításának fogyatékoságait. Babits is észrevette: „Szász bevezetésében... a formára nézve nagyon helyes elveket hangsúlyoz” (id. mű. 221. l.).

Annyi bizonyos, hogy – lehet ugyan Babitscsal zengéstelennek, lassan bakatónak mondanunk Szász verseit – a rímeléssel, a tercinaláncolat pontos megtartásával, s ugyanakkor a lehetőségig őrzött tartalmi hűséggel Szász messze felülmúlta minden elődjének munkáját. Az, hogy sok asszonánccal él (Babits oldalakon keresztül nem lel nála rímet, ami csengjen), részben az Arany Jánost követő költői stíusból ered, s nem volna igazságos azt róni fel Szász vétkéül, ami vállalkozásának a termőtalaja, költészeti kísérgetője volt.

„De elég a külformáról” – mondja Szász, s a fordítás benső, tárgyi irányelveiről kezd szólni.

Sajnos, erről nincs annyi és oly magvas mondanivalója.

A hűségen nem a szóserintit érti. „... abban keresem a hűséget, hogy mindaz, a mit a költő gondolt, érzett, képzelt s kifejezni akart, kifejezést nyerjen, nem a mint ő (olaszul) kifejezte, hanem a mint azt magyarul ki lehet fejezni, s a mint ő kifejezte volna, ha nyelve magyar... igyekeztem azért költői, hangzatos kifejező lenni...”

Kissé burkoltan azt jelenti ez, hogy a kor magyar költői divatjának nyelvére vagy inkább stílusára fordította le Dantét.

Leginkább Dante nyelve „legerősebb oldalát, plaszticitását” igyekezett tőle lehetőleg megőrizni s visszaadni. Mikor ezeket a sorait olvassuk, belátjuk, hogy Szász majdnem olyan jól tudta azt, amit Péterfy gyönyörűen írt le: nem volna szabad a fordításban gondolat s kép kapcsának meglazulnia (Péterfy, 271. l. id. mű.), mert „Danténál a kép a gondolat gubója; s az utóbbit mintegy tetten kapjuk, a mint magát a képből kifonja. Érezzük, hogy nála a kép s elvont gondolat elválaszthatatlanul egy testet képez s nincs fordítás, mely azt kiéreztetné.” (id. mű. 275. l.) Szász is körülbelül ezt írja le a maga nehezkesebb, eruditus nyelven: „A plaszticitás abban áll, hogy minden gondolat, sőt érzés is, kép alakjában szemlélhetőleg jelenik meg a költő lelkében, s ő annak kifejezésére ép azt a szót találja meg, mely azt az olvasó előtt is oly szemlélhetővé teszi, a mint az ő előtte áll. Az első műveletet a képzelő tehetség hajtja végre, a másodikat a nyelv fölötti teljes uralom. E kettőnek egyesülése nélkül nincs nagy költő...”

Csak hogy Szász nem tudja megadni nyelvének ezt a plaszticitást, s visszaadni a dantei képzeletnek azt az elevenséget, melyet pedig jól jellemzett az előszavában. Tudja, hogy „olykor egy mellékes apró vonás... válik a költő eszközvévé képei érzékitésére”, de éppen ezeket az apró, de éles vonásokat mossa el leggyakrabban.

Szász fordítása tehát – sok érdeme mellett – a helyesen megállapított elvek, esztétikai igények árulójává is válik, és ebben nem kis része van annak, hogy annyira a maga korának költői stílusán és legfőképp a „külforma”, a techné gondjával dolgozott.

Ami a kommentárt illeti: azt feltétlenül szükségesnek tartja. Kissé komikusan állítja, hogy jegyzeteiben „csakis a legszükségesebbre” terjeszkedett; a lapaljiakon kívül „a költemény egyes főbb részeinek tájékoztató bevezetéseket bocsátott elejökbe...”

„Íjesztően rengeteg jegyzetei”-t Babits is megemlíti (207. l.); s „ízléstelen szubjektív jegyzetek tengeré”-ről beszél, mert: „A legnagyobb vétség az olvasót terjengős magyarázásokkal elfogulttá tenni az iránt, amit a költő csak sejtetni akar. Nem is említve, hogy a Szász jegyzeteinek egy része a fordítást magyarázza, és a fordító mentegőzéseivel van tele” (225. l.). Ehhez legfeljebb annyi hozzátenni való volna, hogy mivel a kb. 280 lapnyi fordításszöveg mindegyik lapja szinte megfele-

zódik – itt is, mint Angyalnál – az ott közölt jegyzetek miatt, ezt a 140 lapot hozzáadva a bevezető 50 lapjához és a 110 lapra terjedő, énekek közti bevezetésekhez, kb. 300 lapnyi, vagy csak kissé kevesebb erudíciót látunk ráomlani Dante költészetére. Ez pedig tényleg túl sok, bizony nyomasztó.

Milyen szellemben írta bevezetőjét, mely aztán az egyes bevezetésekre is jellemző lett? Mivel jórészt korábban megjelent művének, *A világirodalom nagy époszai* c. munkájának terjedelmes Dante-ismertetésére támaszkodott (ezt meg is mondja), a fordítás előtt viszonylag rövidre fogta a *Bevezetést*-t az *Isteni Szinjáték*-ban. Elárulja, hogy nem nagyon kedveli a pártoskodó Dantét s főleg nem a guelf felfogását, szerinte Dante „jobb meggyőződése ellenére” állt egy ideig a guelfek mellé, tk. ghibellin volt, mint utóbb nyíltan is azzá lett. Érzik Szász ellenérzése „az aljnépnek kedvező, magát ahhoz lealázó nemesség” guelfsége iránt, mely „hogy a söpredék felett, mellyel szövetkezett, de melyet megvetett, magának biztosítsa az uralmat: az uralomra vágyó papsággal is megalkudt”. (23. l. Ugyanígy olvasható *A világirodalom nagy époszai*: id. mű. 2. köt. 280. lapján is.)

Szász másképpen elfogult az egyház irányában, mint Angyal: Szász a protesztáns-állami szemléletet képviseli, s alighanem azért ismeri el azt is, hogy az igazság Dante korában a világi hatalom részén volt inkább.

Ami a *Commedia* eszméjét illeti, azt így foglalja össze: „Két eszme egyenlő erővel hatja át” ... „az emberiséget egyesítő egyetemes állam, a világ-császárság és az egyén erkölcsi világát megnevesítő eszményi szerelem eszméje” (28. l.). Ebből az egyház, a teológia, a kegyelem tana teljességgel kimarad – úgy látszik, Reviczky mérges felszólalásán okulva, Szásznak semmi kedve sem volt ahhoz, hogy Beatricének és az egyháznak, a teológiának stb. allegorikus viszonyát feszegetse.

Ezzel szemben – vagy éppen ezért? – bőségesen foglalkozik Dante „bölcészeti és vallásos szellemé”-vel. Szász mértéktartóbb, mint Angyal, de azért ő is – kapva kap azon a vallásos (nem klerikális) interpretáción, melynek igazsága menten eltorzul, mihelyt egyszálalúvá (ill. uralkodóvá) lesz in sede estetica. Szász is – helyesen – igen fontosnak látja a skolasztikát Dante műveltségében, de a misztika jelentőségét olyannyira kiemeli, hogy az Szásztól, a református püspöktől legalább is túlzás. „Dante egész szellemiránya mystikus, s ez a szó teljesebben magyarázza az Isteni Szinjátékot, mint akármennyi részletes kommentár... egy extatikus állapot eredményeül foghatjuk föl s így nem az ész s nem is csak a költői képzelet művének, hanem Dante elragadtatott lelkében valóban megtörténtnek, vagyis benső élménynek... az elbeszélés... gyorsasága, a látottak tömege... mindez megfelel az álomlátás természetének... Az extasis látománya nem egyszerű álom, hanem a lélekben véghez menő valódi történet... Dantéban a mystika elérte legfőbb fokát, az extasist” (38–40. l.). Visszarémlik Arany szava a „földi álom”-ról – Arany szelleme nélkül.

Eszünkbe jut a Dante realizmusát oly kitűnően jellemző Péterfy néhány mondata, s még inkább ez a pár sora: „egyszálalúság benne a mystikust a költő fölé helyezni... a mysticizmus csak egy csepp Dante vérében...” (id. mű. 318. l.). S hiába keressük Szásznál azt, amit a romantikus felfedező s az Arany körüli pozitivisták még olyan jól tudtak: hogy Dante a renaissance küszöbén áll. Leírja ugyan Szász is ezt az akkor már közismert frázist, de semmi konzekvenciát nem von le belőle. A miszticizmus „cseppjét” fújja fel bevezetőjében, pedig a tényleges dantei misztika szépségét visszaadni a fordításban már nem tudta.

Így hát Szász is biztosan – bár akarata ellenére – készíti elő annak a Csicsáky-nak az útját, aki a század végére már egyebet sem láttat Dantéban, mint a klerikális propagandaeszközül felhasználható misztikust.

Szász nem volt filológus, így ő csak átvette, rostálgatva, az olasz, német, francia kommentárok és tanulmányok tömegét. Legöbbször Scartazzini műveit használta.

Milyen most – ezek után – a fordítás maga?

„Az igényeket, melyeket az előző kelt, nem elégíti ki maga a fordítás. Nem hű...” – írta Babits (221. l.) már Kaposi feltűnést keltő, Szászra nézve negatív ítélete után.

Az egyik hibaforrás kétségtelenül annak a hiánya volt, amit Szász oly fenn vetett Angyal szemére: a „fáradtság”-nak a hiánya. Mert Szász – láttuk, saját bevalása szerint is – gyakran könnyű kezű volt, és sietett. Egy divatos költői iskola kikristályosult nyelvén s a tömegnyi műfordítás által megszerzett rutinnal dolgozott, s így – felületesség is vált. „Az a gyanúnk, hogy öntudatlanul is ez a könnyű rímelés bírta őt terzinái készítésére, nem pedig az a szép aesthetikai beszámolás, melyről előszava beszél” – mondja Péterfy (340. l. id. mű.).

E felületességre egy olyan esetet is felhozhatunk, melyet eddig nem vettek észre, pedig elszomorítóan jellemző.

Ha összevetjük az 1885-i Pokol-kiadás első énekét az 1872-ben megjelent első

ének szövegével, megdöbbenve tapasztaljuk, hogy a 14 évvel korábbi kísérletnek nyolcvan-egynéhány sorát, vagyis túlnyomó többségét Szász megtartotta a híres kiadványban is. Amde 1872-ben még – német fordítás után dolgozott s igen rosszul: mert szövege tele van félreértésekkel, súlyos tárgyi és gondolati hibákkal (íme néhány: 8. sor. „szent üdv” – olasz: *ben*; 60. „hol a nap kél” – *dove 'l sol tace*; 105. „S ott él, hol összefut két világtájék” – *e sua nazione sarà tra Feltro e Feltro*; 115–117. „Hol ordítanak a kétség” esetek... S mind második haláltól félve retteg” – *ov' udirai disperate strida... che la seconda morte ciascun grida*). Emellett stílusában is erőtlén, a dantei plaszticitáshoz méltatlan volt az a szöveg. Nos, 1885-re csak a legsúlyosabb hibákat javította ki (pl. a 8. sorban csak „üdv” maradt, a 60. sorban „a hol a nap lemegy” lett a lapos megoldás, a 105-et jól kijavította, s ki, de csak értelmileg, a 117. sor hibáját: „Kik második halál után epednek”), az összes stílárísnak, költőinek tekinthető fogyatékoság, szintelenség, laposság bennmaradt az 1885-ben kiadott Pokol első énekében, sőt, újabb hiba is került bele (pl. a 109. sor olaszának: *Questi la cacerà per ogni villa* megfelelője 1872-ben nem rosszul, így volt: „Ez ama vadat sok határon ált’... úzi; 1885-ben ezt olvassuk a helyén: „Ez ama vadat sok halálon ált’ – ami értelmetlen).

Egyszóval: rossz ez az első ének (leszámitva az Aranytól átvett első tercínákat!), lényegesen rosszabb, mint a következők fordítása. S azt, hogy a század legrangsabb magyar *Commediá*-ja az egész fordítás legkevésbé sikerült énekével kezdődik, bizony csak Szász felületességének, sietősségének, majdnemhogy felelőtlen-ségének lehet tulajdonítanunk.

Egy másik, közismert vonása fordításának – s itt sok érdeme, erénye és kevesebb fogyatkozása van – a tercínás, rimes formai hűség. Igaza van Péterfynek, Kaposinak és Babitsnak mindabban, amit kifogásolnak Szász rímei mechanizmusában, az asszonánccal való visszaéléseiben, a soroknak a spondaeusok miatti vontatottságában, az archaizálásában. De ne feledjük: Babits talált Szásznál jó néhány sor- és rímmegoldást, melyet átvehetett tőle, és Szász is sokszor meglelte azt a jó rímet, melyhez képest Babits csak másikat, éppen olyan jót, csak éppen más költői stílushoz tartozót, más hangulatút alakított ki.

Erre a költői stílusra kell végül rátérnünk: hiszen Szász fordítói érdeme és sok hibája nem kis mértékben az Arany-epigonok epikus költői stílusához, az eszményítő realizmus józan és méltóságos irányához való szoros hozzátartozásának tulajdonítható.

Ez a kérdés külön tanulmányt érdemelne. Értjük be most néhány vázlatos feljegyzéssel.

Szász szívesen részesíti előnyben a bizonyos méltóságot kifejező megoldásokat. Ahol Dante *dirò*-t mond (I. 9. sor), ott Szász „hadd mondja el szavam”-ot fordít, ahogy egy „igazi” – Arany-epigon – „epikus”-hoz illik (Babits: „hallandó kell”). Az I. ének 25. sorában Szász „aggálytól üzve”-nek fordítja a *l'animo... fuggiva*-t, Babits „remegve borzalomtul”-nak; Szász szereti az „aggály” szót, többször is használja a kelleténél, pl. III. ének 79. sorában is. Megint a méltóságos, epikus gesztus, kissé papos, a következőben: I. ének 39–40.: *L'amor divino mosse di prima quelle cose belle*, Szász: „Mikor őket teremtő szeretetben Az Ur először szólítá elé”; Babits: „midőn e szép csodákat megmozdítá Isten az első reggel”. Képtelenség, hogy a teológus Szász a 85. sorban „mesterem, véd-angyalom(!)-nak fordítja a *lo mio maestro e 'l mio autore*-t, („mesterem, mintaképem” Babitsnál); a 2. ének híres virág-virtus hasonlatában Szász *kehely*-t illesztett közbe, oda, ahol az inkább csak botanikailag igazolható; a híres 5. ének fordításának kijózanító, szürke, prózai vonásaira már Imre Sándor rámutatott (szólva a Budapesti Szemle, 1878. 16. köt. 306. lapján Szásznak a Bp. Szemlében 1877-ben közzétett 5. énekéről), de Szász még 1885-ben is meghagyta a *farò come colui che piange e dice* helyett ezt: „értsd meg könnyűim s ajkaim szavából”. Az is jellemző, hogy ugyanott a 73. sorban a *Poeta*-t „*Dalnok*”-nak fordítja, míg Babits, okosabban, csak „Mester”-nek. A példák tetszés szerint szaporíthatók.

S ezek mellé járulnak józanító és méltóságoskodó hatásukat erősítve, Szásznak „tartózkodó” megoldásai. Sokszor visszariad a dantei merészségekől. Láttuk már, hogy nála csak lemegy a nap, pedig Danténál – hallgat (I. 60.), a *fioco* „hangjavesztve”, pedig az – „rekedt... hosszú némaságtól”, mint Babits írja; az 5. énekben a csodálatos 96. sort: *che 'l vento... ci tace*-t csak ily prózaian tudja lefordítani: „Szünetje van, mint ép most az orkánnak”; ugyanitt a 28. sorban a *d'ogni luce muto* Szásznál: „Hol minden fényt siket sötétség nyel be” (Babits: „minden fénytől néma hely”).

Végül: nemegyszer érintettem a népnemzeti történeti epika hangulatfestéseinek beszűremkedését Dante izmosabb, idegesebb stílusába. Sok helyett csak egyet idézzünk:

III. ének 112-től:

Come d'autunno si levano le foglie
 l'una apresso de l'altra, fin che
 [l' ramo
 vede a la terra tutte le sue spoglie
 Similmente il mal seme d'Adamo ...

Szász:
 Mint lombra lomb, fájáruł ős-erdőnek,
 Reszketve hull alá, sanyarú őszbe,
 S halomra gyűlve áll színén a
 [földnek:
 Úgy gyűle Ádám romlott magva őszve

Szász érezhetőleg megérezelmeseíti a dantei szöveget, s belélop a magáéba valami Arany János-it is: mintha a *Buda Halála* kezdősorainak vagy más, hasonló *Arany-strófáknak* érzékenyültebb változatát hallanók...

Erről a stílushatásról nem beszélt Péterfy, sem Babits; pedig van ilyesmi, és nem rosszul, Szász hatalmas és érdemes fordításában.

Mert, ha sok és súlyos hibájára mutatott is rá Péterfy, Kaposi, Babits, és talált benne hibáztatni valót e sorok írója is, Szász a megközelítő tartalmi és formai hűség, a nagy műgond révén (mely a 6. énektől kezdve érvényesült inkább) mégis, csak a legjobb – vitatható, de legjobb – 19. századi és hozzá teljes *Commedia*-fordítást adta a magyarságnak. Azt, hogy az Arany-epigonok epikus stílusának régies, kissé porosan méltóságoskodó nyelven vette birtokába a gigászi művet, tulajdonít-suk a kornak is, amelyben Szász élt és oly nagy szerepet játszott.

*

1899-ben jelenik meg Szász magyar *Paradiso*-ja és eltűnik a század egyik legfényesebb magyar elméje, az esszéíró Péterfy Jenő. Itáliából hazatérve – már mondogatta, hogy inkább szeretne fenyőtoboz lenni a Pincion, mint főreáliskolai tanár Budapesten – a vonaton, 1899. november 5-én agyonlőtte magát.

Századvég, dekadencia? A dekadensek nem lőtték agyon magukat. Péterfy a dekadencia elől menekült. A kor, melynek a hanyatló Szász Károly s a messze mögötte álló Csicsáky is bajnokai voltak, idegen volt Péterfytől – annál rokonabb vele a renaissance küszöbén álló rendkívüli szellem, Dante.

Égyik csodálatos, ha nem legszebbik esszéjét – Szász Károly *Inferno*-fordításának ürügyén – Dantéről írta (Budapesti Szemle, 1886; később Szász *Purgatóriumáról* is ő írt igen találóan). Magáról a fordításról pár lapja szól csupán (332–342.), ami addig van (a 264. laptól a 332-ig), az Dante világának és költészetének modern elemzése és szubjektíve forró összképbe foglalása.

Az első mondattól kezdve világos, hogy Péterfy a bátortalan Domanovszki, a goromba s tájékozatlan Reviczky, és a még korábbi Ábrányi, Pulszky, Arany, Greguss vonalát zárja le, a laikus és teljesen esztétikai igényű Dante-irodalmat. Annak is a csúcsát jelenti.

Mert ő – eddigi idézeteinket nem akarjuk ismételni – valóban „a közép-korinak hitt Dante-arc és Dante-világ mögül” bontja elénk, „csodálatos panoptikumát, a kezdődő reneszánsz világát” (Péterfy Jenő: *Válogatott művei*, Magyar Klaszszikusok, Bp. 1962. Bevezető tanulmány, írta: Németh G. Béla, 115. l.). A „nyelv tövén fakadó költészet” s a bizarr „népies nyelv” ereje, gondolat és kép egybezártsága, a plaszticitásnak Szásznál összehasonlíthatatlanul frissebb, eredetibb, gazdagabb fejtegetése (pl. egy köznapi kifejezés Danténál „a kapcsolat által oly nyomatékot nyer, mintha most hallottuk volna először” stb.), légység, harag, egyszerűség, festőiség elemzése a stílusban, azután a dantei realizmus nyomatékos és gazdag, olasz irodalomtörténeti szempontból is okoz analízise, néhány éneknek alapos esztétikai bemutatásával, végül annak a „pszichológiai múzeum”-nak a „szenvedélyek plasztikai képe” szerinti végigvizsgálása, amelyet az *Inferno* nyújt – de a festőiség stílusának is és legfőként az egyéniség rendkívül összetett voltának intuitív erejű érzékeltetése: mindez, és ennél sokkalta több, és elmélyítve áll a klasszikus Dante-esszében.

„Egy tanulmányában sem állt ily közel Taine-höz, mégpedig annak irodalomtörténetéhez”, de: „Péterfy tanulmányának hőse is a történelem változó szelleme, s dolgozata van annyira szellemtörténeti, mint pozitivistá” (Németh G. Béla id. tanulmánya, 116. l.).

Ertekezésével tehát Péterfy is – mint hőse – két világ küszöbére lépett. S amikor sorsa kioltotta életét, szelleme Babits művében, a pár év múlva elkezdődőben, nemcsak újjáéledt, hanem a legszebb magyar Dante-fordításban végleges otthonára és igazolójára is talált.

KÁROLYI MIHÁLYNÉ

EMIGRÁCIÓBAN

Károlyi Mihály születésének 80. évfordulója alkalmából Szegeden (a TIT Történelmi Szakosztálya rendezésében) hangzott el a közös harckokra, egy nagy egyéniség tragikus életpályájára emlékező előadás, amelynek második — Károlyi életének kevésbé ismert szakaszáról szóló részét adjuk itt közre a Szerző hozzájárulásával. (A szerk.)

... Amikor a végleges katasztrófa kikerülhetetlenné vált, 1919. július 4-én a tanácskormány segítségével elhagytuk Magyarországot. Akkor nem hittük, hogy 26 év múlva fogunk csak hazatérni. A magyar reakció gyűlölete ebben az időben olyan méreteket öltött, hogy a Nemzeti Casino egynéhány tagja megesküdtött, hogy Károlyit meggyilkolja, ahogy Ausztria földjére lép.

Horthy bevonulása a „bűnös városba” és a fehérterror hírei Prágában értek el, ahonnan szorongó szívvel figyeltük az eseményeket, amelyeknek szörnyűsége jóval felülmúlta képzeletünket. Ezeknek befolyása és a múlt tapasztalatainak hatása alatt Károlyi politikai fejlődésének harmadik stádiumába lépett.

Amikor lemondott az OMGE elnökségéről és a latifundiumok káros rendszere ellen fordult, a feudális rendszert akarta átalakítani modern nyugati polgári demokráciává, a háború alatt mindinkább a szocialista tanok felé hajlott, ez — ahogy láttuk — megerősödött benne kormányzása alatt. A háborús nyomorúság, a hadseregszállítók visszaélései, a nép szenvedése és kizsákmányoltsága olyan rendszer fenntartásának érdekében, amely ellenük volt irányítva, mindinkább balra sodorták.

De az emigráció első évében a fehérterror hatása alatt mindjobban meggyőződött arról, hogy a magyar uralgató osztályt más módszerekkel kell legyőzni, mert meggyőzni nem lehet. Tapasztalatai a szociáldemokratákkal saját kormányzása alatt arra a meggyőződésre bírták, hogy a II. Internacionálé nemhogy meggyöngyítene, de megerősíti a kapitalizmust, és hogy saját ízlése ellenére is erőszakra és diktatúrára van szükség, hogy a forradalom első stádiumában eredményt érjünk el. Tisztában volt azzal, hogy Magyarország alkalmatlan terep a politikai demokráciának az ő addigi elképzelése szerinti gyakorlatára, és az osztályharc szükségességéről is meg volt győződve. Így az emigráció Károlyi fejlődésének egy új fázisát jelentette. Most már nemcsak teóriában, hanem gyakorlatilag is érezte, hogy mit jelent a kiváltságos osztályok keretein kívül élni. Mint ahogy mondani szokás: saját bőrén. Fájdalmas csalódásai saját osztályában meggyőzték arról, hogy soha semmi körülmények mellett hozzá vissza nem térhet, és hogy ennek a felismerésnek le kell vonja a legmesszebbmenő konzekvenciáit is. Az üldözöttesek, nélkülözések, szenvedések nem törték meg, de megacélozták. Politikai meggyőződése most morális valósággá vált. A legnehezebb körülményeket panasz nélkül viselte el. Mindenről kész volt lemondani, ami a saját kényelmét illette, és materiális gondjainál mindig maga-

Vinkler László rajza

sabdra helyezte az ügyet és az üldözött elvtársak sorsát. Még engem is csodálkozásba ejtett, mert nem hittem, hogy amikor tényleg rákerül a sor, képes lesz *enygyire* beleilleszkedni az új életviszonyokba. Amikor az első hetekben Prágában még evésre sem volt pénzünk, és cukorkák szopogatásával csillapítottuk éhségünket, a Horthy-rendszer lapjai azzal vádoltak, hogy az állami kasszából kiemelt sok millióval szöktünk át a határon.

A cseh munkások gondos szeretettel vettek körül. Egy Hauser nevű családra emlékszem, akiknél egy ideig laktunk. Az új életmód, az új közösség, amit vállaltunk, a szakítás a régi világgal, családdal, rokonokkal, ismerősökkel, radikális változást jelentett életünkben, de ugyanakkor nagy és gazdag tapasztalatokat nyújtott.

Amikor a szovjet hadsereg előrenyomult Lengyelországban, és a kormány atólt tartott, hogy nem is áll meg Csehszlovákia határainál, Benes csehszlovák külügyminiszter arra kérte férjemet, utazzék Leninhez, és győzze meg őt arról, hogy Kárpát-Ukrajna egy progresszív államhoz tartozván, állítsa meg a Vörös Hadsereget a bevonulás előtt. De erre a misszióra már csak azért sem került sor, mert Tuha-csevszkijt akkor megállították, és a lengyel békét megkötötték. Ekkor férjem azt a tanácsot kapta Benestől, hogy a téli hidegre s a szénhiányra való tekintettel jobb volna, hogyha családjával együtt délre menne, és Olaszországot ajánlotta. De a kladnói bányászok másképp akarták megoldani ezt a nehézséget, mikor felajánlották, hogy egy órával többet fognak dolgozni, hogy a Károlyi családot szénnel ellássák.

Ebben az időben azon gondolkodtunk, hogy ne válasszuk-e új otthonunknak a Szovjetuniót. De a gyermekekre való tekintettel (a legkisebbik pár hónapos volt csupán, és számárhurutban feküdt) a klíma miatt mégiscsak Olaszországot választottuk. Firenzében telepedtünk le, ahol ezekben az időkben a legelkeseredettebb harcok folytak a feketeingesek és a kommunisták között. A hangulat puskaporos volt, nap nem múlt el, hogy a fasiszták valami agressziót el ne követtek volna, munkásotthonok leégetése, munkásvezérek megverése vagy meggyilkolása napirenden volt. Pár havi ott-tartózkodásunk után a Giolitti-kormány engedett Horthyék nyomásának és a fehérorosz intrikáknak, és egy szép tavaszi napon a gyönyörű Fiesolében a villát, ahol laktunk, egy csapat carabinieri körülfogta, és férjemet vasra verve körülvitték a városon, mint győzelmi trófeát.

Türr Stefánia, a szabadsághős Türr István tábornok méltatlan leánya volt megbízva és megfizetve Horthyék által, hogy ezt a „dicső” munkát sikerre vigye. A liberális kormány, noha tudatában volt annak, hogy olasz belügyekbe nem avatkozunk, koholt vádak alapján kitoloncolt minket az osztrák határra.

Mivel az osztrákok sem különösen vágyódtak egy „kommunista agitátorra”, visszamenesztettek Tarvisióba. Így a három apró gyermekkel egyik határvárosból a másikba löktek minket, mint egy futball-labdát. A gyermekek a bőröndök tetején aludtak. Végre Jászi Oszkár és Szende Pál kijárta a Bauer-kormánytól, hogy beengedjenek Villachba, ahol férjemet egy hotelben szobafogságban tartották. Mikor ez Horthyék tudomására jutott, követelték Károlyi kiadatását. A Bauer-kormány azt megtagadta ugyan, de féltő volt, hogy a Héjjas- vagy Prónay-féle terrorcsapatok erőszakkal átviszik a magyar határon.

Hogy ott mi lett volna a sorsa, nem kétséges. Az osztrák munkások szocialista szolidaritásuknak adták megható tanújelét, és egy gárdát állítottak össze, melynek tagjai munkájuk után egész éjszaka a villachi hotel előtt őrt álltak. Ők Károlyit védelmük alá vették, és így végre biztonságban éreztük magunkat. Egy ideig, amíg kétes külsejű egyének bukkantak fel Villachban, férjem egy Szamek nevezetű vasúti vezetőnél lakott. A Stromfeld által előkészített katonai felkelés aktáit, amelyeket a határra érkezésünkkor elkoboztak, szerencsére a rendőrség szó nélkül visszaadta, nagy megnyugvásunkra, és úgy látszott, Horthyék ezekről tudomást nem is szereztek. A világsajtó tele volt kiutasításunkkal, és a kiutasítások rekorderének nevezték Károlyit.

Végre barátainknak sikerült beutazási engedélyt szerezni számunkra Jugoszláviába: Dalmáciába, ahol két évig maradtunk. Ott is, mint Csehországban és Ausztriában, a nép részéről meleg rokonszenvvel találkoztunk. Cipészek talpalásért nem fogadtak el pénzt, azzal, hogy amikor Károlyi gazdag volt, sajátjából adott a nincstelennek; most ő a nincstelen, a nép ad neki. Orvosok visszaküldték honoráriumukat, és a lakosság minden tőle telhető módon igyekezett otlétünket kellemessé tenni. Akkor ismerkedtünk meg a jugoszláv nép nagylelkűségével. Ott is sok volt a magyar menekült, akik férjem köré csoportosultak. (A Bécsi Magyar Újság volt az emigráció hivatalos lapja, amelyet eleinte Jászi Oszkár, azután Kunfi Zsigmond és Kadzsar József szerkesztett. Sok szó esett egy baranyai munkásköztársaság alapításáról Péccsel, mint fővárossal, hogy onnan felszabadító hadjáratot indítsanak Horthy Magyarországa ellen. Ez a terv pén-hiány miatt bukkott meg, és azokon az ellentéteken, amelyek a szocialista és kommunista vezéreket

egymástól elválasztották. Ez a testvérharc volt az, ami Károlyit leginkább elkese-
ritette, és minden föle tehető módon igyekezett is a munkásmozgalom erőit egye-
síteni és megteremteni az egységfrontot. Az őreá való tekintettel és az ő jelen-
létében sikerült is ilyen közös gyűlések és akciók megszervezése.

Erre az időre esik a szociáldemokraták paktuma Bethlen Istvánnal, a paraszt-
ság bőrére, vagyis a földművelő munkások szervezkedési tilalma. Károlyit ez az
alku nagyon felháborította, s több nyílt levélben megtámadta a szociáldemokrata
vezetőket.

Az első években az emigráció központja Bécs volt, de ahogy az ellenforradalom
stabilizálódni kezdett, a vezéreknek el kellett helyezkedniük, és sokan Amerikában,
mások Párizsban telepedtek le. Az emigráció polgári elemei, Hock János, Jászi és
mások férjemet arra akarták rábeszélni, hogy ő is az Egyesült Államokba emigrál-
jon. De Károlyi úgy érezte, hogy ez elvágna őt Európától, Magyarországtól, a mun-
kásmozgalomtól. Így a csábításokra, hívásokra nem hallgatott. A helye itt volt
Európában, ahol végeredményben a harc eldöntését várta, és nem az Atlanti-óceán
másik oldalán, a felhőkarcolók között. Jugoszláviából egy szénszállító hajón Ang-
liába utaztunk, ahol a munkáspárt segítségével letelepülési engedélyt kaptunk.

1924-ben felolvasási turnéra voltam meghíva az Egyesült Államokba, amit ki
akartam használni egyrészt a Horthy-rendszer elleni propagandára, másrészt, hogy
megüresedett házi kasszákat megtöltssem. Ahogy híre ment, hogy egy magyar grófné
érkezik, a New York-i társadalmi sznobok fogadó bizottságot alakítottak, amelyben
a New York-i élet úgynevezett színe-java részt vett, abban a hiszemben, hogy egy
„rendes” Károlyi grófnéről van szó. De hajóra szállásom előtt megindult a hajszja
a magyar követség részéről, és miután Horthy követe, Széchenyi László gróf veszé-
lyes vörösnék nevezett, az egész hölgycsoport rémülten lemondott, kivéve Eleonora
Roosevelt-et, aki azzal demonstrált ellenük, hogy meghívott magához vendégségbe.
Azt a hírt is terjesztették rólam, hogy a Tanácsköztársaság alatt Budapesten „szü-
leimet kivégeztetem”. De a hatás nem az volt, amit Széchenyiék reméltek, óriási
publicitást nyertem, és előadásaim nagyon sikeresek voltak. Még a rendőrök is
iparkodtak kezét szorítani velem: örülünk – mondották –, hogy megismerkedhetünk
a „Vörös Katával”. Egy gyűlésen azt kérdezték tőlem, igaz-e, hogy Leninnel leve-
lezésben állottam. „Sajnos, ebben a kitüntetésben nem volt részem” – feleltem,
amire nagy tapssal és nevetéssel válaszoltak. Amikor a Horthy-ágensek belém kö-
töztek, az amerikai közönség lehurrogta őket. Turném, amely jól indult meg, ros-
szul végződött, tífuszt kaptam, és kórházba szállítottak. Károlyi hívei, a radikális
magyarok, vállalták a számlákat, s az amerikai orvosok ingyen kezeltek, sőt ope-
ráltak is. Férjem, aki Londonban vizumot kért, hogy mellettem legyen, ezt azzal
a feltétellel kapta meg, hogy tartózkodni fog minden politikai megnyilvánulástól.
Ezután már az ő sikere volt biztosítva, mert ahogy New Yorkba érkezett, radikális
barátai nekiestek a State Departmentnek, amelynek akkor Mr. Hughes volt a
vezetője, és felelősségre vonták, hogy a magyar követ befolyása alatt cselekedett,
vagyis inkább a híres milliárdos Vanderbilt család befolyása alatt, mivel gróf Szé-
chenyi László magyar követ felesége Vanderbilt leány volt. Megindították a sajtó-
kampányt, tiltakozó gyűléseket rendeztek, amelyeken férjem szólanul vett részt.
A lapokban karikatúrák jelentek meg, amelyeken férjemet bekötött szájjal ábrázol-
ták, ilyen képaláírásokkal: „Mi az, amit mondani akar, és amit Horthy követe a
szabad Amerikában a State Department útján belefójt?” A botrány, amit a Ká-
rolyi-eset felidézett, Széchenyi pozíciójába került: el kellett New Yorkot hagynia.

Amikor az Egyesült Államokat elhagytuk, Kanadán keresztül tértünk vissza
Angliába. Az amerikai lapok neves munkatársai velünk utaztak, hogy most végre
a határon – ahol Károlyinak már szabad lesz beszélnie – megkapják a várt interjút.
Meg is kapták. Első mondata mindjárt szállóigévé is vált: „*Most, hogy szabad földön
állok, megmondhatom az igazat.*” Ilyen publicitást még nem kapott Amerikában
senki baloldali idegen. Egy ideig az a szólás járta: „*Elmegyek Kanadába, hogy
megmondhassam az igazat.*” Amerikai szereplésem miatt Horthyék kiadták ellenem
is az elfogató parancsot, és már a cella száma is ki volt részemre jelölve a Mar-
kóban. Azzal is vádoltak, hogy egy anarchista társaságnak voltam tagja. Ez a tár-
saság az „Emberi Jogok Ligája” volt, egy igen jámbor burzsoá egyesület, amelynek
elnöke a polgári liberális magyar eredetű Victor Basch tanár volt.

A 20-as években férjem igen aktívan foglalkozott a Pas de Calais-i bányászok
sorsával. Sokszor ellátogatott Lens-be, Biancourt-ba és Roubai-ba. Ezekre az utakra
sokszor én is elkísértem. A fő probléma ott is a kommunisták és a socialisták
közti harc volt, férjem célja pedig egy egységes munkásfront megteremtése. (Ebben
a munkában főleg Bölöni György és Aranyossi Pál voltak segítségére. A Clarité –
azaz Világosság – csoporttal is szorosan együtt dolgozott, sőt a „Monde” című lapjuk
szerkesztőségének is tagja volt, és így Barbusse-szel, Romain Rolland-nal is állandó
összeköttetésben állt. Ezekre az évekre esett a Sacco és Vanzetti kiszabadításáért

folytatott nemzetközi kampány, amelyben részt vettünk. Erről csak annyit, hogy Sacco és Vanzetti volt az a két olasz munkás, akiket ártatlanul gyilkossággal vádoltak, és akiket Fullard kormányzó, noha tudta, hogy ártatlanok, villamosszékekben kivégeztetett, azért mert anarchistáknak vallották magukat. A híres Muni-eset is nagyon izgatta a nemzetközi közvéleményt. Ez az ember Kaliforniában volt életfogytiglan bebörtönözve, szintén egy el nem követett gyilkosságért. Károlyi, mikor Kaliforniában járt, meg is látogatta Munit, a börtönében, pár hónappal kiszabadulása előtt.)

Nagyon sokat tudnék erről az időről beszélni, a Mussolini-ellenes olasz emigrációról is, amellyel szoros kapcsolatot tartottunk, de – sajnos – ez ennek az előadásnak keretében nem fér el.

1927-ben férjem Bécsbe ment, hogy ott Kun Bélával a parasztpolitikát megtárgyalja. Károlyi és Kun Béla között a viszony nem volt harmonikus. Kun nem viseltetett bizalommal Károlyi iránt, mert attól tartott, hogy Károlyi a kommunista pártban vezető szerepet akar játszani. Ilyesminél pedig semmi sem állott messzebb Károlyitól, akinek csak az a kívánsága volt, hogyha névtelenül is, a munkásmozgalomnak hasznára legyen. (Ausztriában egy osztrák kommunista családnál lakott, amely még a nevét sem ismerte. Két évvel később találkozott Tempelhofban volt háziurával, aki csodálkozására nyakába borult örömeiben, és elbeszélte neki, hogy a temetésén részt vett és őrt állott a koporsója mellett. Az elvtárs abban a meggyőződésben volt, hogy a tanár úr, aki nála lakott, Landler Jenő volt, aki akkoriban halt meg. Ilyen titokban tartották maguk a kommunisták Károlyi összeköttetését a mozgalommal.)

Amikor 1929-ben a Vatikán konkordátumot kötött Mussolinivel, Barbusse tiltakozó nagygyűlést rendezett Berlinben. Férjem ott hosszú beszédben pellengérezte ki a Vatikán hipokrizisét, hogy a pápa 1870 óta most adta fel először azt az elvét, hogy ő az olasz állam foglya, és ezzel Mussolini és a feketeingesek uralmát a pápa megerősítette. Károlyinak nagy sikere volt. Meggyőződése és mély felháborodása olyan hatással volt a közönségre, hogy az ováció, amit kapott, felülmúlta minden eddigi sikerét.

Miután oly sok kellemetlen órát szereztünk az amerikai State Departmentnek, nagy nehézségek árán s az egész amerikai baloldal támogatásával, végre sikerült egyszer szólásszabadságát élvezve is bejutni az Egyesült Államokba. Férjem 1930-ban bejárta az egész észak-amerikai kontinenst, kelettől nyugatig, előadásokat tartva. Felolvasásai nagy vitákat keltek hozzá legközelebb álló polgári hívei közt, mert most tisztán kezdtek látni, hogy maga Károlyi eltért az ún. Károlyi-politikától. Akkoriban történt a szakítás Jászival, Bíróval, Göndörrel, és mivel a kommunisták sem merték támogatni, sőt sok ízben támadták is, magára maradt. A dollárokat, amelyeket előadásaiával szerzett, a baloldali amerikai mozgalmaknak adta, és így a szó szoros értelmében pénz nélkül, éhezve járta útjait. De több komoly és megbízható barátot szerzett magának, főleg a baloldali írók köreiből, például Sinclair Lewis-t, Dreisert, Upton Sinclairt, akik felismerték benne nagy emberi értéket. Egy kaliforniai előadásán, amelyen Upton Sinclair elnökölt, úgy mutatta be Károlyit, hogy bár Károlyi marxistának vallja magát, személyében kivételt jelent Marx tétele alól, hogy a gazdasági helyzet az, ami determinálja az emberek nézeteit és cselekedeteit, mert akkor Károlyinak arisztokratának és földesúrnak kellett volna maradnia.

(1931-ben egy francia lap felszólított minket, hogy vegyünk részt egy Szovjetunióba utazó újságíró-csoportban. Ezt elfogadtuk, és szovjetunióbeli tapasztalataink alapján férjem az agrárkérdésről írt, én pedig a mindennapi életéről és az iskola-rendszerről. – Egyes újságíró kollégáink, mikor a Szovjetunióból visszatértünk Párizsba, begyulladtak, és nem tettek eleget kötelezettségüknek. Így mi helyettesítettük őket, és a különszám nagy része a mi tollunkból került ki. Az idő nem engedi, hogy erről az utunkról részletesen beszéljek.

Mikor 1932 nyarán Sallai, Fürst és Karikás barátjának lefogatásáról értesült, semmi fáradságot nem ismervé, gyér pénzünket erre áldozva, III. osztályon utazik a kánikulában, és éjjeleken át, hogy ismerőseinket Londonban, Párizsban, Svájcban mozgósítsa. Nagyon elkeseredik, amikor Friedrich Adler, a II. Internacionálé vezetője Zürichben megtagadja a segítséget, és Moro-Giafferri, a hírneves francia ügyvéd nem vállalta, hogy Budapestre utazzon. Sikerül Romain Rolland-t megmozgatni, és Longuet [Marx unokája] Budapestre meneszteni az elvtársak védelmére.)

Genfben voltunk a Lac Léman partjain, amikor Hitler Hindenburg kezéből megkapta a hatalmat, azután a Reichstag égése következett, amire a nácioknak szükségük volt, hogy a kommunisták és a baloldaliak ellen meginduljon az üldözés.

A német emigránsok százával ösztönlöttek Párizsba, ahol most Willy Münzenberg vezetése alatt megkezdődött az antihitlerista szervezkedés. Ebben férjem és én is aktív részt vettünk. Willy és Otto Katz bámulatos ügyességgel mindenkit, aki Hit-

ler-ellenes volt (ha különféle okokból is), beszervezett a mozgalomba, az angol lordok és francia hercegnők nem sejtették, hogy a kommunisták voltak a szervezők. Ama nevezetes „Barna könyv” nagy részét, mely Hitler szégyényeségeit adatokkal bizonyította, én hoztam ki Németországból nagy viszontagságok között, amelyekről szintén nincs időm itt beszélni. Összeköttetésben álltam egy földalatti dolgozó elvtársnővel, aki szállította az anyagot. Szerencsém volt, mert ellenére annak, hogy Windischgrätz Lajos herceg, aki megtudta ottlételemet, a Gestapo szolgálatában állván, fel is jelentett gazdáinak, sikerült idejében Berlinből eltűnnöm. (De erről is majd máskor.) Azután megindult a harc Dimitrov kiszabadításáért. Pénzgyűjtések, népgyűlések, a koncentrációs táborokról szóló leleplezések, a német hadsereg felgyverzéséről szóló adatok publikálása: ez volt a munkánk. A hitlerizmus megerősödése, a spanyol polgárháború leverése, a Saar-vidék Németországhoz való csatolása népszavazás útján, a moszkvai perek érthetelensége, a náciizmus támogatása Nyugaton — mindez sötét jövőre mutatott. A párizsi Champs-Élysées-n voltunk, amikor polgári tüntetők vonultak végig rajta, Daladier-t éltetve, amiért Münchenben elárulta szövetségeseit — és akkor megértettük, hogy Franciaországban nem maradhatunk. Ha akkor maradunk, velünk is az történt volna, ami Hitler ellenfeleivel: kiszolgáltattak volna a németeknek.

A háború kitörése már Angliában ért minket. 1941-ben Angliában megindítottuk az „Új Demokratikus Magyarország” mozgalmat, amelyhez a világ minden részéből csatlakoztak az emigrációban élő magyarok. De volt ezenkívül még két más magyar mozgalom is: a Horthy-követség egyes tagjai, akik megtagadták a hazamenetelt, és a szövetségek oldalára állottak. A legfontosabb tagja a diplomatacsoportnak Zsilinszky Antal volt. A másik oldalon voltak a kommunisták, a Londoni Magyar Club volt az ő szervezetük.

A Károlyi-mozgalom — az „Új Demokratikus Magyarország”-ért című — internacionális volt. Az Egyesült Államokban, Dél-Amerikában, Palesztinában, Franciaországban, Algírban, Svájcban szintén megszervezték a szabad magyarokat, akik Károlyihoz csatlakoztak. A mi klubunkba jártak a baloldali angolok, azonkívül a csehek, románok, jugoszlávok. Férjem a dunai népek összefogását propagálta, a Kossuth-féle modernizált dunai Federáció konceptusát, szocialista alapon. Ez a Federáció szívügye volt, és az egész emigrációs években, még hazatérése után is, nem látott más megoldást, a magyar jövőre nézve, mint a középkelet-európai federációt, amely a Duna mentén megtelepedett népekből alakul. Ezek zárt egységben tömörülnének közös vámrendszerrel, hadsereggel és tervezdasággal. Más tereken a különböző nemzetek megőriznék teljes szabadságukat, kulturális, nyelvi stb. különállásukat. Ez nem jelentett volna cordon sanitaire-t — sőt szoros összeműködést a Szovjetunióval. Ezzel a tervvel 47-ben a magyar kormány is egyetértett.

Az új demokratikus Magyarországhoz csatlakozott a külföldön élő emigránsok nagy zöme: New Yorkban Vámbéry Rusztem professzor, Pényes László és Moholy-Nagy festőművész vezetése alatt; Hollywoodban Lugosi Béla vezette a mozgalmat.

Itt meg kell hogy említssem férjem hű és lelkes munkatársát, aki mindenben segítségére volt szervezetünk megszervezésében, és más politikai működésében, Havas Endrét — a tehetséges költőt —, akinek tragikus haláláról a börtönben, a Rákosi-korszak idején, szerencsére férjem sohasem értesült. — A sors megkímélte ettől a talán legfájdalmasabb csapástól.

1943-ban Károlyi megüzente Majszkij nagykövet által a szovjet kormánynak, hogy Moszkvába kívánna utazni, hogy ott a magyar hadifoglyokból, akiket akkor 7000-re becsültek, egy „szabad magyar” csapatot alakítson, amely a felszabadítás-kor bevonulna Budapestre, ahogy De Gaulle bevonult a szövetséges hadseregek előtt Párizsba. Majszkij helyeselte ezt a gondolatot, és átadta az üzenetet. Rákosinak is bejelentették ezt a tervet, de erre válasz nem jött. 1944-ben küldte Károlyi a híres SOS-t, amelyben felszólította honfitársait, hogy csatlakozzanak Tito és Benes felszabadító mozgalomához, és hogy minden lehető módszerrel küzdjenek a német megszálló csapatok ellen. Károlyi hangját hallvány az angol rádióban, a magyar uralkodó osztály tisztában volt azzal, hogy elvesztette a játékot.

Végre 1944-ben megalakult az Angliai Magyar Tanács, amely egyesítette mind a három mozgalmat, és Károlyit választották elnökké. Egy memorandumot küldtek a debreceni magyar kormánynak. Végre lehetséges volt Károlyinak az angol rádió hullámain Magyarországhoz szólania. (Ezt addig Horthy jó barátja, Mac-Carthy tanár gátolta meg.)

Károlyi, akinek a pillanatnyi magyarországi alakuláshoz kevés bizalma volt, nem akart addig hazatérni, amíg őt az összes magyar pártok hivatalosan meg nem hívják. Úgy érezte, hogy a 25 éves Horthy-korszak rágalomhadjárata és háborúvesztése után, egy kisebbség kívánságára hiba volna hazatérnie. Csak ha a választások után az új parlament eltörli az ő ellene megszavazott 1923-as hazaárulási törvénycikket és teljes elégtételt nyújt neki — csak ebben az esetben volt elhatá-

rozva a hazatérésre. 1945 decemberében jött levél Nagy Ferenctől, a Nemzetgyűlés elnökétől, aki arról értesített, hogy az ország fővárosa, Budapest meghívta férjemet képviselőjének, és várják, hogy helyét elfoglalja. Ilyen meghívott képviselők voltak Károlyin kívül Bartók Béla, Vámbéry Ruzssem, Bölöni György. Ugyanakkor a szociáldemokrata párttól is kapott értesítést, amelyben felkérték, hogy térjen haza. 1946 januárjában Bede István, Londonba kinevezett magyar követ hozott levelet Rákosi Mátyástól és Szakasits Árpádtól, megismételve kívánságukat.

Böhm Vilmos is sürgönyözött, hogy az elnökválasztás előtt várják haza, mert minden bizonnyal a köztársaság elnökévé fogják választani. Kommunista oldalról is jött üzenet Bölöni révén, hogy a kommunista párt is az ő elnökségét kívánja. De a kormány részéről még egy szó sem. Így Károlyi a várakozás állásponjtára helyezkedett. Februárban azután Tildyt választották meg elnöknek, akiről mi sohasem hallottunk, csak azt tudtuk, hogy annak idején megszavazta a zsidótörvényt. Végre márciusban bekövetkezett az, amit vártunk. A parlament nemcsak hogy megemissítette a Károlyi-ellenes szégyentörvényt, amely vagyonát elkobozta és hazaárulóvá bélyegezte, hanem az 1946: II. törvénycikkkel egyhangúan és ünnepélyesen törvénybe iktatta Károlyi Mihály történelmi érdemeit, ahogy előtte Kossuth és Rákóczi esetében történt. Ugyanakkor megjött a hivatalos meghívás a kormány részéről is, hogy térjen haza. Rehabilitációja tökéletes volt, de bevárták az elnökválasztást, mielőtt hivatalosan visszahívták volna.

25 éves álom vált valóra. Hányszor beszéltünk róla, hogy hogyan is lesz ez a hazatérés. Tudtuk mindig, hogy másképpen, mint egy erős balrafordulással, ez nem fog megvalósulni. A Károlyi-palota előtt, a mai Károlyi Mihály utcában nagy tömeg várt ránk, és az igazságügyminiszter, Ries István átnyújtotta a kulcsokat, és ezzel a kormány nevében visszaadta a palotát, amelyet Horthyék annak idején elraboltak tőle. Férjem visszaadta a kulcsokat a városnak azzal a kívánsággal, hogy szülőháza munkáskollégiummá váljék.

Annak ellenére, hogy férjem sok olyat tapasztalt a Rákosi-éra alatt, ami aggodalomra adott okot, és amivel nem értett egyet, ismételten mondta, hogy soha, akármi történjék is, az országot nem hagyja el. 1947-ben vállalta el a párizsi követséget, amelyről két év után, amikor 75 éves korát elérte, lemondott, de természetesen azzal a szándékkal, hogy hazatér. Ekkor került sor a Rajk-perre. Hosszú, álmatlan éjszakákon vívódott önmagával, és azon töprengett, hogyan tudná ezt a pert megállítani. Egy pillanatig sem hitte el, koholmánynak tartotta a Rajk elvtárs és társai elleni vádakat, és ebben az értelemben beszélt is Rákosival és Gerővel. Amikor a per anyagában, Rajk ügynevezetű vallomásaiban kézzelfogható valótlanságokat fedezett fel, sürgönyileg kérte, hogy a perben tanúskodhassék. Amikor nem kapott választ, bejelentette szakítását arra az esetre, ha a Rajk-perben nem rendelnek el újrafelvételt. Rajk és társai kivégzése után a szakítás meg is történt. Férjem hazatérésének semmi értelme sem lett volna a „rettegés korszakában”, hisz barátai már nem is merték megközelíteni, tiltakozásait pedig elhallgatták volna. Hallgatása azt a benyomást keltette volna, hogy helyesli a kormány politikáját, hogy Rákosinak és a sztálini módszereknek behódol, hogy helyesli azt a szörnyű elvet, hogy a cél szentesíti az eszközt. Ezért nehezen, csak én tudom, milyen nehezen határozta el magát, hogy külföldön maradjon.

Károlyi tragédiáját nem abban látom, hogy 25 éven keresztül hazájából kiteszítva, hazaárulónak nyilvánítva, vagyonától megfosztva kellett élnie, hogy üldözve egyik országból a másikba kellett szöknie, hogy nélkülözött, hogy rágalmazták. Hiszen hazatért 1946-ban, és teljes elégtételt kapott. Tragédiája abban található, hogy amikor az a rendszer, amelynek életét szentelte, végre megvalósult, ilyen kegyetlenül kellett sok mindenből kiábrándulnia, és hogy a sztálini éra bukását és a XX. kongresszust nem érte meg.

Mindennek ellenére: hitét a szocializmusban nem veszítette el, mert ahogy emlékirataiban írja: „csak hibák, csalódások, vesztett csaták által tanulunk és indulhatunk el újból az igazi úton a szocializmus felé.” De a sors legkegyetlenebb játéka az, hogy a mostani Magyarországot, ahol az igazságtalanságok és törvénytelenések a múlt rossz emlékei, a hatalom visszaélései megszűntek, és amelyben az emberi méltóságot tiszteletben tartják, ahol a nép éle színvonala végre emelkedően van — hogy ezt az új Magyarországot férjem nem tudta megállni. Tudom, hogy 1956 után hazatért volna, hogy részt vegyen a szocializmus felépítésében, s dolgozót volna utolsó lehetéig azért a magyar népért, amelynek sorsa mindig is a legmélyebb szívügye volt.

Tudom, hogy ma itt boldog lett volna. a között a magyar nép között, amelyet annyira szeretett, és amelynek sorsát mindenkori szívében hordozta. Ez szerintem a legfájdalmasabb, és ez Károlyi Mihály igazi tragédiája.

BALÁZS BÉLA ÉLETRAJZA

Balázs Béla ez idő szerint még mindig zárt hagyatékában több kisebb önéletrajzi vázlat maradt fenn, ezek közül az egyiknek gépirásos példánya Balázs saját kezű javításait, kiegészítéseit tartalmazza.

Az életrajz gépirásos alapszövegét — Balázs mintegy húsz, tintával bejegyzett korrekciója nélkül — közzétették már a Filmvilág 1964. június 1-én megjelent számában „Egy nagy pálya emlékezete — Balázs Béla életrajza” címmel (VII. évf. 11. szám, 12—14. lap).

Az utólag hozzáfűzöttek alapján az itt közölt szövegváltozatot kell véglegesnek tekinteni.

Van azonban a Filmvilág közölte szövegben is némi eltérés: az egyik bekezdés két mondatdal bővül, máshol pedig egy felsorolás könyvcímei más sorrendben következnek egymás után.

Ezeket a helyeket jegyzetben tüntetjük fel. Így az olvasó világos képet kap a másik publikációról is.

Balázs Béla utólagos bejegyzéseit a gépirásos szövegbe a közlés kiemelt (kurzív) szöveghelyei érzékeltetik. A kézirat ötletszerű aláhúzásait viszont nem vettük figyelembe.

Ez a dokumentum jó áttekintést ad Balázs Béla életútjáról, ugyanakkor kitűnő kiindulópontul szolgál Balázs el nem készült életrajzához.

Önmagában nem volna különösebb jelentősége ilyen, nyilván alkalmi célra készült, önéletrajzi összefoglalásnak, ha Balázs Béla életútja valamennyire már ismert lenne a magyar olvasóközönség előtt. Ez azonban nincs így.

De tegyük fel, hogy ennek a néhol hevenyészett vázlatnak több érdekes adataival nem először találkozunk. Akkor is sok újat mond az, ahogy Balázs Béla mondja, ahogy ő fogalmazza meg, méghozzá végső megfogalmazásban.

1948 végén vagy 1949 elején vehette papírra, illetve diktálhatta írógépbe; — csakhamar bekövetkezett halálához valóban nagyon közel.

A zárt hagyatéki anyagból az Új Írás 1964 áprilisi és májusi száma között egyegy érdekes és fontos dokumentációt. Ezekhez kapcsolódik ez a harmadik publikáció. Az amazokhoz írt előszó ide is vonatkozatható.

DEMÉNY JÁNOS

Balázs Béla író — 1918-as párttag — született Szegeden 1884-ben. Apja dr. Bauer Simon, tanár, az Akadémia levelező tagja, korán meghalt. Balázs (eredeti neve Bauer Herbert) már 14 éves korában tanítással segített kenyeret keresni tanítónő édesanyjának. Középszkoláit Szegeden fejezte be. A br. Eötvös-kollégium tagjaként végezte a budapesti egyetemen a filozófiai fakultást. Ezekben az években barátkozott össze Kodály Zoltánnal, Bartók Bélával, Lukács Györggyel. Ösztöndíjjal tanulmányúton volt Berlinben, Bécsben, Párizsban. Azután doktorátust és tanári vizsgát tett. Tanárkodott is. Budapesten 1903-tól 1918-ig a Fővárosi Pedagógiai Könyvtár könyvtárosa. Közben külföldön, Párizsban és Olaszországban töltött hosszabb időket.

Ady, Babits és Balázs Béla együtt léptek fel először a nagyváradi „Holnap” című lírai antológiában, még a „Nyugat” megjelenése előtt. Balázs azután a „Nyugat” munkatársa lett, annak első számától kezdve. Műveinek jó része ott jelent meg először, és első könyvei: „A vándor énekel” (versek), „Misztériumok” (egyfelvonásosok). — 1909-ben mutatta be a Nemzeti Színház „Doktor Szépal Margit” című első drámáját (Somlay és Márkus Emíliaval). Azután sorra jelentek meg verses-, mesés-, novelláskötetei — értekezések és színművek. Ő volt Bartók Béla és Kodály Zoltán egyetlen fegyvertársa az írók között. Ő írta Bartók Béla és Kodály Zoltán szövegeit.

1914-ben önként jelentkezett katonának és a frontra. Ennek az idealista etikából folyó eltévelyedésének magyarázatát megírta a „Lélek a háborúban” című hadinaplójában. De ebben az *antiszovinizista* könyvben jelentkezik először az akkor még idealista-metafizikus írónak feleszmélése a szociális valóságra és határozott internacionalizmusa, melyért akkor meg is támadták.

Soha semmilyen pártnak tagja 1918-ig nem volt. Mivel apja fontos szabadkőműves volt, megpróbálták Balázs Bélát is szabadkőművesnek beszervezni. De Balázs ösztönös ellenszenvvel visszautasított minden polgári egyesület és egyesületet. A Társadalomtudományi Társaságot is. Az októberi őszirozsás forradalom napjaiban munkára jelentkezett a Nemzeti Tanácsnál. De rögtön visszavonult, amint kormány lett belőle.

Viszont, mikor Budapesten megjelent az orosz kommunisták első emisszáriusa, dr. Weissbrod, a vöröskeresztes orvos, az Balázsék lakásán tartotta illegális összejöveteleit. (Akkori felesége, dr. Hajós Edith oroszul beszélt.) Mikor a Károlyi-kormány megverette és lecsukatta a magyar kommunista vezetők egy részét, az illegálisok közül Szamuely Tibort, Stern Jolánt, Hevesi mérnököt Balázs Béla bújította részben saját lakásán, részben barátainál. (Hevesi Balázs mostani feleségénél rejtőzött, Szamuely dr. Spitz Renénél, Balázs egy barátjánál.)

A Tanácskormány kikiáltásának első napjától fogva a kultusznépbiztosságon dolgozott, mint a művészeti és irodalmi főosztály vezetője. (A színházak intendánsa és az írói direktórium elnöke volt.)

Májusban, mikor a Vörös Hadsereg helyzete veszélyessé lett, a frontra jelentkezett, és a fronton harcolt, mint sorkatona. Előbb Antal Márk útegében, azután a Verbőczy-zászlóaljban. Rakamaznál volt az utolsó napig.

Csak decemberben sikerült feleségével (Hamvassy Anna Lukács György népbiztos mellett mint a népbiztosság politikai titkára dolgozott) Bécsbe menekülnie, ahol rögtön jelentkezett a magyar kommunista párt központi bizottságánál. *Feleségét felvették a pártba, de őt csak mint szimpatizálót. Az oka ismeretlen és érthetetlen.* 1921 végéig Reichenauban és Hinterbrühlben lakott, ahol felesége dolgozott mint a „Mittelstandserholungsheim” vezetője. Ott tanult meg Balázs Béla németül írni.

Az első éveken még magyarul írt a „Bécsi Magyar Újság”-ba. *Cikkeket küldött Lukács György közvetítésével az akkor Pesten megjelenő lapunkba, a „100%”-ba.* Magyar verskötetben adta ki első emigráns forradalmi verseit is. (Férfiének.) Azután a „Der Tag” című baloldali polgári-intellektuel lap tárcaírója, a film- és színházi kritikusa lett. Sok németül írt könyve jelent meg. Gyermekmeséi — Filmelmélete: „Der sichtbare Mensch”, melyet tizenegy nyelvre fordítottak le (oroszlra kétszer is), Novellái. Darabjait játszották.

Bécsben a magyar mozgalomban részt vett mint előadó az ifjúmunkásoknál. (Vita Kassák akkori futurizmusa ellen!) Szavalkókrusokat írt és tanított be a magyar agit.-prop.-nak. Az osztrák agit.-prop.-nak is ő írta darabjait. *Súlyos illegális küldetésben is volt Szófiában, melyet sikeresen végzett el.* (Erre vonatkozólag Gábor Andor és Lukács György elvtársak tudnak felvilágosítást adni.)

Mint írónak, polgári körökben is nagy sikere volt. Az osztrák Pen-Club alapítótagjai közé választották. Bécs városától illetőséget és polgárságot kapott irodalmi munkássága elismeréseként.

Mivel Balázs a „Tag” polgári lapban is kommunista szellemben írt, végül egy cikke miatt felmondtak neki, és Bécsben nem merték többé alkalmazni. 1927-ben Berlinbe költözött. Ott főképpen filmírással és rendezéssel foglalkozott és világhírré tett szert. De több könyve (regények, darabok) is megjelent. *Játszották a színházak. Ossietzky „Weltbühne”-jének volt állandó munkatársa (főképpen színikritikusa). Moszkvai megbízásból szovjet könyvekről írt kritikákat német polgári lapokba.*

1927–29-ig az „Arbeiter-Theaterbund Deutschlands” egész országos szervezetének művészi vezetője volt. (Elnöke volt Arthur Pieck.) Ez a kommunista vezetés alatt álló hatalmas munkásszínházi szervezet olyan fontos politikai erő lett, hogy hamarabb tiltották be, mint a német kommunista pártot. Betiltása után Balázs illegálisan tovább vezette a „Ketzer” című játékcsoportját illegális előadásait. 1928-ban Csehszlovákiában járt, hogy ott forradalmi munkásszínháziakat szervezzen meg. Losoncon letartóztatták és kitoloncolták. *Ez a prágai parlamentben interpelláció tárgya is volt.*

Közben Balázs Béla volt megbízva, hogy az akkori szovjet filmek német feliratait és átvágását a nyugati piac számára készítse el. (Eisenstein, Pudovkin, Dovstschenko, Turkin, Barnet filmjei.)

A német „Volksfilmverband” egyik alapítója volt. Ennek a kommunisták által szervezett filmközönség-szervezetnek készítette régi Ufa filmhíradókból átvágott, nevezetessé lett forradalmi híradóit. Előadó körutakon és cikkekben propagálta a szovjet filmet.

Ő írta moszkvai megbízásból a németül megjelent orosz könyvekről a polgári lapokba a kritikákat, mert Balázs cikkeit ott is szívesen látták. Annak ellenére, hogy pl. „Hans Urian geht nach Brot” című gyerekdarabja bemutatója alkalmából (Theater am Schiffbauerdamm) „Kommunistische Kinderverhetzung” címen cikkeztek a polgári lapok. *Írói tekintélyénél fogva, mégis közölték cikkeit a baloldali polgári lapok.*

1931-ben meghívták a moszkvai Filmakadémia tanárának. Azóta a Szovjetunióban élt és dolgozott. Filmjeit is, színdarabjait is játszották, és könyvei megjelentek orosz nyelven. (Balázs Bélának egyedül több orosz nyelvű könyve jelent meg, mint a többi magyar emigránsnak együttvéve.) Legnépszerűbbek lettek ifjúsági könyvei. „Karl Brunner” című ifjúsági regénye (Kárcsi kalandjai) harmadik kiadása mint az „iskolakönyvtár” kiadványa jelent meg, tehát 275 000 példányos kiadásban. Mivel ez nemcsak oroszul, hanem ukránul, kazahul és más nemzetiségi nyelveken is megjelent, tehát összesen két és fél millió példányban volt a Szovjetunióban elterjedve. „Lulu és Beata” című darabja „Egi és földi szerelem” címen Leningrádban a nagy drámai színházban rendkívüli sikerrel ment sokáig. És más városokban is.

1945-ben jött haza. Budapestten rögtön munkába állt. Megjelent „A z én u t a m” összegyűjtött versei. Az „I g a z i é g s z í n k é k” gyermekmeséi. „Á l m o d ó i f j ú s á g” című regénye. „F i l m k u l t ú r a” című elméleti könyve. Sajtó alatt van „V é r a h a t á r o n”, „K á r c s i k a l a n d j a i” és „M i k o r K á r c s i b ó l K á r o l y l e t t” ifjúsági regényei.* Játszották „B o s z o r k a n y t á n c” című partizán

darabját a Belvárosi Színházban 83-szor. „Mozart” darabját a Vígszínházban 72-szer. „Cinka Panna balladája” az Operában nem volt siker. De filmben a „Valahol Európában” című Radványi-film könyve az ő munkája, és annak művészi vezetésében is nagy része volt.

Mint pártmunkát, sok előadást tartott és tart pártszervezetekben, színházakban, a Szovjet–Magyar Társaság különböző estéin és előadásain, akadémiákon, tanfolyamokon. Tanára a Színiakadémia filmosztályának és a filmszakszervezet továbbképző elnöke – valamint az alakuló Filmtudományi Intézet elnöke és az ifjúsági filmgyártó csoport művészi vezetője.

1946 óta meghívásra sokat utazik külföldi előadó utakra *nagyon* nagy sikerrel. Az *amerikai filmimperializmus elleni nemzetközi ellenállás ökörfüle szerveződött*. Azonkívül tanít a varsói, prágai és római filmfőiskolákon. Szlovákiában egy nagy film megírását és művészi vezetését bízták rá. Könyvei sok nyelven jelennek meg. A „Filmkultúra” című kilenc nyelven.

Jelenleg életregénye második részének megírásán és művészetfilozófiai munkái összeállításán dolgozik. *Megbízást kapott egy nagy Dózsa-film megírására*. Meghívásra hetenként legalább három előadást tart. Tanár a Színiakadémián, és elnök és tanár a szak szervezeti továbbképző iskolán. Vezet a Filmtudományi Intézetet és forgatókönyvet ír.

Ezért a munkásságáért Magyarországon sem díjat, sem kitüntetést soha nem kapott.

Buday György fametszete. Montaigne.
Az *Esszék új angol fordításának* címlapja.
Az *Oxfordi Egyetemi Nyomda* kiadása, 1963.

RADNÓTI MIKLÓS TRÉFÁS VERSEI KÖZÜL

Készül Radnóti Miklós műveinek kritikái kiadása. Ezért gondoltam arra, hogy néhány ismeretlen, kedvesen-csúfolkodó versét közreadom. Ismeretlenek, személyes jellegük miatt annyira a magaménak tudtam, hogy még baráti körben sem sokat beszéltünk róla; nem adtam ki a kezemből. Az illendő szemérem is így kívánta ezt. Azt hiszem, most már — a teljes kiadás érdekében is — közreadhatom játékos kedvének ezeket az alkotásait, a személyes vonatkozások ellenére is. Sok magyarra nincs szükség e versekhez: egy verse házassági évfordulónkra készült, egy másik a karácsonyi ajándék mellé, s a többi születésnapomra. Ez utóbbiak szándékkal ismétlődő ötlete az volt, hogy nem érem utol, hiába, ő marad az öregebb. 1942-ben írta az utolsó ilyen tréfás versét; közöltem már azt az 1943-ból való levelet, amelyben kimentí a születésnapra vers elmaradását. (Tiszatáj, 1964. novemberi szám.) 1944-ben már mentségre sem volt szükség. Nem, nem értem utol többé.

1

GYULÁNAK!

*Hát szaporázol már, kedves kisöcsém, de hiába,
Ebben az évben is én! — én leszek az öregebb!
Könyvecskét adok im, F. sándori¹ bőrbe kötöttet,
S hogy ne siránkozz itt, képes a, — fényes a könyv.*

*

*Fancsika és Miklós üzen ezzel a csöppnyi papírral,
Azt üzenik, hogy „gyógy”, élj vígan és szaporodj!
Ronda világunkat moly rágja ki ott, ahol éri,
Dolgozz csak szaporán, hogy gyarapodjon a mű!*

1938. március 24.

2

4:1²

*Akiknek hajzata a sok csatától már kuszált:
vén ember és vénecske asszonya
köszöntik im a táncos³-etnológus ifjú párt.*

*S lám-lám, ha már így elmaradt a díszebéd,
kutasd te süldő férj a kéz szokásait⁴
s táncold el néki nej egy röpke jegyzetét.*

¹ Frankl Sándorra utal, aki kedves barátunk és könyvkötőnk volt. Párisban tanult s Miklósék lakása közelében volt a műhelye. 1944 telén ölték meg a nyilasok. Radnótiról Bálint Györgyről szólva sokan emlékeztek már Frankl Sándorra: egy egész irodalmi, művészi kör találkozóhelye volt az a kis műhely, meg kellene írni a történetét. A kötetke, amelyet ajándékba kaptam, megvan még ma is: *Les chefs-d'oeuvre des primitifs flamands*, Paris, 1908.

² A vers címe 4:1 s melléte kis rajz — egy füstölgő gőzös és a jól megragozott ladik a hullámokon. A 4:1 közös házassági évfordulónkra utal, mind a ketten augusztus 11-én kötöttünk házasságot, csakhogy mi ebben is lemaradtunk, az első évfordulónkat köszöntötte ez a vers.

³ Feleségem a Szentpál-Rabinovszky Márius mozgásművészeti iskolának volt tanítványa, majd akkor már tanára.

⁴ „A szerelem Ajak-on a házasságotig”, a Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára, IV. 24., Szeged, 1935. c. tanulmányomra emlékeztet, ezt az írást nagyon kedvelte s ugyanakkor sokat ugratott is vele.

Négy év az egynél több a jóból és alig
s közelse mindegy, mennyi volt a jó,
az első éves házasság még kis ladik
s míg én ladom, te ladsz és ő ladik,⁵
csak lassan lesz belőle méltó gőzhajó.

De már pirulni kezd az égi kék,
pihenjete ti elsőfű csikók,
dajkálva üdvözölnek mindkettőtöket

a vén Radnótiék.

[1939. aug. 11.]

3

Megboldogult az Ūrban
Heine.
Kárhozat jusson néki, de
hely ne
a Reischdeutsche Literatúrban

Miért? Mert megholt?
Zsidó volt!
Zsidó volt?
Heine?
Ejnye. Ejnye!

A gyerek kérdez:

Gyulának — Miklós
szeretettel
1939. Karácsony⁶

4

Lám az idén Gyula majd megelőztél kis híja engem,
Én még 31 se vagyok, de Te már teli 30!
Tudnék meglepetést, igazit, de hiába, a Führer
Még nem akar, nem akar, mi'csináljak, nem feketül el!
S itt ez a rímbe futó kicsi hexameter se segíthet,
Hát csak e disszimilánst adom íme ma. Itt ez a Dürer.⁷
1940. március 24. Miklós

5

Hiába lépdelsz egyre felnött korod felé,
kavicsot gyűjtsz Te most is,⁸ mint mézet zsöngé mész,
s a szoknyák közt úgy térülsz-fordulsz, mint egy gyerek,
pedig embonpointod már lassan szép kerek.
Bizony, bizony a lelkünk, az ifjú még Gyulám,
de habtestünkön minden évünk nagyot gyur ám

⁵ Szerette a tréfás szócsavarásokat, a képtelen „igeragozásokat” (pl. én eklek, te keregsz, 6 gyeleg stb.), a különös neveket (Kípkop Pál, Kovácsmester), valósággal gyűjtötte a nyelvi játékoknak ezeket a formáit. A groteszk iránti vonzódása ebben is megnyilvánult s ugyanakkor ebben is a nyelv teremtő lehetőségeit figyelte.

⁶ Az Insel Verlag kiadta egykötetes Heine-t kaptuk akkor, 1939 karácsonyán Miklóséktól. A karácsonyi stb. ajándékozás szokását nagyon szerette, s a legnehezebb időkben is mindig figyelmes szeretettel gondolt barátaira.

⁷ Wilhelm Waetzold: Dürer und seine Zeit, Wien, 1935. Mindketten szerettük a Phaidon Verlag művészeti kiadványait, általában a művészettörténeti, stílustörténeti monográfiákat. A neve után tréfás kis önkarikatúrát rajzolt.

⁸ A szép formájú kavicsok gyűjtése akkoriban játékos szokásom volt — ezt csúfolgatta.

s kacsintok mégis én, mert tudom minden hiába,
nem vénülünk mi már, mert ügyetlen volt a bába,
megnyomta egy kényeske helyén akkor fejünk
s ez felment minket attól, hogy felnőttek legyünk
s bár minden évvel munkád tudósi becse nő,
én mégis így köszöntlek: szerbusz, te csecsemő!

1941. március 24-én.⁹

6

SZÜLETÉSNAPI ECLOGÁCSKA

1942. március 24.

Ajnye Gyulám, az idén születéseddél de siattél,
én 33 vagyok és holnap Te is anyyi;
Szép szám, raccsolván különös becse is van e számnak,
egyszeri jó Agenor fia is . . . de hisz ismered ezt Te;
anyyi vagy és nem több! mondd csak „tatonának” a postást!

Hát utolértél most Gyula, bár hat hétre csak éppen,
aztán elszaladok s futhatsz egy évig utánam.
Könnyebben szaladok, poggyászként egy kicsi Naptár¹⁰
lóg ki zsebemből, míg Te a kétkötetes fene súlyos
Népművészetedet külön úgy gurítod teherautón.¹¹

Mégis az ifjú csak én lehetek, vénit a tekintély
s véglegesen lemaradsz, ha idén már prof leszel ott lenn.¹²
Hát lemaradsz, lemaradsz, eleget povedáltam, elég is,
légy vén, légy atya, légy atyamester igaz Magyarország
földjén s éljünk itt szabadon, kutakodva sokáig!

„Kissé föllengzős ez a sor Mikecem, no de mégis . . .”

Jól van no, ne röhögj, hiszen abbahagyom, csak
ölellek!

⁹ Egy tréfás angol levelezőlapra írta versét; a címzés a következő volt: Nagyságos és szépreményű dr. Ortutay Gyula író, főszerkesztő, egyetemi magántanár, Radnóti barátja, ünnepelt újszülött, Zsuzsa férje úrnak Loco Benczúr utcai bölcsőde. Személyesen kézbesítve a címzettnek.

¹⁰ A Naptár c. versciklusára utal.

¹¹ Ekkoriban, 1941 telén, jelent meg A magyar népművészet, I–II. c. munkám.

¹² „ott lenn”: Kolozsvár; akkor folytak a „nagy harcok” a kolozsvári egyetem néprajzi tanszékéért. Barátaim nagyon reménykedtek abban, hogy a tanszékect én kapom meg.

KRITIKA

IRODALMUNK HÚSZ ÉVE — KÉT ANTOLOGIA TÜKRÉBEN

A MEGNÖTT ÉLET — TAVASZ MAGYARORSZÁGON

Felszabadulásunk 20. évfordulója alkalmából reprezentatív prózai és lírai antológiát jelentetett meg a Szépirodalmi Könyvkiadó — előbbit *Illés* Endre, utóbbit *Illés* Lajos válogatásában és szerkesztésében. Egy-egy ilyen kiadvány kapcsán a megközelíteni kívánt cél első pillantásra is nyilvánvaló: annak szándéka, hogy bemutassuk líránk és szépprózánk fejlődésének elmúlt húsz esztendejét, méghozzá olyképpen, hogy az ebben az időszakban született írásokból való válogatás tükré legyen a szocialista fejlődés útjára lépett Magyarországon bekövetkezett történelmi jelentőségű változásoknak, színvonala reprezentálja mai irodalmunk eddig elért eredményeit, ugyanakkor a kiválasztott művek méltón és egyértelműen valljanak alkotójuk tehetségéről, életművéről.

A válogatási szempont persze eleve meghatároz, követelményei és a rendelkezésre álló lehetőségek szükségszerűen korlátok közé szorítanak. Ezért nem is lehet egyértelmű *igennel* vagy *nemmel* felelni arra a kérdésre, vajon a két antológia maradéktalanul megfelel-e a fentebb vázolt szempontoknak. Igazságtalanság lenne számon kérni egyiktől is, másiktól is olyan tablószerű teljességet, mely nem lehetett célja — hiszen akárhogy is nézzük, e válogatások mégiscsak a felszabadulás jegyében készültek: helyes és szükséges elv szerint került tehát sor arra a „szűkítésre”, mely — nem tekintve feladatának a minden részletre figyelmet fordító teljességet — a válogatói érdeklődést a hazánk felszabadulás utáni fejlődésének nagy ember-erkölcsi, társadalmi-politikai kérdéseit tendenciájukban egyértelműen (vagy legalábbis megközelítő egyértelműséggel) tükröző-ábrázoló írások felé fordította. Így kétségkívül elvesztődött valami a „réven” — talán kevésbé mutatkozik meg e két antológia tükrében irodalmunk kétségektől, tévelygésektől, belharcoctól is barázdált mai arca, az ellentmondások kicsit „lekerekítődnek”, a zökkenők, az ellankadások, a buktatók, kudarcok és tévedések fájó emlékei és vitatott dokumentumai ténylegesen és hatásaikban is háttérbe szorulnak, elmaradnak. Viszont ennek következtében visszanyerődött a „vámon” annak lehetősége, hogy mai irodalmunk szocialista vagy a szocializmus irányába mutató erővonalai — és akárhogy is vesszük, mégis csak ezek a fő erővonalak! — piasztikusan, nyomon követhetően kirajzolóddjanak. (Bár hisszük, hogy egy, a problematikusságtól kevésbé tartózkodó szerkesztési koncepció nem torzította volna el, inkább markánsabbá, erőteljesebbé tette volna ezt a tendenciát, mely talán még összehatásában is erősödött volna.)

Mindenesetre: e két kötet olvastán bizonyos elégedettség keríti hatalmába az embert — úgy érzi, az antológiák jelentős műveket, jelentős irodalmat közvetítenek. (Noha az antológia sajátos szerkezeti atmoszférájában az öntörvényű írások sorából egyik-másik új fényt kapva kiemelkedik, másutt, más helyen eddig nyilvánvalóvá nem tűnt új, „saját értékeket” mutat; egyes művek viszont ebben az elemben tehetetlenségi nyomatékokat kapnak, elhalványulnak, néha el is jelentéktelenednek.) Ismerve az egyes művek keletkezési — megjelenési — idejét, szertefoszlani látszik (s ehhez ez a két antológia feltétlenül hozzásegít) az a magát makacsul megújító és újra szülő legenda, hogy szocialista fejlődésünk személyi kultusszal terhelt, tehát irodalmunkban sematikusnak bélyegzett időszakában egyáltalán nem születtek értékes, a valóságot sokoldalúan megközelítő, elemző és ábrázoló, időálló alkotások. E két kötet is tanú rá: igenis születtek. Mint ahogy tanú sok más dologra is. Szinte dokumentatív erővel mutatja meg, mint teljesegett ki irodalmunk néhány

„nagy öregjének”, valamint a húszas, harmincas években tollat fogott derékhadának munkássága a felszabadulást követő húsz esztendőben. Korszakos nekifutásokról, új virágzásról, maradandó művekről vallanak e kötetek. De vallanak a fiatalabbakról és a fiatalokról is. Azokról a tehetségekről, akik szemünk láttára nőttek jelentős vagy sokat ígérő alkotókká. Eddigi pályájuk, életútjuk, műveik bizonyosságai annak, hogy a felszabadulással megváltozott, a szocialista fejlődés útjára lépett társadalmi rendünk körülményeiben milyen beláthatatlan távlatú és perspektívájú fejlődés lehetőségei nyíltak meg irodalmunk előtt — impulzust adva egy új nemzedéknek a kiteljesedésre, jelentős művek alkotására. Műveik olvastán nyilvánvaló a felismerés: ezer szállal kötődnek új rendünkhöz, nélküle nem virágozhatnának, nem fejlődhetnének.

Végigtekintve mindezekben, az olvasó — aki nem kritikus — akaratlanul is összegezésre kényszerül. E két antológia anyagának ismeretében tovább erősödött az a meggyőződése, hogy irodalmunk felmérhetetlenül nagy utat tett meg az elmúlt húsz esztendőben. Tudatosultak, s mind szélesebb teret kapnak benne a szocialista tendenciák, fejlődése jó irányú. Összességében méltó a megbecsülésre, s jelentősebb egyedeiben a maradandóságra.

És még valami: az antológiában közlőtekből egész sor mű már áttörte az irodalmi „belvilág” korlátait. Tucatnyi elbeszélést említhetnénk, melyből — némelyikből nem is rossz — film lett; a versek tömegéből sok-sok olyannyira „közkinccsé” lett, mint klasszikusaink ismert és mindig emlegetett alkotásai — szinte részévé és formálójává válva a közízlésnek és -gondolkodásnak. Ha elgondoljuk, nagy dolog ez, tán még értékmérőnek is beillik, már ami irodalmunk egészét és tömeghatását illeti.

*

De az eredményekkel kapcsolatos örömünk sem feledtetheti velünk azokat a fogyatékoságokat, melyekről e két antológiáról szólva, mégiscsak számot kell adnunk.

Első annak a sorrendiség meghatározásával összefüggő szerkesztői óvatosságnak a kifogásolása, mely születési évük „sorszámá” szerint sorakoztatta fel az alkotókat: (még arra is ügyelve, ha esetleg két alkotó ugyanazon évben látta meg a napvilágot, ne az esetlegesség vagy más valami, hanem az ábécé döntse el, ki következzen előbb, s ki utána.) Furcsálljuk ezt — bár a módszer gyakorlatában mind nagyobb teret hódít nálunk —, hiszen senki nem állítja, hogy a születési dátum egyben művészi datálást is jelent, hogy eleve predestinál, pláne azt, hogy rangsorolást jelentene. S mert nem jelent, így a segítségével kialakított alkotói sorrend sem lehet alkalmas arra, hogy bizonyos rokonságok, rezonanciák vagy egymással felelő életművek kimutatódjanak, plasztikussá váljanak, tehát tendenciáiban is érzékeltetni lehessen irodalmunk sokoldalú, formában, látásmódban és egyes szemléleti elemekben egymással nemegyszer vitakozó összetevőit.

Kérdéses, vajon — a legkorábbi születés jogán kívül — indokolt, pontosabban: szerencsés, helyes volt-e a prózai gyűjteményt *Barta Lajos*, különösen pedig a lírai gyűjteményt *Heltai Jenő* verseivel kezdeni? Elvégre a szerkesztői-válogatói gyakorlat napjainkban is megkülönböztetett jelentőséget tulajdonít az úgynevezett „kötetnyitó” műveknek — kiválasztásuk gondosságát szokta jelezni, hogy mintegy bevezetőnek, vagy mondjuk így: összegezőnek szánják őket, arra alkalmasnak és hivatottnak, hogy megüssék (nemcsak mondanivalóban, hanem értékben és jelentőségben is) azt az alaphangot, mely aztán végigzeng az egész gyűjteményen. A kötetek anyagának ismeretében állítható: szerencsésebb kezdésre is nyílt volna lehetőség.

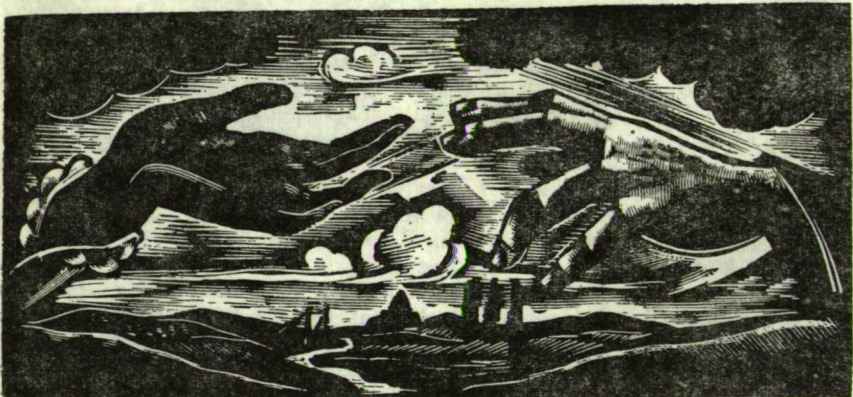
Mindez persze az alapelv következménye. Nehezebb, bonyolultabb — tán még heves, ellenkező vitákra is okot adó —, de mindeme nehézségek és buktatók ellenére is hasznosabb, többet mondóbb lett volna érték és rokonság szerint, tehát tendenciózusan csoportosítani a bemutatott szerzőket — mintegy impulzust adva ezzel a csoportosítással az irodalommal nem hivatásszerűen foglalkozó olvasónak is arra, hogy megkísérelje az önmagának indokolt, de a realitással sem ellenkező értékrend kialakítását. Ismételjük, az olvasónak, aki azért egy kissé magára hagyottan és irányítatlanul kénytelen tallózni ebben az „időrendben”, mindössze arra a bevallott szerkesztői szándéokra hagyatkozva, mely az antológia összeállításakor az egyes alkotók esetében jelentős és jellemző művek kiválasztására törekedett.

Sok esetben ez sikerült is. Különösen a lírikusok esetében, amikor – általában – több vers közlésére nyílt lehetőség, de kérdőjelek itt is, ott is akadnak. Különösen az egy verssel szereplő költőknél merülnek fel kínzó gondok olykor: miért éppen a közölt alkotásra esett a választás? Hiszen e „kitüntetett helyzetben” sokszor egészen más fényt és jelentőséget kap egy-egy mű, s nemegyszer elbizonytalanodik az olvasó, amikor arra kényszerül, hogy felmérje, vajon a választott vers mennyit árul el alkotója életművéből; mit nagyít fel, mit hallgat el, s miféle „képtorzításnak” lehet okozója? A prózisták valamennyien egy-egy alkotásukkal szerepelnek, s itt talán még nagyobb lehetett a gond, sikerül-e egyetlen írással közvetíteni, érzékeltetni az alkotói életmű sajátosságait és értékeit? Sok esetben sikerült – különösen, ha figyelembe vesszük a választás objektív nehézségeit: telitalálatokra is van tanúbizonyság. De kétségek is felfmerülnek. Vajon például *Thury Zsuzsa A legszebb ajándék*-a alkalmas-e arra, hogy szerzője legjobb érényeiről valljon? Talán a méltán népszerű és dicsért *Simon Menyhért* születése helyett sem ártott volna egy olyan *Déry*-írást választani, amely a déryi életműnek nemcsak a színvonalát, hanem bonyolultságát és összetettségét is dokumentálja, méghozzá több és áttételesebb síkon. Kétségeink vannak afelől is, hogy a legfiatalabb nemzedék képviselői (többek között: *Csurka István, Kamondy László, Gerelyes Endre, Moldova György*) legsikerültebb és bontakozó írásművészetük már kirajzolódó jegyeire legjellemzőbb írásaikkal kaptak helyet.

Szót érdemel viszont az arányok kérdése. Mintha az antológiák szerkesztői kissé félték volna az egy-két könyves fiatal alkotók szerepeltetésétől, akik ugyan a kísérletezés, a forrongás állapotában vannak még, de munkásságuk, hatásuk ennek ellenére sem jelentéktelen. Szerepük, rangjuk, helyük van irodalmi életünkben. A szerkesztői szándék nyilván az volt, elégedjünk meg e nemzedék néhány jellegzetes képviselőjének bemutatásával. S noha tudjuk, a terjedelem is határt szabott sok mindennek, mégis sajnáljuk, hogy többek között például *Hárs György, Baranyi Ferenc, Buda Ferenc, Soós Zoltán* versei nem kaptak helyet a kötetben. Mint ahogy szívesen olvastuk volna a prózaírók közül egy-egy sikerült írását (mert van ilyen!) *Baráth Lajosnak, Végh Antalnak, Sipkay Barnának, Jávor Ottónak*. Hisszük, legjobb műveik közlése színesebbé, sokoldalúbbá tette volna az irodalmunkról rajzolt képet. S hogy ne csak róluk szóljunk, fájjaljuk, hogy az idősebbek közül sem a lírikusok, sem a prózaírók között nem kapott helyet *Bóka László*, a debreceni *Kis Tamás*, a prózaírók között *Keszi Imre, Bárány Tamás*, a nagy népszerűségű és olvasottságú *Berkesi András*, vagy az eredeti tehetségű *Timár Máté*.

Végezetül még egy dolog: nem ártott volna a kötetek végén közölni az egyes költők-írók legfontosabb biográfiai adatait. Nagy példányszámú, ünnepi kiadványokról van szó, melyek nyilván széles körben találnak majd olvasottságra. A kortársi magyar irodalommal való ismerkedést könnyíthette volna meg az a néhány sor, mely utal az alkotók életének, munkásságának főbb mozzanataira, s esetleg talán egy-két találó mondattal még életművük jellegzetességeit is megkísérelte volna felvázolni. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1965.*)

PAPP ZOLTÁN

Buday György fametszete

IRÁNYZATOK

A MAI POLGÁRI FILOZÓFIÁBAN

MÁRKUS GYÖRGY ÉS TORDAI GÁBOR TANULMÁNYKÖTETE

Az utóbbi két évtized során, de különösen az ötvenes évek elejétől kezdve filozófiatörténészeink meglehetősen keveset foglalkoztak a polgári filozófia Marx fellépése utáni, vagyis a marxizmussal párhuzamosan létező, nagyjából egy évszázadot kitevő s ráadásul igen sok ideológiai problémát magában foglaló szakaszával. Lukács György *A polgári filozófia válsága* c. tanulmánykötetén, illetve az irracionáliszmus történetét feldolgozó *Az ész trónfosztása* c. szintézisének kívül — a negyvenes évek végét és a legújabb néhány esztendőét leszámítva — még számottevő részlettanulmány sem igen látott napvilágot. Ez a ma már kissé különösnek tűnő helyzet annak a lényegében helyes megállapításnak merov értelmezéséből, helytelen gyakorlati alkalmazásából fakad, amely szerint a polgárság csak a kapitalizmus felfelé ívelő periódusában hozott létre lényeges kérdéseket felvető és — történetileg nézve — megoldásait tekintve is nagy filozófiát; a polgári társadalom válságának eredményeként alakult ki és került az élre a marxizmus, a 48-as forradalmak lezajlása óta állandóan csak hanyatló kapitalizmus egész ideológiája, így filozófiája is csak részletekkel, álproblémákkal bajlódik, figyelemre méltó újat nem produkál. Kulturális életünkben jelentkeztek ugyan a polgári gondolkodás hatásaira utaló, nemegyszer igen veszélyes tünetek, de ezek sem inspirálták kutatóinkat a polgári filozófia behatóbb vizsgálatára, általában beérték e filozófia dekadens jellegének hangoztatásával és üres általánosságok szintjén mozgó elítélésével. A további befolyásnak azonban korántsem ez vetett gátat, hanem a különféle — kiadói politikában és egyéb területeken megnyilvánuló — adminisztratív intézkedések nem kis száma.

A legutóbbi évek kulturális fejlődése, elsősorban a marxizmus eszmei offenzívájának megindulása, implicite ugyan, de felvetette a polgári filozófiához való viszonyulásunk kérdését, sőt sürgette a probléma eddignél jobb megoldását is. Ez az offenzíva ugyanis csak akkor lehet igazán eredményes, csak abban az esetben szoríthatja ki pozícióiból a polgári filozófiát, ha beható elemzésre támaszkodva mutatja ki gyengéit, alapvető tételeinek tarthatatlanságát, a mar-

xizmussal szembeni minőségi alacsonyabbrendűségét. A sokoldalú és valóban tudományos elemzés ugyanakkor magában hordja annak lehetőségét is, hogy e filozófia bizonyos pozitívumait, helyes részáltalánosításait a szükséges módosítás után felhasználjuk. Mert nagyon figyelemre méltó dologra utalt Garaudy, mikor ezt írta: „A kommunista szakember, bármi is legyen a szakmája, nem lehet elégedett, hanem teljesíti kettős feladatát: egyrészt szüntelenül le kell lepleznie azokat a hamisításokat és akadályokat, amelyeket a burzsoázia osztályideológiája állít a kutató elé; másrészt állandó feladata, hogy még a legelvetemültebb ellenségénél, a leginkább misztifikált és misztifikáló kutatónál is feltárja a legkisebb igaz részt is, hogy ezeket a felfedezéseket megszabadítsa az elidegenedett formáktól, amelyekben azok létrejöttek, és azokat a párt élő és örökké növekvő kincstárának részévé tegye. A politikai gazdaságtantól a festészetig, a filozófiától a költészetig minden igazság és minden igazi érték a munkásosztályé és kommunista pártjáé, mert ez az osztály a szocializmusért vívja harcát, amely egyedül képes éltetni és nevelni a hazugság nélküli szabadságot, a csalás nélküli kultúrát és a korlátok nélküli embert.”

Márkus György és Tordai Zádor közösen írt könyve ebbe a feladatkörbe illeszkedik. Mint filozófiatörténeti munka természetesen az elemzés, illetve ezen túlmenően a bírálat követelményének tesz eleget, de ugyanakkor közvetett formában — bár néha, mint a katolikus filozófiai áramlatok elemzésének befejezésével nyíltan is — a teendők megjelölését sem mulasztja el. Éppen ezért — noha a maga nemében és a mű viszonyaink között hézagpótló mű, nemcsak filozófiatörténeti szempontból jelentős munka, megjelenése a marxista filozófia továbbfejlődése szempontjából sem közömbös. Ebben a vonatkozásban egyrészt a polgári filozófia által felvetett reális problémák helyes, az ismeretetteknel kielégítőbb megoldására ösztönöz, másrészt bizonyos buktatók elkerülésében, egyoldalúságok meghaladásában segít.

Többszörös feladatának a könyv annak ellenére is eleget tesz, hogy nem tekin-

ti át teljes egészében a legutóbbi évtizedek polgári filozófiáját, hanem csak a legjelentősebb irányzatokat — az egzisztencializmust, a katolikus filozófiát, a necpozi'tivizmust és az analitikus iskolát — ragadja ki. Így mintegy intenzív totalitásra törekszik az extenzív teljesség helyett.

Az egyes vonulatok és reprezentánsaik ismertetését a mai polgári filozófia általános jellemzése vezeti be. A rövid összefoglaló hangsúlyozza a polgári gondolkodás jellegének a XIX. század derekán beállt gyökeres változását, és kiemeli a megindult válság legjellemzőbb tüneteit: az idealizmus általánossá válását, az irracionalizmus előretörését, a nemegyszer burkoltan jelentkező agnoszticizmus gyakoriságát, a dialektikának relativizmussal való felváltását, valamint az egyre fokozódó dezintegrálódási folyamatot. De emellett nem marad el annak megemlítése sem, hogy ez a tendenciáját tekintve hanyatló filozófia hoz létre tanulmányozásra érdemes értékeket, s ezeket gyakran a marxizmustól nem is függetlenül, hiszen a polgári eszmevilág nem tudja magát kivonni a marxizmus hatása alól — vagy közeledik hozzá, vagy polemizál vele.

A marxizmushoz való kapcsolódásnak ez a kettősége jól érzékelhetően megvan a kötet első nagy részében elemzett egzisztencializmusban. Tordai Zádor világosan rámutat az időben is, jelentőségét tekintve is első nagy előfutár, Kierkegaard munkásságának nemcsak a marxizmussal részben közös, hegeli forrására, hanem a marxizmussal rejtetten polemizáló voltára is. Ha a szembenállás formájában megnyilvánuló kapcsolatot nem is ilyen egyértelmű a másik igen fontos eszmei előkészítő, Nietzsche esetében, mégis hiányoljuk filozófiájának rövid, éppen az egzisztencializmus előtörténete szempontjából elvégzendő elemzését. Annál nagyobb örömmel üdvözljük viszont a fenomenológiai iskoláról adott rendkívül frappáns áttekintést, hiszen ez nemcsak Heidegger és Sartre gondolatvilágának jobb megértéséhez segít hozzá, hanem — megmutatva a fenomenológusok alapállásának szubjektív idealista jellegét — köreműködik annak az esetleges félreértésnek elcsúsztatásában is, amely szerint a fenomenológia az objektumszubjektum viszony felfogásában nem áll távol a marxizmustól.

Ilyen indítás után kapunk képet az egzisztencialista filozófia két nagy korszakáról egyrészt Heidegger és Jaspers, másrészt Sartre és Merleau-Ponty munkásságának bemutatásán, illetve néhány másokra (pl. Camus, Marcel) is

történi utaláson keresztül. Az áttekintés jelentős részét az említett képviselők eszmerendszerének felvázolása, valamint fontosabb műveiknek nagyrészt gondolatmenetüket ismertető elemzése adja. Elég nagy teret kap még — mintegy immanens kritikának szánva — a szerzők által adott megoldások belső ellentmondásainak kimutatása. Ehhez képest viszonylag elnagyolt a társadalmi háttér megrajzolása, aminek nyomán a — mondhatni: külső — marxista kritika eléggé egysíkú és erőtlen marad. Fontos helyet foglal el és megállapításaiban is kielégítő az egyes korszakok fejlődési tendenciáinak elemzése. Az első, nagyrészt Németország fasizálódásának időszakával egybeeső periódus áttekintését annak megállapításával zárja Tordai, hogy képviselői a lét misztifikálásán keresztül a transzcendencia, illetve a vallás kisebb-nagyobb mértékű elfogadásához jutottak el. A Sartre fellépésével kezdődő második szakaszra a racionálisabb megoldások a jellemzők, és ebből, valamint az ellenállási mozgalommal való közelségből adódott a marxizmushoz való bizonyos fokú közeledés, vagy legalábbis annak programoszerű igénye.

Sokkal nyitottabban polemizálnak a dialektikus és történelmi materializmussal, főleg annak egyes kidolgozottságukat tekintve a különféle katolikus iskolák, amelyeket ugyancsak Tordai Zádor mutat be a második fejezetben. Az eléggé széles körben elterjedt hiedelemmel szemben hangsúlyozza, hogy a katolikus filozófiai gondolkodás nem kizárólag a neotomizmusban ölt testet, illetve nem minden katolikus, a vallás objektív idealista alapján álló filozófus neotomista is egyben, a neotomisták mellett igen előkelő hely illeti meg — főleg negyémértékben elterjedt eszméik alapján — az ún. „modernista” irányzatok egyes képviselőit, mindezek előtt a már iskolává nőtt teilhardizmus atyját, Teilhard de Chardint és a personalista Mounier-t.

A katolikus filozófiák elemzése valamivel sikerültebb, mint az egzisztencializmusé. Többek között élesebben kirajzolódnak a neotomizmus klasszikus, elsősorban Merrier, Sertillanges, Gilson, Grabmann, Bochensky és mások nevével jelölhető korszakának jellegzetességei, az újabban kibontakozó Wetter-típusú gondolkodók törekvéseinek specifikus vonásaival szemben. Figyelmet érdemel a neotomizmus különféle, arisztotelészi, Aquinói Tamástól származó és ezen modern rétegeinek szétválasztására irányuló törekvés, valamint Maritain munkásságának fokozottan rész-

letes bemutatása. Túlzottan elnagyolt és csaknem így is mindenben Georg Klaus könyvére hagyatkozó a Wetterről adott kép. Csak részben korrigálja a hibát a Calvezről nyújtott elemzés. A marxizmussal legnyíltabban vitatkozó neotomisták nézeteinek kritikája ilyenformán a felületesebb elemzés szintjén marad. Lényegesen jobb Chardin és követői, valamint a perszonalizmus bemutatása. Sikerültnek tekinthető a neotomizmus központi problémájának, a hit és az ész viszonyának elemzése, bár az e ponton jelentkező kritika mélyebb is lehetne.

A filozófia tudományos jellegének kérdése más vonatkozásban merül fel alapvető kérdésként a neopozitivistá gondolkodóknál (Ayer, Carnap, Popper, Reichenbach, Schlick és mások), akiknek tanításait Márkus György ismertei és bírálja a könyv harmadik fejezetében. A negyedikben ugyancsak ő mutatja be hasonló módon az analitikus filozófiai iskolát, elsősorban legkiemelkedőbb képviselőinek (Moore és Wittgenstein) munkásságán keresztül, de korántsem pályaképek egymásutánjának formájában, hanem az irányzat fejlődését megrajzolva. Külön fejezetben tárgyalja az előbbi iskolákkal sok kérdésben hasonló nézeteket valló Russel igen sokoldalú filozófiai tevékenységét, csaknem egy kismonográfiát kitevő terjedelemben. Az egyes, szűkebb értelemben szakmainak tekinthető kérdések elemzése elől a szakkritika nem térhetne ki, itt azonban eltekintünk ettől, mivel mind a logikai pozitivizmus, mind pedig az analitikus filozófia tanításai sokkal kevésbé kö-érdekeük, társadalmi kihatásuk lényegesen közvetettebb, mint a katolikus filozófiák vagy éppen az egzisztencializmus esetében. Ráadásul az illető filozófiák akár nyelvi, akár logikai síkú analízáló tevékenységének megértése speciális előismereteket kíván, mindenekelőtt a matematikai logikában való jártasságot. Márkus György által adott elemző feldolgozásukat illetően csupán azt tartjuk szükségesnek megjegyezni — de ezt feltétlenül —, hogy rajta keresztül bonyolultságuk ellenére is nagyon érthetően kerültek az olvasó elé.

Talán a fentiekben nagyon vegyes részletességgel vázoltakból is kitűnik, hogy a két szerző által nem egészen azonos módszerrel és nem is egyforma színvonalon megírt fejezetekből álló könyv elsősorban ugyan témájából adódóan, de ezen túlmenően is érdekes, szélesebb körű olvasóközönség figyelmét érintő munka. Az egzisztencializmus sokakat foglalkoztat napjainkban, főleg irodalmi megnyilvánulásai iránt igen nagy az érdeklődés. Ezek számára a könyv olyan vonatkozásban nyújt segítséget, hogy összefoglaló képet ad arról, amit irodalmi alkotásokon keresztül csak bizonyos oldalairól ismertek meg. A katolikus filozófiák bemutatásával a vállalosság ugyancsak nem kis tömegeket érintő problémájának tisztázásához járul hozzá a maga módján, természetesen nagyon közvetett formában. Megjegyzendő, hogy a neotomizmusnak is vannak művészeti vetületei, Gilson is, Māritain is írt alapvető esztétikai munkákat, és egy-két bekezdést ezekről is szívesen olvastunk volna, ugyanígy Sartre irodalmi nézeteiről, nem is szólva szépirodalmi alkotásaiban jelentkező filozófiai gondolatainak problémájáról. A logikai pozitívizmust vagy az analitikus filozófiát illetően ilyen hiányérzetünk nem lehet, az viszont már elgondolkoztató, hogy az analitikus módszer bizonyos mozzanatait hogyan lehetne hasznosítani szépirodalmi szövegek bizonyos kvantifikációs eljárásokkal megközelíthető jellegzetességeinek kutatásához, részben egzaktabbá téve ezzel az irodalomtudományt.

A könyv természetesen az említett egyoldalúságok ellenére is jelentős alkotás, meglehetősen gyér filozófiai irodalmunknak, sőt tágabb értelemben vett kulturális életünknek is komoly nyeresége. Reméljük, hogy anyagával kellő hatást, példájával pedig hasonló kísérleteket fog kiváltani. Ideológiai fejlődésünk sokoldalúsága és egyenletesebbé válása szempontjából nagy szükség van a hasonló profilú alkotásokra. (*Gondolat Kiadó, 1964.*)

KAPOSI MÁRTON

GONDOLATOK EGY TANULMÁNYGYŪJTEMÉNYRŐL

ILLYÉS GYULA: INGYEN LAKOMA

Ady cikkei már akkor is „az igazi Adyról” vallanak, amikor versei még alig sejtenek róla valamit. József Attila kisszámú prózai írása is ugyanazt a szigorúan, tisztán a lényegét kutató embert mutatja, mint akit versei elének állítanak, Kosztolányi szellemes, tiszta fogalmazású, hol elegánsan játékos, hol kíméletlen élességgel igazat mondó szavai is ugyanúgy föllelhetők „szépírói”, mint „nem szépírói” munkásságának termékeiben.

Illyés Gyulánál — főként első tekintet-
re — mást látunk.

A nehéz föld terhével induló, romokban rendet rakó, monumentális Dózsa- és Árpád-szobrokat mintázó, forradalmak szagát orra cimpájában érző parasztköltő, a „káromlással imádkozó, oltárdöntéssel áldozó” s a rettenet kimondásának jogáért kiáltó vakmerő intellektus keményen ítélő szavai helyett széles műveltség birtokosának, művészi értékekre fogékony írónak megértő, fölényes könnyedségű beszélgetését halljuk, amint a kötet írásait olvassuk. A magába vonult Babits tiszta klasszicitású költészetéről éppoly értő szóval szól, mint Barta Sándor merészen újító formavilágáról, a romantikus Victor Hugo éppúgy védőt talál benne, mint a dadaista Tzara. Szabó Lőrinc „önboncolóan” nyers szenvedélyű őszinteségének nincs nála hívebb és értőbb méltatója — de ettől még szikrányi csorbát nem szenved az a megbecsülés, melyet Kosztolányi szellemi forgácsainak irányában érez. Egyaránt érdeklik a paraszt Veres Péter és báró Podmaniczky Frigyes írásai, a fiatal Weöres bravúros verselése és Reguly Antal hivatástudattól fűtött életének eredménye, a Ludas Matyi írójának vaskos népisége és Osvát Ernő emberi arculata, a keleti költészet némely sajátossága és Racine-nak a maga szenvedélyes érzéseit tiszta formák fegyelmeibe munkáló életműve.

A francia kultúra eleven, tiszta gondolatosságú szellemének és a Kosztolányi-próza hajlékony: kevés és halk szóval pontosan a célba találó stílusának hatása érződik elsősorban ezeken az írásokon. A szellem villódzása: ötletek és gondolatok eleven gazdagsága ragad magával e két kötetben. Nem épít gyökeresen új, határozott szerkezetű koncepciókat — általában nem koncepciókat épít. Nem irodalomtörténész, nem esztéta és nem programadó irodalmi vezér-

alak. (Saját költői programjának körvonala csak itt-ott sejlenek át írásainak szövevényében: a személytelen, tárgyias lírának népi és modern változatait egyaránt kiemelő, Ady nevét ugyan sokszor, de mindig csak tőle messze álló tiszteletével leíró cikkeiben.) Mindenkiről azzal mond valami újat, hogy új viszonylatokba állítja, új oldalról világítja meg. Kosztolányi homo aestheticus-voltát éppúgy néhány találó mozzanat kiemelésével teszi egy pillanat alatt látnivalóvá, mint amennyire lefegyverző módon bizonyítja, hogy nem csupán ez volt. Megkövült ítéleteket kérdőjelez és ingat meg, találó vonásokat vet papírra valakiről — s közben irodalomról, műfajokról, irányzatokról, mozgalmakról mond szellemes, sokszor meghökkentő és csaknem mindig elgondolkoztató dolgokat. Arról, hogy miért olvasunk regényt, hogy mitől vers a vers. Hogy milyen egy nyelv szelleme. Hogy mi rejlik egy sorban. S minderről olyan egyszerűen, hogy — mint írja egy helyütt — egy jobbfejű kanász számára is világos lehet szavainak értelme. E „beszélgetések” írójának — akár az általa így jellemzett Kosztolányinak — szemmel láthatóan élvezet ez az írás, illetőleg írói munka. Frissítő-pepszdító élvezet olvasásuk is. „Nem jut be a művészet területére az az írásmű, amelynek mondataiban nincs mozgás” — írja egy helyütt. Az itt összegyűjtött cikkek és tanulmányok kiállják a próbát, noha műfajuk talán nem kötelezné őket olyan szigorúan arra, hogy e követelménynek is eleget tegyenek.

De néha már úgy látszik, mintha lírája elmozdíthatatlan súlyú szavainak kimunkálását, helyükre tevését pihenné ki, e küzdelem keménységét „lazítaná fel” ezekben a beszélgetésekben. „Fiatal költő számára aligha lehetne sértőbb, mint ha bírálat helyett arról beszélnek, ami ígért benne” — kezdi a fiatal Weörest bemutató írását. Aztán végül — maga beismeri — ő is annak értékéről szól, „ami ígért benne”. A francia lírát jellemezve odavetett szavakkal hökkent meg: „A világ legtürelemlenebbül hazafias és legönzöbben hazaépítő népe versben nem ejti ki a haza nevét”. Találó megjegyzés? Részint az. De azért Illyés szép fordításában is olvashatjuk Chénier-nél a „ki nem ejtett” szót. Az ő általa nagyrabecsült Petőfi példaképének: Béranger-nek a verseiben is, Hugó-

ében is — akiről megint csak épp Illyés írt értékes méltatást. „A kor egyik legforradalmibb írójával lesz ismerkedésük... A legesztétikusabbnak kikiáltott... írónk volt talán leginkább proletárérzelmű” — mondja Kosztolányiról. Méltán fricskázzák meg ezek a szavak azokat, akik merev sémákba gyömöszölik az eleven és sokszínű írói életműveket. De azért a Nagy Lajosról is többször író, Gellérit, Kassákat és — tegyük hozzá — József Attilát is bizonyára jól ismerő Illyés komolyan gondolná, amit itt mond? Alig hihető. Akár az, amit a logikai alaprincípiumok hasznáról, pontosabban szólva: használhatatlanságáról ír másutt. Szabó Lőrincről azt mondja, hogy a munkásosztály elitjéből származott, mert apja „gyorsvonatfőmozdonyvezető” volt. A Tücsökzenéből is tudjuk, hogy az apa életét a munkásosztálynak ehhez a felső rétegéhez történt „lesúlylyedése”, részbeni deklasszálódása is elkeserítette. Ez volna a munkásosztály elitje? Úgy látszik, Illyés gyakran szándékosan, néha talán kissé játékos vitékedvvel „élezi túl” kijelentéseit. A szűkszavú s ezért látszólag megfőllebbezhetetlenül határozott fogalmazás inkább csak írói „fogás”: a szavaknak állásfoglalásra, gondolkodásra serkentő élménnyé tevését hivatott szolgálni. Tudja, hogy a Kőrösi Csoma Sándor hazai ünneplését oktanak rakétalődözésnek minősítő szavak meghökkentő hatása múltán azért nyugodt lélekkel ünnepeljük majd őt továbbra is — a meghökkentés nyomán viszont nem feledjük majd el Reguly Antalnak méltatlanul kevésbé ismert életművét, amelyre így ráirányította figyelmünket. De azért másik oldala is van ennek az éremnek. Mert míg Bartókról írt verse nem csupán költői erejével, hanem gondolatainak mélységével és kiérleltségével is megragad bennünket, ugyane témáról szóló *A pesszimista versekről* c. írásában inkább csak ötletek sziporkázását látjuk. Ezek pedig nem mindig cáfolhatatlanok.

Persze az elmondottakkal még távolról sem adhattunk teljes jellemzést a kötetről. Hiszen még látszólagos könnyedséggel odavetett mondatai között is vannak döbbenetes erejűek. „Mikor 1956 októberében Budapest utcáin világá hallhatóan ropogtak puskák és gerincek” — halljuk az „időmeghatározást” Németh Lászlót a külföldnek bemutató szép írásában, s ugyane tanulmány végén a Bartókot jellemző szavakat; arról, hogy ő „micsoda ember volt, micsoda nevelő, a mi véres földünkről fölvelt dallamaival

is belénk mennyi erőt öntő, hogy megálljuk a helyünk.” Ilyenkor is az író szól. De a gondolatait végiggondoló, a szavainak igazért teljes emberségével kiálló. Néha a kifogástalanul sima szavak is adnak egy-egy rejtett, de lélegzetállító erejű vágást. Mikor a „második nyelvért” a franciáknak köszönetet mond, egy helyütt *közvetlenül* csak egykori naiv rajongásáról szól: az ellenforradalmi román csapatokat váró vöröskatoná kezében lejjebb billent a puskacső arra a hírre, hogy francia tiszték vezetik az ellenséget. A humanista-forradalmár parasztsuhanc és a műveltség hazáját képviselve barbáru dülökat vezetők tiszték kontrasztja azonban kegyetlenül ironikus. S valahol itt: a nép iránti elkötelezettség érzése és meggyőződése körül lehetne megtalálni azt a vezérfonalat, mely a műalkotás és általában az emberi szellem produktumai iránti tisztelet mellett leginkább végigvonul a kötet írásain. (A szó kettős értelmében beszélhetünk itt népről: mint a szegény népről és mint a magyarságról.) A „bölcshökkentők” iránti megindult tisztelet szavaiból, a nagyvilágban elfoglalt helyünket földeríteni akaró, vagy a nép költészetéért-színházért írott cikkekből éppúgy ez a hivatástudat árad, mint a Kosztolányival pörbe szállókból, a Bartókról vagy népmeséinkről írottaktól. Ez a hivatástudat teszi oly fogékonyra Hugo nagyságának, Eluard szocialista humanizmusának megértése iránt is.

„Enni jó, de az embereket erre is biztatni kell” — írja kötetéhez írt bevezetőjének első soraiban. Ezt a biztatást, jó művek olvasásának ezt a tudakosság nélküli megtanítását szolgálják leghívebben az itt közölt Illyés-írások. S nem akármilyen művekhez vezetnek el. *Az irodalom értelme* c. emlékezés, illetőleg ezzel kapcsolatos eszmefuttatás azt mondja el, hogy az ő számára mindenekelőtt emberformáló erőt jelentett az irodalom: mikor először olvasta a Toldit, úgy érezte, kezében a bizonyosság arról, hogy a világ jó. Csak mások kezébe is oda kell adni, s akkor majd minden rendbe jön. Igaz: a visszaemlékezés szavaiban már szelíd ironia bujkál, s a kötet nem egy darabja mutatja, hogy e naív hit azóta — szükségképpen — sokat változott. Az irodalom humánus tartalmának keresése azonban a felnőtt Illyésnek is jellemzője maradt, s e humánus melegéből a kötet olvasójának is jut — és nem is kevés. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964.*)

TAMÁS ATTILA

EGY REGÉNYTRILÓGIA ÚJ KÖTETE

MOLNÁR GÉZA: HOLTAK FOGSÁGÁBAN

A kitűnő kezdet után fokozott érdeklődéssel vártuk és vettük kezünkbe a folytatást. A *Város a felhők alatt* méltán kapott néhány évvel ezelőtt kedvező visszhangot, elismerő kritikákat, amelyek egyaránt kiemelték a vállalkozás nagyságát — átfogó társadalmi tabló festését a proletárelét, a munkássorsok szemszögéből majdnem egész XX. századi történelmünkről — és az ezzel arányban álló magas művészi színvonalat. Valóban, Molnár Géza vérbeli epikus módjára mindvégig biztos kézzel, sokszor bravúros technikával vezeti a cselekményszöveget egészen a kötetzáró, akaratlanul is emlékezetbe vésődő, felejthetetlen képig: amikor történelmileg sorsdöntő órák a regényhősök magánéletének sorsdöntő eseményeivel találkoznak, Ács Magda és Martin Laci egymásra talál az égő repülőgép fényében a második világháború kitörésének napján.

Innét folytatódik a második kötet, a *Holtak fogságában* cselekménye. Ami legelőször a szemünkbe tűnik, az az új kompozíciós megoldás. Igaz; több bíráló is helyesen állapította meg, hogy már az első kötetben is egyfajta mozaiktechnika érvényesült néhány fejezetben. De ott végeredményben mégis a két családban futott össze minden szál, abba torkollott minden eseményfonal. Ebben a kötetben ellenben már jóval kevésbé koncentrálódik a cselekmény, a két családhoz nem közvetlenül tartozó szereplők önállóbb életet élnek. Olyannyira, hogy ha az első kötet alapján nem tudnánk, kik a főhősök (persze túlságosan merev elhatárolást ott sem lehet és szabad tenni), akkor a másodikból nagyon nehezen lehetne ezt megválaszolni. Nehezen, mert főleg Bordás Franci, Ráday Róbert és Grün Tibi jellege, a helyzetek, a körülmények, amelyek közé kerülnek, ebben a könyvben legalább olyan fontos funkciót töltenek be — és önálló funkciót —, mint Ácsék és Martinék. Itt elmosódik minden lényeges különbség fő- és mellékszereplők közt, a mozaikileg még erősebb, mint az előző kötetben volt, mert a *Holtak fogságában* lényegében több egymástól független eseménysor párhuzamos egymás mellé helyezéséből tevődik össze, amelyeket az egyszoros történelmi alaphelyzet, időpont kapcsol össze (és természetesen az első kötet eseményeiben meglevő szorosabb összetartozás).

Ez azonban itt különösen lényeges, ha válaszolni akarunk arra a kérdésre, hogy előnyére vagy hátrányára vált-e a műnek ez a viszonylagos elaprozódás. Úgy hisszük, sem egyik, sem másik válasz nem lenne helyes. Az ábrázolás teljességére törekvés és az ábrázolt kor jellege együttesen követelték meg ezt a szerkezeti módot. Az ábrázolási szféra szélességében is kiterjedt, s Molnár Géza nem elégedett meg az új momentumok közvetett bemutatásával. Ráday sok emberséggel telített, de osztályával határozottan szembefordulni mindaddig mégsem tudó, ellentmondásos alakja, szerepének megnövekedése és önállósulása mögött a front, a 2. magyar hadsereg harcainak ábrázolási szándéka húzódik meg. Grün Tibi tragikumuma a munkatáborok foglyainak életét és sorsát példázza, Bordás Franci a bebörtönzött kommunistákét.

Mind fontos és bonyolult, a kor arculatának lényegéhez tartozó események ezek, s a részletekben is gazdagon, sok tragikus és felemelő szépséget magukba foglalva jelennek meg az írói ábrázolásban. Plasztikusan áll előttünk a doni vereség, amelyben Ónody-Kenyeres Ferencnek apjához hasonló halála — és ez egyben a nemesi eredetére büszke család kivesését is jelenti — ennek a rétegnek pusztulását szimbolizálja. Nagyon érzékletes a „lebukottak” életének megjelenítése is, ahogy a jelent is a biztosan kiszámított jövő szempontjából rendezik be: a tanulni akarás, hogy ösztönzik egymást a többet tudásra, akár Magda matematika iránti érdeklődésének felkeltésére, akár Bordás nyelvtanulására gondolunk.

Igy alakul ki fokozatosan a körkép a korról a párhuzamos vonalvezetés során, Ácsék és Martinék szűkebb térbeli horizontján túl is. Nem érezzük hibának a részekre szabdaltnak történetet, mert ez a mélyen meghúzódo egység, a korminél teljesebb bemutatása erősen fűzi össze a részeket, s ezt az egységet csak erősíti a hősök múltbeli közelebb tartozása (és nyilván az is, amiről ma még pontosat nem tudhatunk: az események, jellemek jövőbeli alakítása).

Molnár Gézánál súlya van minden eseménynek és minden szereplőnek. Epizodálkiai is, pl. Hatos, Rigó Jenő, Várfoki hadnagy — külön szint és külön mély értelmet jelentenek. Talán

csak Martin bécsi alakja lett kevésbé meggyőző, ábrázolása vértelenebb.

Molnár Géza nem viszi el az eseményeket ebben a kötetben a háború befejezéséig, úgy sejtjük, nagyon jó érzékkel. A könyv lezárása az első kötet befejező képét idézi megoldásában is. Laci és Magda szemléli az úton vonuló német alakulatokat azon a napon, amikor a fiú a katonai behívás elől elrejtőzik, és amikor fontos változások érlelődnek szélesebb körben is a faszizmus közelgő, már észrevehető jeleket mutató összeomlása előtt: a tettek lehetőségének kutatása után egyre inkább az aktív ellenállás, a cselekvés kerül a történelem napirendjére. A következő kötet nyilván ezt az aktív harcot állítja középpontba, amely küzdelem a felszabadulással sem ér véget.

Ennyi erény után már logikusan adódik az a következtetésünk, hogy színvonalas, értékes műnek tartjuk Molnár Géza könyvét. És ha mégis némi vizszoesést érzünk a *Város a felhők alatt*hoz képest, ez azért van, mert Molnár Géza a mesterei kompozíció ellenére sem tudta minden vonatkozásban a megfelelő

összetettségében megrajzolni a háborús évek bonyolult társadalmi képletét. A népfrontpolitika problémakomplexuma csak részletekben villan fel, s egészében nem mélyül el eléggé. A faszizmus-sal szembeni viszonylagos passzivitás okai, tehát azok a tényezők, amelyek közrejátszóttak végső soron az „utolsó csatlósságban”, szintén nem jutnak felszínre teljes árnyaltságukban. Félő, hogy ezek a hiányok majd éreztetik hatásukat a következő kötetben is.

Olyan műről természetesen, amely ma még befejezetlen, nem lehet végérvényes véleményt mondani. A következő rész fényében bizonyára sokkal teljesebben, gazdagabban tárul fel, új megvilágításban mutatkozik meg számos mozzanat, ami most még rejtettebb értelemmel bír. Bízunk benne, hogy a folytatás során ez valóban így is lesz, és a kész művet napjaink irodalmának kimagasló alkotásaként tarthatjuk számon. Az eddigi két kötet erre a reményre bátran feljogosít bennünket. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964.*)

VÖRÖS LASZLÓ

ÉLETÜNK ÉS A STRESS

SELYE JÁNOS TANULMÁNYA

„A tudomány emberének nemcsak az a feladata, hogy megbirkózzék a tudományokkal, melynek az ember a tárgya, hanem — és ez már sokkal nehezebb dolog — rá is kell venni a világot, hogy szívelje meg, amit ő felfedezett. Ha ezt a vállalkozást nem koronázza siker, az ember önmagát fogja elpusztítani, félúton megrekedt okosságával.”

(Bertrand Russel)

Selye János, a magyar származású orvostudós, a stresszelmélet megalapítója sikerrel oldotta meg ezt a feladatot. Közül harminc esztendő munkásságának eredménye a könyv megjelenésével nemcsak a biológiai tudományokban járatos, hanem a hétköznapi ember tudományává is vált.

A könyv joggal arat sikert a magyar olvasóközönség körében. (Gyors egymásutánban három kiadása jelent meg!) Korunk egyik legújabb tudományos felfedezését, leegyszerűsítve, a hozzá nem értő ember számára is élvezetesen, de végig tudományos pontossággal és alaposággal adja át az olvasónak.

A Selye által megalapozott generális adaptációs szindróma, melyet alapos kísérletsorozat igazol, ma már általánosan ismert elmélet. A szervezetet érintő inger — stressor — hatására, szervezetünkben bekövetkezett állapot a stressz, ami a generális adaptációs szindrómában nyilvánul meg. A folyamat időrendi lefolyása a következő; alarm reakció, vagyis a szervezet riadókészültsége, az ellenállás szaka, és végül a kimerülés.

Különböző tényezők: fizikai, kémiai, lelki behatások stb. következtében az élő szervezet állandó stresszhatásnak van kitéve, aminek bekövetkezését nem akadályozhatja meg.

Az alkalmazkodás mértéke szabja meg a stressz időszaka alatt a szervezet reakcióját, ami a hormonális és idegi elváltozások bonyolult folyamatában nyilvánul meg. Az alarm reakció idején a szervezet felkészül a harcra, nagy mennyiségű hormon kerül a vérkeringésbe, az adaptáció igyekszik a stresszt a területre korlátozni és így az egész szervezet károsodását megakadályozni. Sajnos, az adaptáció sem véges, és súlyos esetben bekövetkezik a kimerülés szaka, mely a szervezet pusztulását okozhatja.

Az adaptáció mértékét az öröklött adaptációs energia szabja meg, melynek mennyiségén nem változtathatunk, s vele való gazdálkodást viszont mi szabjuk meg. Elpazarolhatjuk egy színes, stresszben gazdag, mozgalmas élet folyamán vagy egy eseményekben szegényebb, de hosszabb élet alatt. Hogy melyik életformát választjuk, az nem egészen tőlünk függ, szintén öröklési tényezők szabják meg bizonyos fokig. Az állandó felhangolt állapot az adaptációs energia korai kimerülését, az adaptáció hiányát s egyben az öregedést jelenti. Az adaptáció defektusa komoly oka lehet a lelki betegségek kialakulásának.

A stressz, mely állandóan jelen van életünk és tevékenységünk folyamataiban, komoly problémát okozhat, ha nem tanulunk meg együtt élni vele. Minden embernek tisztában kell lenni stressztűrő képességével és adaptációs energiáját arra kell fordítani, ami legjobban megfelel testi és lelki adottságainak, ellenkező esetben korán bekövetkezik a kimerülés szakasza. A stressz mérsékelt adagban nélkülözhetetlen kelléke az életnek, az aktivitás alapját jelenti, és egy szellemileg aktív ember számára lényegesen károsabb az erőltetett semmittevés, mint a normális mennyiségű stressz. Súlyos lelkiállapotban a stressz a szervezet áthangolásával gyógyító hatású lehet.

A tudományos részeken túlmenően a szerző igyekszik hasznos tanácsokat adni, hogyan lehet alkalmazkodni a mai élet ritmusához a stresszelmélet alapján. A hétköznapi élet és a stressz kapcsolatáról van itt szó, ami a szerző által kifejtett sajátos életfilozófiában összefügg. Valóban sajátos, ahogy a szerző írja: „nem vállalkoztam többre és nem is tehettem többet a stressz nyelv- és mondattanának bemutatásával, minthogy életfilozófiai alkalmazhatóságát egyetlen alanyon illesztésként: önmagamon.” A könyv utolsó fejezetében ismertett filozófiai tételeket — úgy vélem — csak az teheti magá-

évá, aki minden részletében ismeri a stresszelméletet, és talán még ami fontosabb, módjában van ilyen életformát kialakítani.

A mi társadalmunkat dinamikus fejlődés jellemzi. Ez a fejlődés megköveteli az egyéni felelősség megnövekedését a társadalmi célkitűzések érdekében. Vajon a magasabb szintű társadalmi rendszer megteremtése érdekében megkívánt fokozott ütemű tevékenység — ami stresszben gazdagabb életet jelent az egyén számára — az adaptációs energia korai felhasználását jelenti-e, s ez a korai kimerülést vonja-e maga után?

A stresszelmélet világos választ ad arra, hogy az adaptációs szindróma harmadik fázisa — a kimerülés — a szervezet kudarccal végződik, hiábavaló erőfeszítésének következménye. Nyilvánvaló, hogy olyan társadalomban, ahol az egyéni törekvés és a társadalmi érdek szorosan összefügg, az egyén erőfeszítése nem lehet céltalan.

A stressz behatásaitól senki sem mentes, és a betegségek kialakulásában az adaptáció hiánya, az egyéni körülmények alakulása fontos szerepet játszhat, mégis nyilvánvaló, hogy a társadalom egészét tekintve a stressz károsító hatása a társadalmi rendszer fejlettségének megfelelően előnyösen módosul.

A szerző életreceptje — „*Harcoldj mindig, ha a cél nemes, de ne állj ellen, ha nem érdemes*” — bizonyos értelemben a fennálló helyzetbe való belenyugvás, harcról való lemondás filozófiája.

Selye több évtizedes munkájának eredményei nagy haladást jelentenek a tudományban, gyakorlati tanácsai a kiegyensúlyozott élet megvalósítását igyekszik elősegíteni. Tudományos munkásságából levont életfilozófiája azonban magán viseli a társadalmi problémák lényegének megértésén kívül álló tudós szemléleteinek jegyeit. (*Akadémiai Kiadó, 1964.*)

PATAKI LAJOS

ÜVEGCSEREPEK

HATVANI DÁNIEL ELSŐ VERSESKÖTETE

Kevés olyan esetet ismer a líra története, amikor egy-egy pályakezdő költő, kész kialakult világképpel, formákkal és kimunkált egyéni hanggal jelentkezett, és egyszerre szökött fel Apolló és a múzsák lakóhelyére: a Parnasszusra. Hatvani Dániel sem e ritka, szerencsés kivételek közé tartozik. Sőt nála a pályakezdés még vontatottabb és nehezkesebb volt, mint ahogy az általában lenni szokott.

Első költeményeivel, még az ötvenes évek vége felé tűnt fel, és hat-nyolc év után: íme az első kötet, mely elég sokat várattott magára. Igaz, megnöttek a pályakezdés nehézségei is. Korunk átmeneti kor, és úgy tűnik, hogy az irodalommal a lírának is meg kell járnia az átmenet mozgalmas és izgalmas, sok-sok kitérő és buktató veszélyeit rejtő útjait, és önmagának kell meglegnie modern „tárgyát” és hozzá

kiküzdenie a kifejezés korszerű formáit. Kétségtelen, ma már egyre világosabban bontakoznak ki azoknak a tendenciáknak a kontúrjai, amelyek a dinamikusan, de szervesen változó életünket, a mai ember összetettebb, bonyolultabb, feszültségekkel teli érzésvilágát mind gazdagabban, mind korszerűbben tudják kifejezni, de a forrongás még tart, és a tisztulás még távolinak tűnik. A fiatal költőknek pedig, a maguk indulási nehézségeik leküzdése mellett, utat kell lelniök az alakulóban, forrongásban levő, gyorsan változó líránk egészéhez is.

Hatvani lírája mindkét igény mozzanatait magába egyesíti. Szenvédélyesen, néha görcsösen küzd a maga költői világának, formakultúrájának kialakításáért, és kétségtelenül meglevő eredményeit igyekszik költészetünk fősodrához kapcsolni. Noha ez a kötet még egyik vonatkozásban sem hozott végleges eredményt, a forrongást, az útkeresést még nem zárta le, de már sejteti költői karakterét, s jelzi lírájának azokat a vonásait, amelyek ha még nem is erőteljesen, de egy rokonszenves egyéniséget körvonalaznak.

A kötetre igazán mégis az átmenetiség, a tapogatózás: önmaga erejének és tehetőségének izelése a jellemző. Nagy erőfeszítésekkel folyton készül valamire, ugyanakkor folyton visszatér és újrakezd. Darabjain — szinte költeményről költeményre — a kísérletezés, az anyaggal és a formával való szüntelen kettős birkózás figyelhető meg.

Legkialakultabbnak lírai érzésvömbjei, világlátása s a maga életérzésén átszűrött közvetlen valóságélményei látszanak. Noha egy-két költeményében fiatalos lendülettel, gáttalanul, némi pózzal, erejét meghaladón a látóhatárát a végtelenig növeli, mégis üde pátosza, vonzó optimizmusa, „különös lobogása” nem marad hatástalan. De igazán azokat az élményeit tudja hitelesíteni, amelyek a mindennapjait is átszövik. Jó érzékkel, kellő realitással ő maga is ezekre összpontosít. Igaz, gyakran apró rezdülései ezek az életnek, a tűzhely bensőséges, az otthon intim örömei és bánatai (*Asszonyjal és gyerekekkel, Ének, Induljunk újra, Találkozásunk szonettjei*), jövő-menő gondolatok (*Éjjél, Munkásvonat, Álmatlan éjszaka*), és ha ez a világ egy kicsit szűkösnék is tűnik, de az ő világa, és természetes biztossággal mozog benne. Hatvani ebben a kötetében még nem mutatkozik intellektuális gondatteremtő költőnek. Nem ássa be magát a tudat mélyebb rétegeibe, s ezért igazságai s gondolatai sem emelkednek az élet összetettebb, bonyolultabb magasságaiba. Még az élet mindennapjainak könnyen elérhető primér jelenségei között mozog. De nem valami szürke, langyos „párnázott nyugalom ez”, meg-

van a maga külön szépsége, izgalma és feszültsége, és felemelni is tud, mert a „fényre tárt ablakán” keresztül lépten-nyomon megtalálja azokat a szálakat, amelyekkel életérzését, szűkebb világát a nagyobbhoz, a közösséghez kötheti. Ezzel máris távlatot teremtett. Igaz, ezt a szélesebb valóságot még nem tudja teljesen birtokba venni, de akarja, és az anyaggal való küzdelmét tulajdonképpen ez a törekvés telíti. És eredményei is vannak, vitathatatlank és biztatóak: noha nem egyértelműek még, mert néha, amikor a kifejezés vagy az érzés felszínesége miatt nem tudja meggyőzően hitelesíteni gondolatait, üresnek, dekoratívnak hat (*Félelem nélkül*) — mégis a jobb verseiben (*Az elsüllyedt kagylósziget, A halottak arca, Homok*) már tisztán és meggyőzően tud szólni a közösség, az emberiség gondjairól, és jelzik, hogy sikeres és reményekre jogosít az a küzdelem, amelyet az anyaggal a költői világképének kiteljesítéséért folytat.

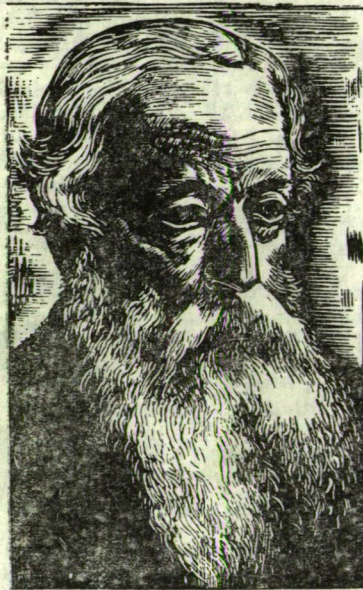
Az anyaggal való birkózást szükség-szerűen a maga költői eszközeinek kimunkálásáért, formakultúrájának megteremtéséért vívott küzdelme egészíti ki. Egyszerre jelenti ez a hatásoktól való szabadulás vágyát és az önálló, egyéniségének s költői alkatának leginkább megfelelő hang igényét. Véglegesen ez a folyamat sem zárult le: az útkeresés, a kísérletezés ezen a téren is tovább tart. Olykor még nem simul szabályosan testhez a ruha: gondolatainak, kifejezendő élményeinek nem mindig találja meg a nekik megfelelő formákat. Nagy ívclésű, ideges vibrálású expresszív képei néha széthullanak, üres lobogásnak, görögtűznek s öncélúnak, erőltetettnek tűnnek: mintha a forma és a kellékek uralnák a költőt, s nem fordítva. Ez esetekben nem tud szabadulni a modorosságtól s a sablonoktól sem: meghökkentő képei, jelzői erőtlennékké, közhelyekké szürkülnek. Noha a közhely általában a kényelemről, a megfelelő kifejezésért vívott küzdelem kikerüléséről árulkodik, de nála egyben gondolati lomposágot, zavarosságot is takar. A kötet, tanúsága szerint, szerencsére többnyire sikeresen elkerüli ezeket a buktatókat. Az *Üvegcserepek* verseinek többsége egészséges mértéktartásról, igényes és eredményes kísérletezésről vallanak. Jó érzékkel és tehetséggel keresi, izleli és próbálgatja a neki megfelelő formákat. Ebből a szempontból igazán színes és változatos a kötet: egyaránt él a hagyományos zárt és modern formákkal. A szonettől eljut a legbonyolultabb expresszionista vízióig, az egyszerű versépítéstől már-már virtuózitásig csiszolt technikáig, és ügyesen, ökonómikusan, többnyire gondolatra méretezeten, a tartalom követelményeinek megfelelően él

velük. Példának említsük a *Homok* című versét, melyben az áradó tartalom szétfeszíti a hagyományos formát és csak szabadversben tud kifejeződni: de ez a szabadvers igazán nem is szabad, hanem bonyolultan kötött: következetesen ismétlődő manifesztációi, dikciói, belső szerkezete és hullámzó gondolatrítmusa nemcsak a forma tudatos építését, zártságát mutatják, hanem a gondolatnak is medert szabnak, a lényegest hangsúlyozzák és kifejezőbbé teszik. Más példákat is felsorakoztathatnánk még: mindegyik hasonló jelenségről tanúskodna és bizonyí-

taná, hogy Hatvani végül is eredményesen küzd a maga költői eszközeinek, sajátos formakultúrájának a megteremtéséért.

Összegezéssel nyugodtan állíthatjuk: az *Üvegcserepek*, ha még nem is eredményezett teljes beérkezést, de már több mint pályakezdés: ígéretes és reményekre jogosító kötet, és ha szerzőjének lesz ereje a kétirányú küzdelmet tovább vinni és eldönteni, érdekes és figyelemre méltó egyénisége lehet a megújuló líránknak. (*Tiszatáj-Magvető*, 1965)

KRAJKÓ ANDRÁS

Buday György fametszete.
Charles M. Doughty:
„Passages from Arabia Deserta”
Selected by Edward Garnett
címlapja.
Penguin Books, London, 1956.

CSAK NYERHET,
HA
KÖNYVSORSJEGYET
VÁSÁROL!

★

Értékes nyeremények!
Trabant személygépkocsi!
Külföldi társasutazások!
Könyv- és tárgynyeremények!

★

Könyvsorsjegyek kaphatók
SZEGEDEN:

„MÓRA” Könyvesbolt, Kárász u. 5.

„TÖMÖRKÉNY” Könyvesbolt,
Lenin krt. 34.

Antikvár, Idegennyelvű- és Zenemű
bolt, Kárász u. és Dugonics tér sarok,
valamint

az üzemi könyvterjesztőknél
és a pavilonokban!

Húzás: június 13-án!

Vinkler László: Héraklész és Anteusz